

NÖVEKEDÉSI KÉPESSÉGÜNK ÉS A REJTETT GAZDASÁG (2016)

Készült:
a Költségvetési Tanács számára

Eco-Vista Kft
2016. július-augusztus

TARTALOM

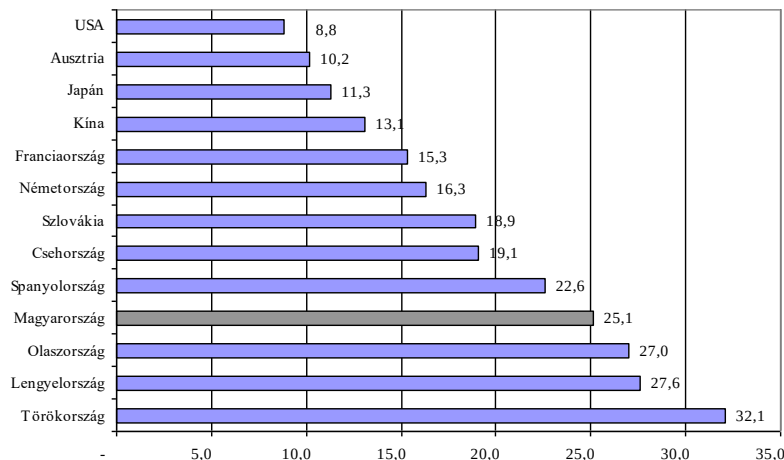
	Oldal
ÖSSZEFOGLALÓ	3
1/ A „rejtett gazdaság” hatása a növekedésünkre	6
1.1/ A rejtett gazdasági részvétel indítékai	11
1.2/ A társadalmi megítélés – a jelenség tolerálhatósága	12
1.3/ A vállalkozások és a rejtett gazdaság	18
1.4/ A lakosság és a rejtett gazdaság	25
2/ A rejtett gazdaságban keletkező jövedelmek forrásai és nagyságrendje	31
2.1/ A legáltalánosabb rejtett jövedelemszerzés módjai	32
2.2/ A rejtett gazdasági tevékenységek számszerűsítése	36
3/ A rejtett gazdasági tevékenységek kifehérítésének lehetőségei	40
3.1/ Az alkalmazható intézkedések hatásai	45
3.2 / A költségvetési bevétel-növekedés hatása a gazdaság bővülésére	50
Mellékletek	
<i>Táblázatok, ábrák</i>	59
<i>Módszertani kitekintés</i>	68
<i>Felhasznált irodalom</i>	87
<i>Kérdőívek</i>	88

ÖSSZEFOGLALÓ

A nemzetgazdaságok termelő tevékenységének számottevő része a rejtett gazdaságban realizálódik, mérete és aránya nagyban függ az ország általános fejlettségétől, a jövedelmi viszonyoktól, a szabályozás szigorától és nem utolsósorban a társadalom általános szociális állapotától. A rejtett gazdaság az informális, a törvényesség határát súroló, azt átlépő cselekményekből, a bejegyzett vállalkozások tevékenységének szabályozatlan elemeiből, és az adóelkerülési céllal folytatott, nyereségvágyból, vagy kényszerűségből be nem jelentett tevékenységekből áll össze. E tevékenységek volumenének és változásának mérésére számos, alapvetően tevékenység-specifikus módszerrel próbálkoztak. Az informális gazdaság aránya talán az Egyesült Államokban a legalacsonyabb, a bruttó nemzeti terméknek hozzávetőleg 8-9 százalékát¹ teszi ki. A nyugat-európai országokban a szürkegazdaság aránya ennél magasabb, 15 százalékot is elérhet. Számítások szerint Csehországban és Szlovákiában 20 százalék alatti az „illegális gazdaság” aránya, a többi közép-kelet-európai országban ennél 5-10 százalékponttal magasabb.

Magyarországon az éves bruttó hazai termék negyede a szürke-fekete gazdaságban jön létre. Aránya a rendszerváltást követően ugrásszerűen emelkedett, majd a századforduló tájékán valamelyest csökkent, nemzetközi viszonylatban azonban még mindig magas. A fejlődő afrikai országokban ez az arány 30-40 százalék, egyes országokban megközelíti a 60 százalékot. A latin-amerikai országok gyakorlata európai viszonylatban nem tekinthető összehasonlítható alapnak.

A rejtett gazdaság becsült aránya néhány országban, 1999-2000
(a GNP százalékában)

Forrás: Világbank, Friedrich Schneider

¹ Forrás: Világbank, Friedrich Schneider: Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries around the World (2002)

Néhány évtizeddel ezelőtt a rejtett gazdaság világméretekben növekvő tendenciát mutatott, ezért arányának csökkentésére, a káros jelenségek visszaszorítására még a legfejlettebb országokban is kormányzati intézkedéseket hoztak. Magyarország sem volt ezen a téren kivétel.

A 90-es évek elejére a GDP 23-24%-ára lehetett becsülni a magyarországi rejtett gazdaság mértékét, a későbbiekben pedig ennél magasabb arányokat valószínűsítettek a kutatók. Véleményük szerint **a 90-es évek közepén-végén a hazai rejtett gazdaság aránya már inkább 30% fölé emelkedett.** Az uniós csatlakozás idejére a javuló gazdasági-társadalmi környezet eredményeként javult ez az arány és lecsökkent 25% alá. A 2008-as világ gazdasági-pénzügyi válság hatására nálunk is lecsökkent a gazdaság teljesítménye és újra erősödtek a rejtett gazdasági jelenségek. Ennek hatására a jelentős gazdaságot kifehérítő intézkedések haszna az, hogy nem emelkedett újra, hanem inkább szinten maradt és **ma is Magyarországon a rejtett gazdasági tevékenységek feltehetően a GDP 24%-át tehetik ki.** *Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ennyivel alacsonyabb a publikált GDP, hiszen nálunk éppen úgy, mint Európa több más országában a rejtett gazdaságból származó jövedelmek egy részét belebecsülik a GDP-be.*

Hazánkban a másik jelentős változás az volt, hogy **a rejtett gazdaságból származó jövedelmek struktúrájában mélyreható változások mentek végbe.** Ez szorosan kapcsolódott az időközben lezajlott gazdasági és politikai szemléletben bekövetkezett fordulathoz. A gazdálkodásban a magánszféra térnyerése és az üzemméret lecsökkenése, az ezekhez igazított pénzügyi elszámolási rendszerek (pl. az önbevalláson alapuló adórendszer) lényegesen megnövelte a rejtett gazdasági mozgásteret a vállalkozásoknál.

Míg a rejtett gazdaság alatt a 80-as években alapvetően magánszemélyek regisztrálatlan pénzszervezési tevékenységét értették (borravalók, hálapénzek, fusizás stb.), addig a 90-es évektől a vállalkozások adókikerülő magatartása vált dominánssá a rejtett szférában.

Mivel a rejtett gazdasági tevékenységek, csupán árnyékban meghúzódó része a gazdaság egészének, ezért az itt folyó ügyletek, pénzmozgások ismerete nélkül elég nehéz képet alkotni és gazdaságpolitikai döntéseket hozni. A rejtett gazdaság feltérképezése nehéz, hiszen annak lételeme a bujkálás. Ezért az esetek jelentős részében a hazai vizsgálatok még mindig inkább csak a korábban kidolgozott módszerek szerint az adó és jövedelemeltitkoló magatartásra koncentrálnak.

A rejtett gazdaság változó mértékben nyer teret a világ országaiban. A nemzetközi tapasztalatok ezen a téren meghatározóak számunkra is. Általánosságban elmondható, hogy **azokban az országokban alacsonyabb a rejtett gazdaság részaránya, ahol a társadalmi-politikai rend stabil, nincsenek súlyos szociális problémák.** Vagyis ott, ahol a törvények betartathatók, a vállalkozások és a munkavállalók adó- és bürokratikus terhei elviselhetők, és a rejtett gazdaság, a politika és a közigazgatás szereplői között

nincs összefonódás. Minden intézkedés, amely a fentiek valamelyikét segíti, felhasználható a rejtett gazdaság elleni harcban. **Hazai viszonylatban a szürke, fekete gazdaság kifehéritésének kényszere napjaink megkerülhetetlen problémája és feladata.** Megoldására az utóbbi időben számos intézkedés született, változó eredménnyel. Nemzetközi tapasztalatok alapján az adó- és járulékbeszédési-rendszer szervezetének megerősítését, a szankciók jelentős mértékű szigorítását és a korrupció elleni harc hatékonyságának javítását emelnénk ki első helyen a rejtett gazdaság legalább részbeni lefékezésére. Ezzel párhuzamosan a lehetőségek mérlegelésével csökkenteni szükséges az adókat és a járulékokat, valamint a cégeket sújtó adminisztrációs terheket.

Jelen kutatásunkban kísérletet tettünk, hogy a háztartások és a vállalati kör adókikerülő magatartásáról az elmúlt évtizedben megszerzett ismereteinket is bővítsük, és jobban megismerjük a rendszerváltás óta eltelt 25 év alatt bekövetkezett változásokról. Egyben arról is tudakozódtunk, hogy a gazdaság résztvevőinek milyen elvárásai lennének a gazdasági környezettel, adózással kapcsolatban, illetve, hogy milyen eszközöket látnának hatásosnak a jelenlegi szabályszegő magatartás megváltoztatására. A vizsgálat nem csak a rejtett, hanem a szürke gazdaságra is kiterjedt, hiszen vannak olyan adómérséklési eszközök is, amelyekre a jogszabályok módot adnak, csak éppen az alkalmazás módja etikai szempontból megkérdőjelezhető.

A vállalkozások és a lakosság körében – a rejtett gazdasággal kapcsolatos gyakorlatuk megismerése érdekében – **folytatott felvételünk célja, hogy a korábbi² vizsgálatokat kiegészítve ismét feltérképezzük a magyar vállalkozásoknak és háztartásoknak a hivatalosan számszerűsített gazdasági jellegű, a bevételeikhez-kiadásaikhoz is kapcsolódó tevékenységeiken és kapcsolataikon kívüli működési szférákat, adókönyvitő-elkerülő lehetőségeket és megoldásokat.** Különösen fontos lehet minden olyan „nem legális” tevékenység megismerése és számszerűsítése, amely a szabályosan gazdálkodó szervezetek működését lehetetleníti el, csökkenti versenyképességüket-versenyhelyzetüket.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy **a költségvetési bevételek javítása mellett a törvényesen gazdálkodó szervezetek érdekében is minél alaposabban meg kell ismernünk a rejtett gazdaság természetét, hogy a káros jelenségeken és a rossz irányba mutató tendenciákon változtatni lehessen.** A rejtett gazdaság miatt jelentkező nehézségeink a magyar gazdaság növekedésnek egyik legáltalánosabb, és egyik legégetőbb problémaköre. A fiskális politikán, a költségvetésen keresztül azonban befolyásolhatóvá válhatnak a rejtett gazdasági tevékenységek. Elérhető, hogy az eddig elmaradt adóbevételek jelentősen növeljék a költségvetést és ez pozitívan visszahathat a gazdálkodó szervezetek és a háztartások jövedelmi viszonyaira.

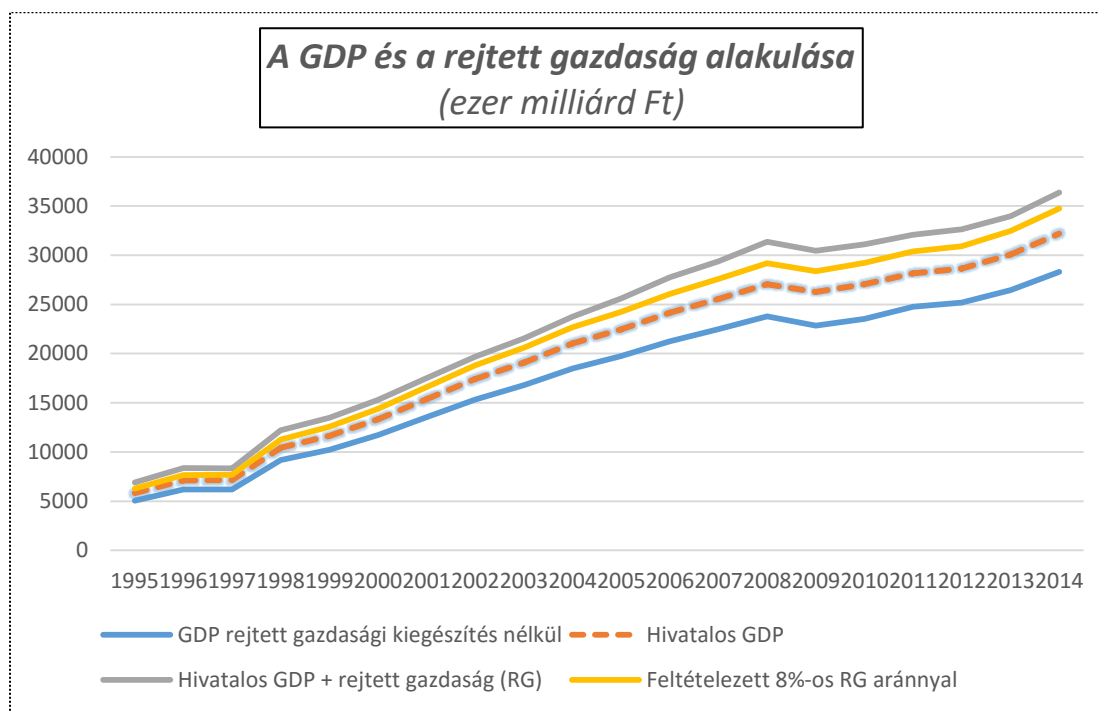
² A 032637-OTKA támogatással 2000-2002 között, majd 2005-ben végzett kutatások.

1/ A „rejtett gazdaság” hatása a növekedésünkre

A rejtett gazdaság magyarországi elterjedése, bővülése az elmúlt évtizedek gazdaságtörténeti elemzése alapján jól érzékelhető. A piacgazdasági átalakulás nehéz folyamat és még hátra van több gazdasági, szociális és kulturális változás végrehajtása annak érdekében, hogy:

- megfelelővé alakuljon az adórendszer;
- fenntarthatóvá váljon a társadalombiztosítási rendszer;
- átalakuljon az egészségügyi rendszer;
- modernizálódjon a közigazgatás.

Az új évszázad első negyedében Magyarország egy, a jövedelmét tekintve felső-közép csoportba tartozó országgá vált, ahol a GNP már 24.000 USD/fő. A rendszerváltást követően hazánk a régió legsikeresebb rendszerváltó gazdaságai közé tartozott és 2004 óta EU-tagállam. Az országnak sikerült egy erős magánszektor kialakítása, amelynek jövedelme jelentős mértékben exportból származik, továbbá sok külföldi tőkét vonzott az országba. Az Európai Unió átlagához képest a hátránya folyamatosan csökkent, és úgy tűnt, hogy ez a tendencia folytatódni fog.

Forrás: KSH. saját számítás

Több kutatás is igazolta, hogy **a magyarországi rejtett gazdaság mérete a hivatalos GDP-hez képest az 1993-as 33% körüli csúcsról 2007-ig 25% körülire csökkent, majd a pénzügyi-gazdasági világ-válságot követően érezhetően újra lassú emelkedésbe váltott.** Egyértelműen megállapítható, hogy

A rejtett gazdaság a sajátos magyar kapitalizmus kialakulásának, erősödésének szoros velejárója, sőt mozgásformája. Egyik lényeges okozója a gazdaság aránytalanságainak és a társadalmi deformációknak, különösképpen az egyenlőtlen versenynek, a túl nagy teherviselésnek túl szűk körben, a szélsőséges jövedelmi és vagyoni differenciálódásnak.³

Fontos jellemzője a magyarországi rejtett gazdaságnak, hogy strukturálisan jelentősen megváltozott, és ez szoros kapcsolatban áll a politikai-gazdasági környezet változásával. Így például a magánvállalkozások növekvő száma és gazdasági teljesítménye, az új jövedelemadó, számlázási és ellenőrzési rendszerek, stb., újabb és újabb lehetőséget adtak a rejtett gazdasági tevékenységeknek olyan területeken is, amelyek funkcionálisan a szocialista tervgazdaságban Magyarországon nem voltak. A 80-as években még a magánszemélyek körében létező tevékenységek (pl. borralaló, hálapénz) adták a rejtett gazdaság lényegét. A 90-es évektől már az adóelkerülés és a vállalkozások be nem jelentett üzleti tevékenységei játsszák a fő szerepet a rejtett gazdaságban. Ez nagyrészt befolyásolja a gazdaságpolitika eszköztárunk alkalmazását, a fiskális és monetáris folyamatok irányítását. Komoly problémává vált ugyanis, hogy a globalizáció által is terjedő kábítószer-fogyasztás, prostitúció mellett nem ismerjük pontosan gazdasági teljesítményeinket és társadalmi problémává vált az adóelkerülés, a be nem jelentett foglalkoztatás, a számla nélküli forgalmazás és egy sor más, az illegális, a szürke, a fekete gazdaságba sorolható tevékenységek, azaz összefoglalóan a rejtett gazdasági tevékenységek, köztük a korrupció. Az ezek elleni fellépés, a gazdaság kifehérítése évtizedek óta valamennyi kormányzat egyik fontos teendőjének tekinti.

Az illegális gazdaság magas arányát és súlyát elsősorban gazdasági eszközökkel szükséges csökkenteni, a törvényi szabályozást pontosítani, be nem tartását szankcionálni kell. A hangsúly a gazdasági okok mérséklésén, végső soron felszámolásán van. Ennek érdekében olyan új statisztikai mérési módokat célszerű kialakítani, amelyek az informális tevékenységek új formáit is mérni tudják.

A megoldás a rejtett gazdaságban való részvétel gazdasági okainak megszüntetése, felszámolása lehet. A gazdaság résztvevőinek racionalitásához ugyanis nem férhet kétség. Ha valamilyen törvényt súroló (vagy akár kis törvénysértést is jelentő) tevékenységgel az esetleges „büntetést” meghaladó nyereség érhető el, akkor (a büntetés valószínűségét is felmérve) az ilyen helyzeteket ki fogják használni a vállalkozások, illetve az állampolgárok. A kapitalizmus rendszer-specifikus tulajdonságai között vannak kedvező és kedvezőtlen sajátosságok, de utóbbiak esetenkénti

³ Belyó Pál:- OTKA – 026023 sz. és OTKA T –0326637 sz. kutatások

megváltoztatása akár kedvezőtlenül is visszahathat az addig kedvezően működő sajátosságokra.

A vállalatvezetők egynekgyede nem lát lehetőséget a rejtett gazdaság visszaszorítására. Szerintük ennek egyik lehetséges strukturális oka, a jelenlegi gazdasági környezet intézményesült feltételrendszere, ez akadályozza a rejtett gazdasági formák és jövedelmek visszaszorítását. Ezek a cégvezetők a szigorúbb ellenőrzésektől és szankcióktól várják a rejtett gazdaság visszaszorulását.

Képes-e Magyarország komoly eredményeket elérni a gazdaság kifehéritésében?

A tét nagy; a rejtett gazdaság becsült méretéből adódóan több ezer milliárd forint bevétel juthatna a költségvetésnek. Ez a nagyságrend az éves költségvetési hiányt is megoldaná és talán néhány évtizednyi időszak alatt a magyarországi rejtett gazdaság súlya is akár a fejlett polgári társadalmakban kialakult 10 %-hoz közeli mértékre csökkenhet.

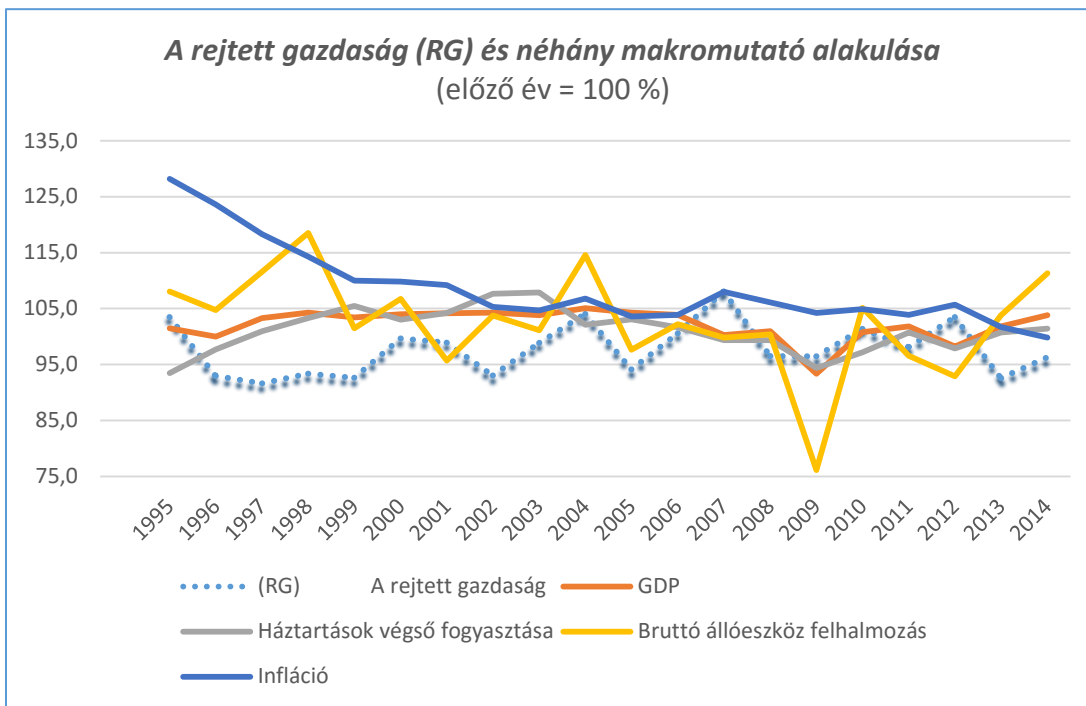
A magyar háztartások mintegy háromnegyede elítéli a rejtett gazdaság egészét, vagy legalábbis egyes formáit. Egynekgyedük azonban részt venne a rejtett gazdaság valamely formájában, ha ennek semmilyen negatív következményét nem éreznék, és csak kétharmaduk utasítja el egyértelműen ezt a lehetőséget.

Minden tizedik háztartásban úgy vélik, hogy a jelenlegi törvények, elsősorban az adórendszer kényszeríti rá az embereket a törvényszegésre. Arra a kérdésre, hogy mikor hághatja át valaki a gazdaságra vonatkozó törvényi előírásokat, a megkérdezettek többsége egyértelmű elutasítással válaszolt: a megkérdezettek fele szerint soha. 7-8 százalékuk azonban úgy gondolja, ha vészhelyzet van, ha nincs más megoldás, akkor megszegheti valaki a gazdasági törvényeket.

A gazdaságtörténet, az elmúlt évek folyamatai is jelzik, hogy a rejtett gazdasági tevékenységek nem fognak gyors ütemben csökkenni, és feltehetően soha nem fognak teljesen megszűnni; a szabályok betartatása csak arra alkalmas, hogy a nem legális jövedelmek alapjait megszüntesse. A kormányok azáltal, hogy bizonyos tevékenységeket ösztönöznek és kihasználják a gazdasági tényezőkben rejlő lehetőségeket, képesek a rejtett gazdaság befolyásolására.

A 90-es évek közepére Magyarországon a rejtett gazdaság részaránya a bruttó hazai termék 25-30%-át tette ki. Bár 2007-2008 körül ez az arány már 18-20 %-ra csökkent, de a pénzügyi válság alatt és követően újra a GDP 25%-át tehetik ki az e körbe sorolható tevékenységek, és így nagyságrendjük jelenleg elérheti a 8-9000 milliárd Ft összeget. Ennek ugyan mintegy harmada szerepel a GDP hivatalos értékében, de ennek az összegnek sincs egyértelműen adóbevételt jelentő vonzata.

Alapvető fontosságú a nagyívű korrupció elleni harc, az illegális foglalkoztatás és az adóelkerülések csökkentésére, megakadályozására irányuló intézkedések – összefoglalóan a gazdaság kifejlesztése, törekedve a társadalmi egyetértés megszerzésére is. Ösztönzők, megelőzés, felderítés, büntetés és publicitás, mind-mind olyan eszközök, melyeket egy finoman kiegyensúlyozott formula szerint célszerű alkalmazni.

Forrás: KSH

Az EU tagságunk óta folyamatosan erősödik a rejtett gazdaság elleni jogalkotás és kommunikáció, mégis érezhetően nő részaránya. A tények jól mutatják, hogy 2010 óta a korábbi jelentős „kifejlesztési” lépések ellenére nem csökkent, talán újra növekedésnek indult a rejtett gazdaság részaránya.

Ezt egyértelműen kiváltotta az, hogy 2010 után a munka- és létbiztonság megváltozott. A rejtett gazdaságban a cégek és a lakosság részvétele növekedésének okai is jól meghatározhatók, megváltozott a létbiztonság és az élet tervezhetősége, azaz a munkához, egészséghez, nyugodt öregséghez való lehetőség és esély, gyakorlattá vált a „gyors meggazdagodás” a magántulajdon építésének igyekezete:

- mintegy 1 millió ember dolgozik minimálbérért; de közülük
- 800 ezren többet keresnek mint amennyit bevallanak,
- a vállalatok csak a „becsült” TÁSA kétharmadát fizetik be;

- a foglalkoztatottak – az önfoglalkoztató lehetőségek és a kényszerű alacsony bérezés miatt – még a jelentősen lecsökkent SzJA alapján elképzelhető adóösszegnek csupán háromnegyedét adózzák.
- további becslések szerint 500 ezren feketén, bejelentés nélkül dolgoznak.

Az „elcsalt” adó fentiek következtében elérheti a GDP 3-4 százalékát. A becslések szerint ma már több ezer milliárd forintra tehetők az eltitkolt adó- és járulék összegek. Kialakulhatnak olyan tipikusabb formák, módszerek, technikai eljárások, amelyeket a gazdaság szereplői annak érdekében alkalmaznak, hogy vállalkozói és munkavállalói jövedelmeiket maximalizálni, ugyanakkor az ezeket terhelő adó-, társadalombiztosítási és egyéb kötelezettségeiket minimalizálni tudják. Nem túlzott becslés az, hogy a rejtett gazdaság nem megfigyelt területein összességében akár 4-5000 milliárd Ft mozoghat!

A rejtett gazdaságban keletkező jövedelmeknek két különösen nagy csoportja

- a foglalkoztatás eltitkolása és
- az adózási (és vámrendszer) kijátszása.

A világgazdaság pénzügyi helyzete, a magyarországi gazdaságpolitika hibák, a fiskális és monetáris irányítás ellehetetlenülése csőd közeli helyzetet okozott 2010-re. A 2/3-os többségű törvényhozási lehetőséggel megváltozott a piacgazdasági folyamatok irányíthatósága, amit jelez időnként a kevéssé átgondolt, azonnali beavatkozás még a működő folyamatokba is, valamint a reális gazdasági kiút keresés helyett a mindent átszervezni-másképp csinálni gyakorlata.

A rejtett gazdaság növekedését különösképp lehetővé teszi az, hogy a közgazdaságtan ismert elvein*ek „kijátszása” az addig még jól működő gazdasági folyamatokat is képes megzavarni, elrontani.

Az általános érvényű törvényszerűségeken túl, napjainkban Magyarországon sajátos „mechanizmusok” szélesíthetik a rejtett gazdaság működését: ezek a működést fenntartó „felesleges kiadások” (pl. csúszópénz), továbbá, hogy a korábbi „hiánygazdasághoz” hasonlóan „kötelezően” működő preferenciális csatornák alakultak ki (pl. EU pénzek elosztása) és, hogy az alvilág súlya növekvő (éves rejtett gazdasági forgalma cca. 400 md Ft is lehet). Mindezeknek a tovagyrúzó hatásai jelentősek.

2011-től a vállalati gazdálkodásban tovább nőtt az adóelkerülés hajlandósága és nyilvánvalóan a gyakorlata is! A felszámolt vállalkozásoknak egyre nagyobb a „felhalmozott” tartozása. A cégvezetők beszámolóí szerint rossz a törvénykezési gyakorlat. A bankok hitelezési gyakorlata nem segíti a vállalkozások túlélését, elfogyott a vállalkozások „tőke-felélési” lehetősége. Miután igen alacsony a „tőkemegtérülés”, ezért növekvő a rejtett gazdasági lehetőségek igénybevétele, hiszen az adó mértéke helyett a reális tőkemegtérülést kellene nézni!

A fekete gazdaság kifehéritésének kényszere napjaink megkerülhetetlen problémája és feladata. Megoldására az utóbbi időben számos intézkedés született, közülük nemzetközi tapasztalatok alapján az adó- és járulékbeszédési-rendszer szervezetének megerősítését, a szankciók jelentős mértékű szigorítását és a korrupció elleni harc hatékonyságának javítása emelhető ki

Az eltitkolt foglalkoztatás okai változatlanul erősen befolyásolják a gazdálkodási folyamatokat. A foglalkoztatók egyik csoportja súlyos anyagi helyzetbe kerülne a féllegális gazdaság nélkül, hiszen tipikusan alacsony jövedelmezőségűek, így számukra a szürkegazdaságban való részvétel kritikus jelentőségű. A másik csoport jóval tehetősebb és akár teljesen legális működés mellett is nyereségesek tudnának maradni. Körükben általában a munkavállalóknak sincsenek megélhetési gondjaik. Azonban az ebbe a csoportba tartozó vállalkozók és munkavállalók sem tartják indokoltnak a magas adóterhelést, és nem bíznak a kormányzatban, ezért inkább eltitkolják jövedelmeik egy részét. **A rejtett (vagy csak szürke) gazdaság tevékenységei során a vállalkozások sok módon kapcsolódnak össze, jellemző az egymással szembeni magas bizalom.**

1.1/ A rejtett gazdasági részvétel indítékai

A rejtett gazdaság (más néven egyszerűen szürke, esetleg már komolyabb hatására utaló fekete gazdaság, árnyékgazdaság, illegális szektor, esetleg feketepiac) összetett jelenség. A rejtett gazdasághoz sokféle illegális üzleti tevékenység sorolható. Ezeknek fontos **közös tulajdonságuk a készpénzfizetés és az adóelkerülés, amelyek célja, hogy az adott üzleti tevékenységeket nehezen vagy egyáltalán ne lehessen nyomonkövetni.** A rejtett gazdaság sok aspektusa rendkívül hátrányos vagy akár veszélyes is a nemzeti kormányokra és a valódi (un. fehér) gazdaságra nézve. Ráadásul a globalizációs trend a gazdaságok ezen részét is utolérte. Mindez mutatja, hogy a rejtett gazdaságok a belső dinamikájuk miatt növekvő figyelmet és összehangolt válaszlépéseket igényelnek, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

Magyarország már hosszú ideje küzd a rejtett gazdaság működéséből eredő nehézségekkel. A rendszerváltozás előtt, majd a piacgazdasági átmenet időszakában, azután mint Európai Unió tagországa is igyekszik felvenni a küzdelmet a fekete gazdaság ellen. Ez a küzdelem azonban nem hozott eddig minden szempontból megfelelő eredményeket.

A rejtett gazdaság összetett gazdasági jelenség. Ehhez a piachoz tartoznak - a teljesség igénye nélkül - a következő illegális üzleti tevékenységek: kábítószer kereskedelem, prostitúció, szerencsejáték, pénzmosás, nem legális vagy törvénytelen termékek és szolgáltatások létrehozása, értékesítése. A rejtett gazdaságban való részvétel okait tehát

- egyrészt piaci tényezőkkel – lásd. munkapiac, javak és szolgáltatások piaca, információs piac – és intézményi viszonyokkal – azaz, lakossági bizalom a kormányban, lakosság politikai részvétele, a bürokrácia ereje, adószintek, a (kis- és nagy) korrupció szintje - magyarázhatjuk,
- másrészt megtalálhatjuk a rejtett gazdasági tevékenységekben történő részvételben, hiszen fontos jellemzője az egyének, mint fogyasztók, és a háztartások jellegzetességei, azaz életciklus-szakaszuk, foglalkoztatási státuszuk, jövedelmi helyzetük, készségeik, jártasságuk, képzettségük és adómoráljuk is.

A rejtett gazdaság pontos méretei nélkül az egyéni, üzleti és nemzeti gazdasági teljesítményt nem lehet elég pontosan meghatározni, ami annyit jelent, hogy a gazdasági valóságról alkotott fogalmunk nem teljes. Ez érvényes a rejtett gazdaság irányelveinek mérésére is: amit nem tudunk megmérni, aligha tudjuk irányítani. A rejtett gazdaság nagyságát pontosan meg kellene mérni ahhoz, hogy ki tudjuk értékelni döntéseink hatását és hatékonyságát.

1.2/ A társadalmi megítélés – a jelenség tolerálhatósága

A rejtett gazdasággal kapcsolatos jelenségek összefüggnek a gazdaság összes főbb szereplőivel, és tisztán megfigyelhetők a különböző szinteken; nevezetesen: a magánszemélyek (például: korrupció, prostitúció, adóelkerülés), az üzleti élet (illegális termelés, vagy szolgáltatási tevékenységek, adóelkerülés, pénzmosás) és nemzeti gazdasági szinten (mint illegális tevékenységek, kábítószer-, technológia-, vagy fegyvercsempészet). Ám ettől függetlenül is, a hatékonyabb technológiák és módszerek bevezetése a rejtett gazdaság elleni harcba, több ok miatt nehézkessé válik. Ezek a következők:

- A rejtett gazdaság tevékenységeit nehéz követni
- A gazdasági szereplők kettős természetűek (törvényesen és törvénytelenül is viselkednek)
- Vannak kulturális, (pl.: függés a rejtett gazdaságtól és tevékenységétől, vagy ugyanezen dolgok tolerálása) és jogi szempontok (pl.: az ártatlanság vétele)

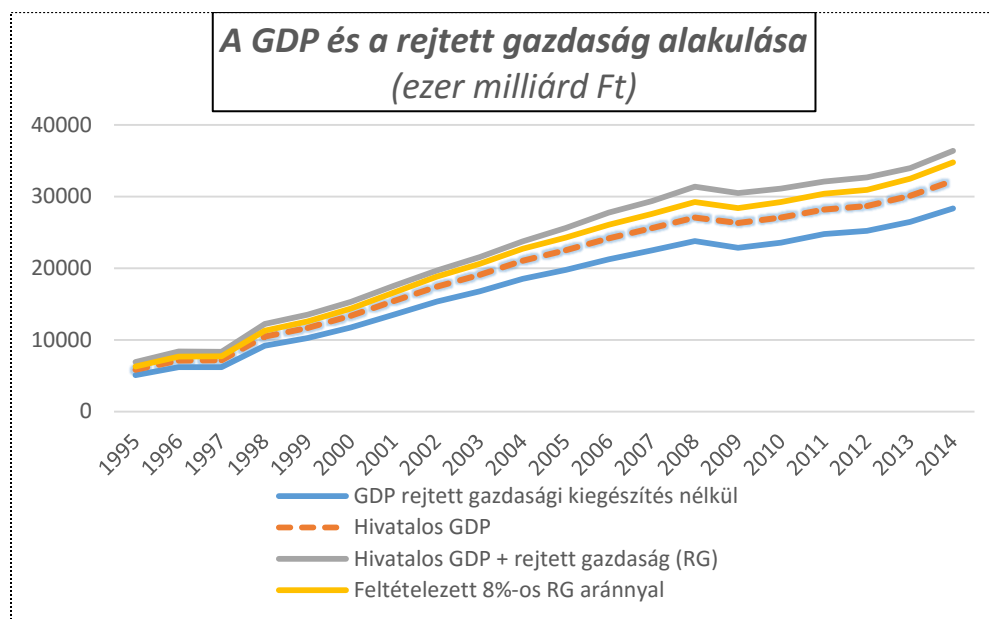
A rejtett gazdaság sok szempontból előnytelen, sőt, kifejezetten veszélyes a nemzeti kormányokra és a „fehérgazdaságra”. Ugyanis ezek a tevékenységek ellehetetlenítik a gazdasági szereplők valós gazdasági teljesítményének meghatározását, ami pedig az adózási morál romlásához vezet, s ennek természetes eredményeként kisebb adóbevételekhez jut a költségvetés.

Erkölcsei hatások sem elhanyagolhatóak: a szabad piacgazdaság és a szabad verseny alapvető szabályai ellen hatnak. Különösen igaz ez a megállapítás a korrupcióra, amely visszafogja az üzleti tevékenységeket (pl.: a cégek alapítását, szerződések megkötését)

és nehezíti, vagy akár ellehetetleníti a "leghatékonyabb", vagy "legjobb ár/érték arányú" megoldások felkutatását azáltal, hogy plusz költségeket, ugyanakkor csökkenő nyereséget jelent, így jelentősen befolyásolja a beruházási döntéseket. A rejtett gazdasági tevékenységekből származó bevételek felboríthatják a gazdaság, a politika és akár az erőszakszervezetek egyensúlyát, ami egy ország, vagy egy egész régió destabilizációjához vezethetnek (pl.: Ázsia, Dél-Amerika).

A globalizációs trend ezen a területen is jól megfigyelhető. Nem csak a multinacionális cégek, de országok egyenként vagy csoportosan is szereplőivé válhatnak a nemzetközi rejtett gazdaságnak. A globalizációnak köszönhetően az adatgyűjtésekkel kapcsolatos együtt nem működés is okozhat problémákat, nemzetközi összehasonlítások, nemzeti pénzügyek, nemzetközi szervezetek, nemzeti finanszírozási és adópolitika és az országok versenyképessége is múlhat a rejtett gazdaságuk méretén.

Tehát a rejtett gazdaság belső dinamikája növekvő figyelmet és összehangolt lépéseket követel meg, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. Minden eddigi erőfeszítés ellenére megjósolható: a rejtett gazdaság által előidézett problémák a globális gazdaság reális tényezői maradnak még hosszú időn keresztül. Érdekes tehát folyamatosan vizsgálni, hogy melyek ezek a problémák, hogyan mérhetőek, miféle gazdasági hatást gyakorolnak, és végül, de nem utolsósorban, hogyan tudunk együtt élni velük.

Forrás: KSH, saját számítás

A magyar vállalkozások körében végzett felvétellel sikerült betekintést nyerni a rejtett gazdasággal való kapcsolatukba. A következő területek egyértelműen a vállalkozói szféra számára fontos jellemzők a fehér és szürke-fekete tevékenységek elhatárolásában:

- A feketepiac jelenlegi mérete: munka, termelés és szolgáltatás a saját tevékenységi körükön belül; az ezeket érő kár legális vállalkozásként.
- Alkalmazási rendellenességek: a vállalkozók hozzáállása a feketemunka alkalmazásához, annak érdekében, hogy elkerüljék, vagy csökkentsék a befizetett adót, társadalombiztosítást vagy nyugdíjat, illetve egyéb a bérekkel kapcsolatos költségvetési hozzájárulásokat, azáltal, hogy minimálbéren bejelentve alkalmazzák az embereket.
- Csökkentett járulékok: azok a módszerek, melyekkel berracionalizálást hajtanak végre, mint például a szolgálati autó, utazási költségértítés és telefon kompenzáció gyakorisága és mértéke.
- Adóelkerülés vagy csökkentés: „áfa elkerülés”, illetve egyéb adócsökkentő módszerek (például egy alacsonyabb adóterhessel rendelkező régióba költözés) és kiskapuk kihasználása, illetve a velük való visszaélés.
- Könyvelési rendellenességek (könyvelési trükkök): rendellenes könyvelési módszerek használata (például fiktív számlák adásvétele, titkos házipénztár, stb.).
- Értékesítéssel kapcsolatos cselekmények: vám- és közvetett adóelkerülés, visszaélés a cég nagyobb hatalmával, és blokkok illetve számlák nélküli kereskedelem.
- Tevékenységek áthelyezése: olyan régióba való költözés, ahol kisebb az adóteher, olyan szolgáltatások vagy értékesítési csatornák felhasználása, amelyek csökkentik az adóterheket, vagy pl. az export- és importtámogatások felhasználása, kiszervezés.
- Fiskális manipulációk: egy termék vagy szolgáltatás ki nem fizetése, késedelmes számla-kiigénylés, amely az elterjedt és igen káros „körbetartozást” okozza.
- Cégfelszámolás: hamis csőd (ami komoly veszteségeket okoz a pénzügyintézeteknek és egyéb hitelezőknek), csőd szélén álló vállalkozás értékesítése, tartozások ki nem fizetése (pl. adóhátralékok).

Az elmúlt tíz évet tekintve a vállalatvezetők 65-70%-a van meggyőződve arról, hogy van lehetőség a rejtett gazdaság ellen harcolni, és van mód arra, hogy annak esetleges vonzerejét, vagy szükségességét csökkenteni lehessen⁴.

⁴ Belyó (2002, 2007.): „A lakosság és a rejtett gazdaság” ISBN 963 215 563 7 Ecostat, Időszaki Közleménye XVIII. sz., Budapest, 2002. december, 86 p és „A rejtett gazdaság a lakosság és a vállalkozások körében” ISBN 978-963-235-110-0 ISNN 1419-4309 Ecostat, Időszaki Közleménye XXVI. sz., Budapest, 2007. május 92 p

A vállalkozások megítélése a rejtett gazdaságról

A rejtett gazdaság megszűnésétől a vállalatok 35%-a (tíz évvel ezelőtt még 46 százalékuk) nem várna változást saját nyeresége szempontjából. Azok, akik úgy gondolják, hogy az illegális gazdasági tevékenységek ellehetetlenítése kihatna saját vállalatukra is, pozitív változásokra gondolnak. A vállalatvezetők 53%-a (tíz éve még csak 36 százalékuk) úgy véli, ebben az esetben vállalata nyereségesebb lehetne, míg alig 2%-uk (2005-ben még egytizedük) éppen ellenkezőleg, nyeresége csökkenésétől tartana.

A rejtett gazdaság eltűnésétől nyereséget remélő vállalatok már 2005-ben is átlagosan 27-30 százalékos nyereségnövekedést prognosztizáltak, míg az ez esetben veszteségtől tartók 25 százalék körüli nyereségcsökkenéssel kalkuláltak. Ha egyaránt figyelembe vesszük a nyereségre számítók, a veszteségtől tartók, és azok véleményét, akik nem számítanak semmilyen változásra, akkor **a rejtett gazdaság eltűnésével a vállalatvezetők prognózisa alapján átlagosan mintegy 7 százalékkal nőhetne a vállalatok nyeresége.**

A jelenlegi gazdasági környezetben a rejtett gazdaság megítélése a vállalatvezetők részéről alapvetően két domináns vélemény körül csoportosul:

- a megkérdezett többsége elítéli, károsnak tartja a rejtett gazdaságot,
- ugyanakkor egy – igaz, kisebb – részük a jelenlegi körülmények között megérti, elfogadja létét, és adott esetben alkalmazkodik is hozzá.

A vállalkozások mintegy egyharmada általában tartja rossznak, károsnak, helytelennek a rejtett gazdaságot. 15-20 százalékuk negatív véleményét azzal fejezi ki, hogy visszaszorításának, megszüntetésének szükségességéről beszél. Csaknem ugyanennyien vannak, akik szükséges rossznak tartják, amiben már keveredik az elítélés a megértéssel és akceptálással. Lényeges, hogy a nemzetgazdaság és a társadalom szempontjából mindenki a kifehértés valamilyen módját tartja szükségesnek. Károsnak, a tisztességes cégek és adófizetők hátrányát okozó területként említik a fekete munkát, korrupciót, versenypiaci problémákat is. Megemlítik a rejtett gazdaság versenyképességet romboló hatását is.

Elfogadó, megértő véleményüket azok hangoztatják, akik szerint a cégek rá vannak kényszerítve arra, hogy részt vegyenek a rejtett gazdaságban. Egyértelmű támogatója a rejtett gazdaságnak azonban alig van: csak 1-2 százalék támogatja meglétét.

Személyes attitűdök a rejtett gazdasággal kapcsolatban

A háztartások is egyértelműen nyilatkoznak arról, hogy a rejtett gazdasági tevékenységek elterjedtek, valamely formájáról mindennap hallani, azokkal találkozni lehet. Az állam felé be nem jelentett munkavégzés például elterjedtnek tekinthető Magyarországon. A háztartások kétharmada említi a rendszeres, nem bejelentett alkalmi munkavégzés eseteit, és a be nem jelentett, „zsebből fizetett” plusz munkát. Mintegy négyötöd azok aránya, akik előtt nem ismeretlen az a helyzet sem, amikor a munkaadó csak minimálbéren jelenti be többet kereső alkalmazottját. **Az adatok értelmezése során fontos figyelembe venni, hogy ebből nem vonhatunk le következtetéseket a „fekete munka” tényleges arányaira vonatkozóan, csak azt állapíthatjuk meg, hogy meglehetősen elterjedt,** hiszen a lakosság jelentős része – bár semmiképpen sem a többsége – közvetlenül környezetében észleli különböző előfordulásait. **A lakosság nagy része ismer környezetében olyan személyt, aki az elmúlt fél évben rendszeresen be nem jelentett alkalmi munkákat végzett,** de a többség nehezen válaszol erre a kérdésre.

Olyan esetről, amikor valamilyen plusz munkáért esetenként, vagy rendszeresen külön juttatást kap valaki és ez nincs bejelentve, így adó nélkül mindkét fél „jól jár” a lakosság nagyobb része hallott. A különböző „fekete munkák” törvénytelen jellegének ismertsége, tudatosultsága feltehetően eltérő mértékű. Valószínűleg az egyik legkevésbé törvénytelennek tartott ilyen jellegű tevékenység a bejárónő, takarítónő foglalkoztatása. A tevékenység sajátossága, hogy ez esetben mindkét fél, a munkaadó és a munkavállaló is magánemberként vesz részt a tranzakcióban. A lakosság mintegy fele tud a környezetében olyanokról, akik bejárónőt, takarítónőt tartanak bejelentés nélkül.

Az adórendszerrel való viszonylagos elégedetlenség dacára a lakosság háromnegyede egyetért azzal a kijelentéssel, hogy mindenkinek be kell tartania minden gazdasági előírást. Ennek megfelelően – más oldalról kérdezve - a háztartások 74 százaléka elítéli a rejtett gazdaság egészét, vagy legalábbis egyes formáit.

Az elvi állásfoglalásoknak némiképp ellentmond, hogy a lakosság egynegyede részt venne a rejtett gazdaság valamely formájában, ha ennek semmilyen negatív következményét nem érezné, és „csak” kétharmaduk utasítja el egyértelműen ezt a lehetőséget.

Akik úgy vélték, hogy mindenkinek be kell tartania minden gazdasági előírást, sokféle módon indokolták véleményüket. A legtöbben azt mondták, hogy azért kell a törvényeket mindenkinek betartania, mert a törvények és szabályok mindenkire vonatkoznak, ha mindenki betartaná a törvényeket, akkor az jobb lenne a magyar gazdaságnak, társadalomnak.

Akik szerint áthághatók a gazdasági előírások, ha ezzel nem okozunk kárt másoknak, véleményük indoklásaként legnagyobb részben csak megismételték az állítás első felét, miszerint ezzel nem okozunk kárt senkinek.

A lakosság több mint 10 százaléka viszont a kényszerrel érvelt, úgy vélik, hogy a törvények, az adórendszer rákényszeríti az embereket a törvényszegésre. Ennél valamivel konkrétabban, végső soron hasonlóan indokolta véleményét kevesebb mint egytizedük, akik szerint ha valakinek nincs más lehetősége, és nem okoz kárt másoknak ezzel, akkor áthághatja a gazdasági előírásokat.

A háztartások egy csekély hányada, néhány százaléka szerint bárki áthághatja a gazdasági szabályokat, ha előnye származik belőle és képes is rá. Közülük a legtöbben vagy azzal indokolták a válaszukat, hogy a megélhetés, a családfenntartás szükségletére mutattak rá, vagy azzal, hogy ez az általános magatartás, mindenki ezt csinálja.

Hogy mikor hághatja át valaki a gazdaságra vonatkozó törvényi előírásokat a megkérdezettek fele egyértelmű elutasítással válaszolt. A második leggyakrabban említett választ már csak egytizedük érzi a sajátjának, szerintük, ha vészhelyzet van, ha nincs más megoldás, akkor szegheti meg valaki a gazdasági törvényeket. A lakosság egy része ugyanakkor nem vállalkozott a válaszadásra.

A rejtett gazdaságban való részvétel különböző lehetőségeit felsorolva jelentős különbségek adódtak az egyes tevékenységek elítélésének, illetve elfogadásának mértékében. A sor egyik végén azok a tevékenységek vannak, amelyeket a társadalom szinte egyöntetűen elítél, míg a másik végén azok, amelyek erősen megosztják a lakosságot.

A listán szereplő tevékenységek értékelésének összehasonlítása alapján úgy tűnik, hogy **a lakosság egyrészt nagyobb mértékben ítéli el a vállalkozók, mint az alkalmazottak ügyeskedéseit, másrészt sokkal inkább elítéli azon illegális tevékenységeket, amelyek mögött nem áll tényleg teljesítmény, munka, mint amelyek mögött áll ilyen, és „csak” a dolgozók illegális adócsökkentésének módjai.**

Legnagyobb mértékben a teljesítés nélküli fiktív számlák gyártását és vásárlását ítéli el a közvélemény, ezt 90%-ban erkölcsileg elítélhetőnek tartja. Hasonló a megítélése a feketén dolgoztatásnak, ezt erkölcsileg is problémásnak vélik. A lakosság közül hasonló arányban kedvezőtlenül vélekedik a magánjellegű kiadások céges „elköltéseléséről” is, és nem sokkal esik jobb megítélés alá az ismerősektől, barátoktól kapott számlák költségcsökkentő célzatú felhasználása sem – ezt a lakosság mintegy háromnegyede ítéli el.

Érdemes kiemelni, hogy mind a négy eddig felsorolt tevékenység a vállalkozói szférához kapcsolódik, haszonélvezői a vállalkozók. **A lakosság több, mint hattizede elítéli a következő három tevékenységet is, de ezekben az esetekben már legalább háromtizedük toleránsabb véleményen van:**

- a barátok részére történő számlagyűjtést a lakosság valamivel több, mint kétharmada tartja erkölcsileg aggályosnak;

- a bejelentés – és így adózás nélküli – ingatlankiadást 66 százaléknyan tartják elítélhetőnek-elítélendőnek, de gyakorlatilag
- ugyanennyien (65 százaléknyan) vélekednek így a „fekete” munkavállalásról is.

A tényleges vagy vélt, illetve megszokáson alapuló plusz teljesítmények elismerésére szolgáló jövedelmek (hálapénz, borraavaló) eltitkolása még erősebben megosztja a lakosságot. Csak minden második megkérdezett ítéli el egyértelműen az ilyen jellegű tevékenységet, **de ugyanennyien vannak azok is, akik megengedhetőnek tartják, mind a hálapénzt adást, mind pedig az elfogadását tekintve.**

1.3/ A vállalkozások és a rejtett gazdaság

A rejtett gazdaság különböző formáit, az un. rejtett jövedelmek megszerzését a cégvezetők többsége elítéli, károsnak tartja, kis részük azonban a jelenlegi körülmények között megérti, elfogadja létét, és adott esetben alkalmazkodik hozzá. Az elmúlt 15 évben több alkalommal végeztünk felmérést, hogy megismerjük véleményüket. A 2000 évi tapasztalatok után a 2005-ös vizsgálat lassú változásról, a rejtett gazdasági tevékenységek arányainak csökkenéséről, azaz némileg javuló helyzetről festett képet. Összességében eredményesek voltak a kifejlesztésre hozott intézkedések. Ezeket természetesen a javuló gazdálkodási, irányítási környezet alapozta meg.

A 2005-ös vizsgálatunk főbb eredményei alapján a vállalatvezetők 30 százaléka általában rossznak, károsnak, helytelennek ítélte a rejtett gazdaságot. További 15 százalékuk negatív véleményét azzal fejezte ki, hogy visszaszorításának, megszüntetésének szükségességét hangsúlyozta. A vezetők mindössze 2 százaléka általánosságba burkolva vetette fel a rejtett gazdaság versenyképességet, morált romboló hatását. Elfogadó, megértő véleményüket csupán 5 százalékuk hangoztatta, szerintük a cégek rá vannak kényszerítve arra, hogy részt vegyenek a rejtett gazdaságban

A vállalatvezetők szerint a rejtett gazdaság által leginkább fertőzött terület az építőipar (62%-ban) volt, e mellett a mezőgazdaságról (27%), a kereskedelemről (19%) és általában a szolgáltató szektorról (14%), a vendéglátó iparról (11%) gondolták legtöbbször, hogy ott jellemző a rejtett gazdaság jelenléte.

Azok, akik láttak lehetőséget a rejtett gazdaság visszaszorítására, elsősorban a vállalkozások terheinek csökkentésével, és csak másodsorban az ellenőrzések, illetve a szankciók szigorításával tartották csökkenthetőnek az illegális gazdasági tevékenységek arányát.

A rejtett gazdaság arányának csökkentésre lehetőséget látók legnagyobb, 40%-os csoportja említette megoldási javaslatként az adókulcsok, adók csökkentését, további 14%-uk a járulékok csökkentését tartotta fontosnak kiemelni.

A vállalatvezetők mintegy fele (46%-a) úgy vélte, a vállalatára jellemző gazdasági ágazatban működik a rejtett gazdaság. Saját ágazatukban leggyakrabban a fekete gazdaság következő formája fordult elő: a munkaerő-költségekkel kapcsolatos manipulációk és általában a számlaadási kötelezettség kijátszása. Említik mintegy négytizedük említette a bejelentés nélküli foglalkoztatást, és további 7%-uk a bérezéssel kapcsolatos különböző visszaéléseket.

A saját vállalata ágazatában törvénytelen gazdasági tevékenységet feltételező vállalatvezetők 28%-a említette a számlák nélküli forgalmat, vagy azt, hogy más termék vagy szolgáltatás kerül a számlára, mint az adott gazdasági aktus tényleges tárgya.

A vállalatvezetők egynegyede nem látott lehetőséget a rejtett gazdaság visszaszorítására. Szerintük ennek egyik lehetséges strukturális oka, a jelenlegi gazdasági környezet intézményesült feltételrendszere, ez akadályozza a rejtett gazdasági formák és jövedelmek visszaszorítását. Szigorúbb ellenőrzésektől és szankcióktól a cégek 23%-a várta a rejtett gazdaság visszaszorulását (azok között, akik ezt lehetségesnek tartják). A rejtett gazdaság fennmaradásában szerepet játszó leggyakrabban említett tényezők összefüggnek azokkal, amiket a rejtett gazdaságot visszaszoríthatónak gondolók említettek, mint lehetséges eszközöket.

Voltak, akik nem a gazdaság szerkezetében, intézményi kereteiben, hanem a gazdasági élet szereplőinek magatartásában vélték felfedezni azt a tényezőt, amely megakadályozza a rejtett gazdaság visszaszorítását. A pesszimisták egytizede szerint az illegális tevékenységeket akceptáló gazdasági normák, a rossz gazdasági morál miatt nem lehet visszaszorítani a fekete gazdaságot.

A megkérdezett vállalatvezetők a jelenlegi magyar gazdasági környezetben többségben elítélték, károsnak tartották a rejtett gazdaságot, bár ugyanakkor egy kisebb részük az adott körülmények között úgy gondolta, hogy érhető, és elfogadható léte, és adott esetben alkalmazkodik is hozzá.

A vállalatok azon bő egynegyede, amelyik a rejtett gazdaság eltűnésétől nyereséget remél, átlagosan 31%-os nyereségnövekedést prognosztizált, míg a esetben veszteségtől tartók 21%-os nyereségcsökkenéssel kalkulált. Figyelembe véve a nyereségre számítók, a veszteségtől tartók, és azok véleményét, akik nem számítottak semmilyen változásra, akkor a rejtett gazdaság eltűnésével a vállalatvezetők prognózisa alapján átlagosan 5%-os növekedést képzeltek el vállalati nyereségben.

A 2016 nyarán végzett vállalati megkérdezés eredményei⁵ az tanúsítják, hogy változatlanul jelentős a rejtett gazdaság jelenléte a gazdaságban. Egyértelműen látszik, hogy a nyilvánvaló eredmények mellett a kifehérítésre hozott intézkedések ellenére – nyilvánvalóan a 2008-tól jelentős gazdasági visszaesést hozó válság hatására – jelentős mértékű a rejtett gazdaság. A költségvetési bevételekben továbbra is akár több milliárdos bevétel hiányzik az adó elkerülések miatt.

A **jelenlegi adórendszer**ről a vállalatok többsége (77%) úgy nyilatkozott, hogy kevésbé megfelelő, mintegy 30%-uk egyáltalában nem tartja megfelelőnek azt.

A jelenlegi adórendszer súlyos hibáinak ítélik a **magas vállalkozói és munkavállalói terheket**. Sokat kell adózni és a szervezet mérete sem igazodik az adó terhekhez. Az állam javára történő elvonás miatt nem tudnak magasabb nettó jövedelmet biztosítani a dolgozóknak. A kisvállalkozók hangsúlyozzák, hogy napról napra élnek és nem bíznak a javulásban. Kifogásolják a folyamatosan változó adójogi környezetet, amely részben oka az alacsony adófizetési morálnak és az adóelkerülési törekvéseknek. A kisvállalkozások lényegesen kevesebb támogatásban részesülnek mint a multicégek. A KKV-kben alacsony a gépesítettség és magas az élő munka aránya, így a termelékenységi különbség miatt is másképp kéne adóztatni ezeket.

A vállalkozásokat terhelő adók mértékében egyértelműen kisebb nagyobb csökkenést képzelnek ahhoz, hogy gazdálkodásuk nyereséges lehessen. A teljes adórendszer csökkentését várják, jelentős Áfa csökkentést és valamennyi, a jövedelmeket terhelő elvonást 30%-ban szeretnék maximálni.

A társasági adóban a mikro-vállalkozások 2-4%-ot javasolnak, a nagyobb cégek nem kifogásolják a 10, illetve 18%-ot. Az általános forgalmi adót egyértelműen nagyon magasnak ítélik. Az Áfa-t általános mértékben maximum 20%-ban, - míg az élelmiszereknél, oktatásban, egészségügyi szolgáltatásoknál maximum 12%-ban, - sőt néhányuk egyszerű kulccsal tartanak elfogadhatónak.

Az iparűzési adó a kis és mikro-vállalkozások esetében, vagy ahol nagyvállalatok is adóznak 0%-os is lehetne, egyébként megfelelőnek vélik.

A személyi jövedelemadó kedvező arányú mindenki számára, de a minimálbér adómentességét a vállalkozások egyharmada javasolja. Ugyancsak a cégek kis hányada (10%), egy sávosan növelendő Szja-t javasolna, már 3,5 millió Ft-tól.

A jövedéki adó a vállalkozásoknak csupán egyötödét érinti, és ezek 33%-ban maximálnák azt. Az egyéb járulékok körében néhány érdekesebb javaslatot is tettek, a munkáltatói járulékok mértéke maximum 16% legyen, csökkenteni kellene az építmény adót is. Megemlítik, hogy a költség átalány eltörlésével felszabadított céltartalék ne képezzen adó alap növekményt. Az összes elvonás az anyaggal csökkentett érték 30%-át ne haladja meg.

⁵ A 2016-os vállalati megkérdezés során mintegy 2600 vállalkozásnak küldtük el a kérdőíveket. A vállalkozások és a rejtett gazdaság című kérdőív a mellékletben található. A válaszolók között mintegy 50%-ban szerepeltek a tíz fő alatti cégek, 22%-ban a 11-50 fő közötti vállalkozások, 17%-ban az 51 és 200 fő közöttiek, míg a 200 fő feletti nagyvállalatok 6%-os részarányt képviselnek

A nyereséghez viszonyított reálisnak tartott adóterhelést a cégek a nemzetgazdaság egészére vonatkozóan túlnyomórészt 20%-ban maximálnák. A saját ágazatukban is maximum 25%-ot javasolnak, azzal, hogy szerencsés lenne ezt egy tételként befizetni és ezt a költségvetésben osztanák azután szét.

A társadalombiztosítási és szociális járulékokkal kapcsolatban a nettó munkabérhez viszonyítva általában 20 és 45% közötti terhelést mondtak. A legjellemzőbb (a cégek kétötöde szerint) egy 15% körüli érték. A versenyszférában ehhez hasonlóan 30-40 %, míg a költségvetési területeken 25-30 % között szóródik a válaszok relatív többsége.

A **versenyszabályozás** törvényi szabályozásai a Magyarországon működő vállalkozások 29%-a szerint kisebb-nagyobb mértékben, de érvényesülnek. A cégek 41%-a azonban úgy vélekedik, hogy nem érvényesülnek az előírások és mintegy 30%-uk csak közepes mértékűnek tartja azt. A vállalkozások folyamatos adócsökkentési és adóelkerülési igyekezete a cégek 69%-a szerint a korábbi időszakhoz képest fennmaradt, és 23%-uk is közepes mértékben jellemzőnek tartja azt.

Egy vállalat a gazdaságra vonatkozó **törvényi előírásokat** a cégek 61%-a szerint semmilyen esetben sem hághatja át. Ha mégis megteszi, akkor a kényszerű gazdálkodás esetében 22%, míg egyéb esetekben 27%-uk gondolja hogy igen.

A rejtett gazdaságra vonatkozó általános kérdések

A megkérdezett vállalkozások 70%-a szerint a vállalatukra jellemző gazdasági ágazatban jelen van a rejtett gazdaság valamilyen formája.

Ezen cégek szerint a rejtett gazdaság következő formái a leggyakoribbak:

- Fekete munka, számla nélküli munka, bejelentés kisebb óra számra, bérfizetés feketén, színlelt szerződés, látszat árverseny, számla nélküli ügyletek, értékesítést segítő kenőpénz, túlzott költségelszámolás, adóelkerülés.

A válaszadók megbecsülték a saját ágazatukban az összes gazdasági tevékenységükben meglévő rejtett gazdaság tevékenységek arányát is. A cégek nagy szórással válaszoltak erre, átlagosan 27%-ot jelöltek meg. Kissé magasabb a nemzetgazdaságra vonatkozó becslésük, közel 30%-os arányt jeleznek, vagyis a gazdasági tevékenységeknek közel egyharmada érintett a rejtett gazdaság valamilyen formájában.

A legjellemzőbb rejtett gazdasági ágazatok felsorolásában - a tíz évvel ezelőtti válaszokhoz hasonlóan - mintegy 80%-ban az építőipart, majd kisebb arányban a mezőgazdaságot, a kereskedelmet, az élelmiszeripart és a szolgáltatási ágazatokat (köztük kereskedelmet, vendéglátást személyi szolgáltatásokat, valamint az egészségügyet) nevesítették. Megkérdeztük azt is, hogy a cégvezetők szerint a magyarországi vállalkozásoknak jelenleg hány százaléka érintett a rejtett gazdaság valamely formájában. A korábbiakhoz hasonlóan 30 és 100% közötti szórás mellett összességében 45% tartja ily módon fertőzöttnek a versenyszférát. Arra a kérdésre, hogy vajon mennyien vennének részt a rejtett gazdaságban, ha annak semmilyen negatív következményét nem éreznék, 83%-an válaszoltak igennel.

Legális költségcsökkentő eljárások

A cégvezetők válaszoltak arra is, hogy az adókötelezettségük csökkentéséhez a következő eljárásokat mennyire tartják általános gyakorlatnak a magyarországi vállalkozások?

A cégek 44%-a jellemzőnek tartja az **alaptőke emelést**, mint költségcsökkentési eljárást, nem tartja azonban jellemzőnek 44%-uk és egyáltalában nem tartja ezt gyakorlatnak 12%-uk. **Pénzügyi átcsoportosítás** adóköteles jövedelem csökkentése céljából 19%-uk nem véli jellemzőnek, míg a cégek többsége azt jellemző tevékenységként említi. Teljesen általános minden vállalatra jellemző megoldásként 6%-uk jelölte meg. **Alapítványi befizetést** a cégek 63%-a nem, míg 31%-uk közepesen jellemzőnek tart. A **tulajdonosi költség-kivét** a vállalatok 12%-ában teljesen általános gyakorlat, további 48%-nál általában előfordul.

A szervezeti megoldásokkal történő költségcsökkentés, azaz **a vállalkozás tevékenységének kiszervezése** a cégek 49%-a szerint kisebb-nagyobb mértékben lehetséges és előfordul. Csak ritkán, mintegy a cégek 19%-a tartja lehetségesnek ezt a megoldást, míg a maradék 19% kis mértékben, további 12%-uk egyáltalán nem. A kiszervezéssel és az **értékes tőkerészek más vállalkozásokba helyezéssel** a cégek 75 %-a adókat és járulékokat tart elkerülőnek. Ezt a megoldást azonban egyáltalában nem véli megoldhatónak a cégek 6%-a.

A vállalkozások különböző módszerekkel igyekeznek **csökkenteni bérjárulékaikat**. Ezek a technikák az alkalmazotti státusszal és bérezési gyakorlattal kapcsolatosak.

A **minimálbéren alkalmazást** a cégek fele általában és nagymértékben lehetségesnek véli, és további 25%-uk többnyire vagy közepes mértékben nyilvánvalóan él is ezzel. Ezt a megoldást azonban a cégek maradék egynegyede is ritkán vagy kismértékben tartja megoldásnak. A **részmunkaidőben történő alkalmazás** is hosszú évek óta is magyarországi gyakorlat. Most a cégek 12%-a a bérjárulékoknak csökkentésének nagymértékben alkalmazott módjának ezt tekinti. A vállalkozások további 50%-a többnyire, 18%-uk közepes mértékben, végül 19%-uk ritkán alkalmazott technikaként említi.

A **próbaidőre történő mindig új alkalmazott** felvétele egy korábbi, de máig is élő támogatási lehetőség kihasználása. Most nagymértékben 19%-uk, többnyire 19%-uk és közepes mértékben a cégek 25%-a tartja kihasználhatónak ezt a lehetőséget.

Sok vállalat a fenti módszereket túlmenően az **alkalmazotti munkaviszony kiváltását egyéni (vagy társas) vállalkozói munkavégzéssel** tartja megoldhatónak. A bérjárulékok csökkentésének ez a módszere a cégek 13%-a szerint nagymértékben lehetséges és további 25%-uk szerint többnyire élnek is vele. Közepes mértékben vagy csak nagyon ritkán alkalmazzák ezt a cégek 31-31%-ában. Az, hogy mennyire használják is az előbbi foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékcsoökkentési módokat, a nemzetgazdaság egészére vonatkozóan a cégek mintegy 18%-a teljesen általánosnak ítélte, de további 22%-uk jellemzőnek tartja. A saját ágazatban történő ilyen fajta

járulékcsökkentés a vállalatok 19%-ában általános gyakorlat, 31%-ukban többnyire előfordul, és 25%-ukban is közepesen jellemző.

A járulékcsökkentésnek kedvelt módja a **béren kívüli járulékok (cafetéria)**. Ezeknek továbbfejlesztését most a cégek 59%-a tartja fontosnak. Arra is választ adtak, hogy a bérterhekhez képest átlagosan milyen aránynak kellene lenni a béren kívüli juttatások adóterhének (hiszen jelenleg 50%-ra emelkedett). A cégek összességében a bérterhekhez viszonyítva 19%-os adóterhet képzelnének reálisnak.

Az adófizetések időbeli elcsúsztatásának egyik módja a **„tovább számlázás”**. A cégek 38%-a ezt nem tartja jellemzőnek, míg a többieknél ez egy közepesen vagy többnyire jellemző megoldás lehet. A vállalkozások 6%-a teljesen általánosnak minden vállalatnak jellemzőnek tartja ezt a gyakorlatot.

Ma Magyarországon a cégek több mint egyharmada (37%) szerint nem jellemző, hogy a veszteséges tevékenységű vállalkozást adóság felhalmozásra a **cég későbbi megszüntetésével fizetések elkerülésére** használják. A cégvezetők 31%-a azonban közepes mértékűnek tartja és további egynegyedük gyakran előforduló megoldásnak értékeli ezt a lehetőséget.

Az elmúlt évtizedben sem javult az, hogy a cégek pénzügyi tanácsadót, adótanácsadót alkalmazzanak a járulékok, adóköteles nyereség csökkentésére illetve a profitjuk növelésére. A cégek 81%-ban jelzik, hogy nem alkalmaznak ilyen szakértőket, míg 12%-uk többnyire jellemző megoldásnak tekinti.

Megrendelések megszerzése, vásárló-vevő kapcsolat

A magyar vállalkozások gyakorlatában **lobbizási tevékenység** a megrendelés megszerzéséhez mintegy 35%-ban fordul elő átlagosan. E tevékenységeknek a díja a megrendelések százalékában átlagosan 23%. A vállalkozók által tisztességtelenül nagynak ítélt jutalék a megrendelések 31%-ára lehet jellemző. A cégek 38%-a közepes mértékűnek becsüli a tisztességtelen jutalékot, míg 31%-uk szerint ez nem jellemző. **Egyéb gazdasági haszon nyújtása** is előfordulhat egyéb megrendelések megszerzése során. Ez a cégek egynegyede szerint nem fordul elő, míg 44%-uk szerint általában elképzelhető és a többiek szerint általában többnyire jellemző.

A megrendelés-bonyolítás során többnyire jellemző az **erőfőlénnel való visszaélés**, ezt a cégek teljesen általánosnak tartják 13%-ban és többnyire jellemzőnek 27%-ban. Csupán 13%-uk tartja úgy, hogy ez nem szokásos gyakorlat. Kissé eltérő arányú a cégek kapcsolatrendszerében az **ármeghatározás és árdiktálás**. Ez a cégek felében általános vagy többnyire jellemző. Elképzelhetőnek véli további 38%-uk, míg a többi cég 18%-a szerint ez nem jellemző. A **fizetési határidő meghatározása** mint az erőfőlénnel történő visszaélés vagy befolyásolás 13%-ban minden vállalati kapcsolatra jellemző. De többnyire jellemzőnek tartja a cégek 43%-a, és elképzelhetőnek további 31%-uk.

Gyakori az **egyes kapcsolódó szolgáltatások kikényszerítése** (pl. a marketing kiadásokhoz hozzájárulása). Ezeket a vállalatok között teljesen általános kapcsolati

jellemzőnek tartják 13%-ban, míg csak közepes mértékűnek 56%-ban a megkérdezettek.

Illegális költségcsökkentő eljárások

A **fekete foglalkoztatást** a nemzetgazdaság egészében a cégek kétötöde nem tartja jellemzőnek. További 47%-uk az, amely közepes mértékben véli ezzel fertőzöttnek a versenyszférát és további 13%-uk biztos is ebben a rejtett gazdasági formában. A saját ágazatukban kissé rosszabb helyzetet jeleznek, teljesen általános jellemzőnek tartja 7%-uk, többnyire jellemzőnek 20, közepesen elterjedtnek 27%. Érdekes módon a cégvezetők 13%-a szerint nincs fekete foglalkoztatás és egyharmaduk szerint nem is jellemző.

A járulékcsökkentések érdekében sok vállalatnál előfordulhat a „**zsebből fizetés**”. A kézpénzfizetésekkel kapcsolatban az elmúlt években sok szigorítás történt, ennek ellenére a cégek 60%-a a versenyszférában ezt jellemzőnek tartja, csupán 7%-uk mondta hogy egyáltalán nem jellemző és 33%-uk nem tartja valószínűleg. A saját ágazatukban hasonló arányokat mondanak, kissé alacsonyabban 52%-ban valószínűsítik ezt a megoldást.

A zsebből fizetést a vállalatok a most elmondottak szerint munkabéreként vagy bérkiegészítésként adják, vagy szerződés nélküli munkák, veszélyes- engedély nélküli munkák, túlórák után fizetik, de emellett adják esetenként jutalomként, különböző szolgáltatások (beszerzés, takarítás, vagy reprezentáció) ellentételezéseiként.

Ügynevezett titkos vagy második kasza segítségével történhetnek a kézpénzes kifizetések. A vállalkozások a saját ágazatukban 51%-uk feltételezik ilyen megoldás alkalmazását.

Bár jelentős szigorítások történtek megakadályozására, a vállalkozások 26%-ban valószínűsítik egyes esetekben a **számla nélküli forgalmat** a saját ágazatukban.

Késések, mulasztások

A vállalatok az egyre szigorodó adóügyi feltételek között javuló mértékben teljesítik **adó és járulék kötelezettségeik** befizetéseit. Mégis gyakran előfordulhat a szabályok megsértése. Ezzel kapcsolatban a vállalatvezetők 18%-a jelzi, hogy előfordul a **társasági adókötelezettség** időbeli elmulasztása. Az **általános forgalmi adó** kötelezettség elhalasztása is csak 32%-ban fordul elő. A **tb járulékok** befizetésénél gyakoribb a határidő elmulasztása, a cégek 6%-ára általánosságban jellemző és 44%-ukra időnként. Az **iparüzési adó** elmulasztása a cégek egyharmadára jellemző. A **vámok** befizetése csupán a cégek 36%-nál halasztódik.

A **banki hiteltartozás** közepes mértékben és csak a cégek 38%-ára lehet jellemző.

A **foglalkoztatottak illetményét** a cégek 63%-a időben teljesíti, egynegyedüknél esetenkénti csúszás képzelhető el és csupán 6-6%-uknál általános vagy többnyire jellemző.

A **vállalkozások egymás közötti fizetéseiben** a szerződésben szereplő határidő kisebb-nagyobb elmaradása fordulhat elő. Általában a vállalkozások 6,5 hetes átlagos elmaradást jeleznek. Véleményük szerint a nemzetgazdaság egészében az elmaradás a cégek 12%-át érintheti, míg saját ágazatukban ennél magasabb, 18%-os arányban tartják valószínűnek a fizetési elmaradásokat. Ez pedig jelzi, hogy a körbetartozás változatlanul nehézségeket okoz a gazdálkodás folyamataiban.

Általános véleményként a cégvezetők a rejtett gazdaság visszaszorításának lehetőségére is választ adtak. Ez egy kedvező folyamatot jelez, ugyanis 2016 nyarán Magyarországon a vállalkozások 65%-a úgy gondolja, hogy a rejtett gazdaságot komoly mértékben vissza lehetne szorítani, és most csupán 35%-uk mondja azt, erre nem lát erre esélyt.

1.4/ A lakosság és a rejtett gazdaság

A rejtett gazdaságban való részvétel különböző lehetőségeit felsorolva a lakosság véleményt alkotott felméréseimben arról, hogyan is képzelhető el részvétele a rejtett gazdaságban, ni is a véleménye az illegálisan, feketén végzett tevékenységekről, mit gondol ezen tevékenységek várható alakulásáról, az egyes tevékenységek erkölcsileg elítélhetők-e vagy sem.

Az ezredfordulón végzett vizsgálat után **2005-ben a lakosság megkérdezett tagjai további javulást jeleztek a rejtett gazdasági tevékenységek káros hatásainak megítélésében.** Még mindig többen voltak azok, akik elítélték az illegális tevékenységeket, mint akik szerint azok erkölcsileg nem ítélték el. Ugyanakkor jelentős különbségek adódtak az egyes tevékenységek megítélésében, elfogadásának mértékében. A sor egyik végén azok a tevékenységek voltak, amelyeket a társadalom szinte egyöntetűen elítél, míg a másik végén azok a gazdasági tranzakciók helyezkedtek el, amelyek erősen megosztották a kérdezetteket. Csaknem megegyezett azok száma, akik valamilyen szinten tolerálhatónak tartják az illegális gazdasági műveleteket, mint akik nem.

Akkor a magyar háztartások 74 százaléka elítéli a rejtett gazdaság egészét, vagy legalábbis egyes formáit. Egynegyedük azonban azt mondta, hogy részt venne a rejtett gazdaság valamely formájában, ha ennek semmilyen negatív következményét nem éreznék, és csak kétharmaduk utasította el egyértelműen ezt a lehetőséget.

A lakosság 13 százaléka úgy vélte, hogy a jelenlegi törvények, elsősorban az adórendszer kényszeríti rá az embereket a törvényszegésre. Arra a kérdésre, hogy mikor hághatja át valaki a gazdaságra vonatkozó törvényi előírásokat, a megkérdezettek többsége egyértelmű elutasítással válaszolt: 49 százalékuk szerint soha. 7 százalékuk azonban úgy gondolja, ha vészhelyzet van, ha nincs más megoldás, akkor megszegheti valaki a gazdasági törvényeket.

A lakosság nagyobb mértékben tartotta elfogadhatatlannak a vállalkozók ügyeskedéseit, mint az alkalmazottakét, másrészt sokkal inkább károsnak tartották azokat az illegális tevékenységeket, amelyek mögött nem áll tényleges teljesítmény.

Legnagyobb mértékben a teljesítés nélküli fiktív számlák „gyártását” és vásárlását ítélte el a közvélemény, ezt 10 megkérdezettből 9 erkölcsileg megengedhetetlennek tartotta. Nem sokkal volt jobb a megítélése a fekete foglalkoztatásnak, amelyet a lakosság 83 százaléka tartott erkölcsileg is problémásnak. 5 megkérdezett közül 4 hasonlóan vélekedett a magánjellegű kiadások valamely cég költségeként történő elszámolásáról, és nem sokkal esett jobb megítélés alá az ismerősöktől, barátoktól kapott számlák költségcsökkentő célzatú felhasználása sem, ezt a megkérdezettek mintegy háromnegyede ítélte el.

A bejelentés – és így adózás – nélküli ingatlankiadást a magyar lakosság 66 százaléka tartotta elítélendőnek, és gyakorlatilag ugyanennyien vélekedtek így a nem bejelentett munkavállalásról is.

A tényleges vagy vélt, illetve megszokásokon alapuló plusz teljesítmények elismerésére szolgáló jövedelmek (hálapénz, borraavaló) eltitkolása még erősebben megosztta a lakosságot. Csak minden második válaszadó ítélte el egyértelműen az ilyen jellegű tevékenységet. A vélt vagy valós plusz teljesítmény elismerésére szolgáló jövedelemátengedés, azaz a hálapénz és borraavalóadás rendkívül elterjedt a magyar társadalomban.

A jelenlegi, **2016 augusztusában végzett interjúink eredménye**, hogy kissé változott a háztartások megítélése a 10 évvel ezelőttihez képest. Az egyik alapvető problémának a **fekete, illegális foglalkoztatást** tartják. A lakosság valamivel több, mint kétharmada (68%) ismerősei körében meg tud nevezni olyant, aki alkalmi munkát végzett. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján várható volt, hogy jelentős arányban tudnak olyan esetről, amikor a munkaadó minimálbérrel jelenti be munkatársát. Ez a 87% arány nyilván túlzott, de utal arra, hogy mit is gondol a lakosság a feketemunkáról. A lakosság kilenczede gondolja azt, hogy vannak olyan foglalkoztatottak, akik valamilyen plusz munkáért vagy esetenként bejelentés vagy adókötelezettség nélkül valamilyen juttatást kapnak.

A korábbi felvételhez képest javuló arányt mutat az az 52 százalék, amely azt a válaszadói kört jelenti, amely hallott olyan esetről, amikor adócsökkentés célból más személlyel állítatják ki a számlát, alacsonyabb árat írnak a számlára vagy szerződésre **fiktív számlát** vesznek adnak.

**A rejtett gazdaság és néhány mutató
növekedése (előző év = 100)**

ÉV	GDP	Háztartások végső fogyasztása	Bruttó állóeszköz felhalmozás	Infláció	Rejtett gazdaság növekedése
1995	101,5	93,5	108,0	128,2	103,5
1996	100,0	97,7	104,7	123,6	93,0
1997	103,3	101,0	111,6	118,3	91,6
1998	104,3	103,3	118,5	114,3	93,4
1999	103,4	105,5	101,5	110,0	92,6
2000	104,0	103,0	106,7	109,8	99,6
2001	104,1	104,2	95,7	109,2	98,9
2002	104,3	107,7	103,8	105,3	93,0
2003	103,8	107,9	101,1	104,7	98,9
2004	105,1	102,1	114,6	106,8	104,1
2005	104,3	103,1	97,7	103,6	94,1
2006	103,9	101,7	102,2	103,9	100,6
2007	100,2	99,4	99,8	108,0	108,0
2008	101,0	99,3	100,4	106,1	96,5
2009	93,4	94,4	76,1	104,2	96,5
2010	100,8	97,2	105,1	104,9	101,3
2011	101,8	100,7	96,6	103,9	98,1
2012	98,2	97,9	92,9	105,7	103,5
2013	101,8	100,7	103,8	101,7	92,6
2014	103,8	101,4	111,3	99,8	96,3

Forrás: KSH adatbázis 2016

A korábbi magas aránnyal megegyezően a lakosság kétharmada (62%) tud arról, hogy **magán célra használnak** autót, illetve munkacélra bejelentett gépjárművet és így számolják el az útnyilvántartást. A megkérdezetteknek több, mint egyharmada tud is olyan gépjárművet, amit ily módon használnak.

Talán nem meglepő, hogy a megkérdezettek által ismert cégeknél magán kiadásokat is céges költségként (telefon, írószér, könyv, bútor, taxi stb.) számolnak el. Ezt a válaszolók 74%-a jelezte vissza

A lakosság 48%-a ismer olyan esetet, amikor számlákat adnak egymásnak ismerősök, barátok költség-elszámolás céljából. Az elmondott arányok azonban nyilván túlzottak lehetnek, hiszen a kontroll kérdések kedvezőbb helyzetet mutatnak. Így a „szokott-e Ön ismerősei részére számlát szerezni vagy kiállítani” kérdésre 87%-ban nemmel válaszoltak. Ugyancsak, számukra 90%-ban nem számolnak el ismerőseik bizonyos számlát költségként. A megkérdezettek környezetükben (87%-ban) nem ismernek olyan ingatlant, amely valamely vállalkozás bérleti díjának, vagy költségeinek elszámolására szolgálhat. Ugyancsak nagymértékben (97%) nem tudnak olyan gépjárműről, amely céges költség-elszámolására szolgálhat.

Az indirekt jövedelem bővítés lehetőségei

A megkérdezettek 53%-a vesz igénybe bejárónőt, takarítónőt, sofört, akik „szívességből” bejelentés nélkül, de természetesen ellenszolgáltatásért dolgoznak.

A lakosság számára a rejtett gazdasági tevékenységek bizonyos fokú kényszerűségét jelenti, hogy 45%-ban végeznének olyan szolgáltatást, ami után nem adnának számlát. Ezt meg is erősíti a lakosság azzal, hogy 77%-ban fordul elő, amikor a kereskedő, szolgáltató utal arra, hogy kedvezőbb lenne számla nélkül fizetni. A lakosság nyilván keresi a jövedelem megtakarításának lehetőségeit, így nem meglepő az az arány sem, hogy a közelmúltban a megkérdezetteknek 48%-a vásárolt a piaci árnál olcsóbban valamilyen terméket, vagy szolgáltatást. Ismerőseitől pedig 45%-ban vásárolt olyan terméket, amiről nem kapott számlát. Ez sem különösen meglepő, hiszen az interjú során 71%-ban mondták azt, hogy nem kaptak számlát a vásárláskor.

A kontroll-kérdés természetesen itt is más megvilágítást ad, hiszen arra a kérdésre, hogy „ha visszatekint az elmúlt 3-4 évre csökkent-e a számla nélküli alkalmak száma?”, azt a lakosság 71%-a erősítette meg.

Jövedelem átengedés módjai

Az elmúlt 1 évben a lakosság, (családtagjai vagy ismerősei) 65%-a, vagyis mintegy kétharmada adott **hálapénzt**. A válaszok alapján egy fő egy év alatt hat alkalommal 13.647 forintot költött hálapénzre, ebben a kétezer forintos egyszeri ápolónőnek adott összegtől az 50 ezer forintos szülés és a 120 ezer forint, mint egy műtét utólagos honorálása is szerepel.

A lakosság a korábbi hagyományainak megfelelően lényegében **teljes körűen ad borravalót**. A szolgáltatást étteremben a lakosság 97, fodrásznál 84, taxinál 52, benzinkútnál 26, szállodában 26, idegenvezetésnél 3, egyéb alkalmakkor 19%-a borravalóval köszöni meg. A lakosság 75%-a kapott szolgáltatás értékének mintegy egytizedét adja, a többi esetben általában 3 -13% között van a borravaló nagysága.

Nem fizetett tevékenység végzése

A háztartások azt is megbecsülték hogy egy hónapban átlagosan mekkora összeget tudnak megtakarítani azzal, hogy **a család tagjai saját maguk végeznek el egyébként**

térítésért is igénybe vehető munkákat. A **háztartási munkák** havi értékét a családok 71%-a mintegy 10 ezer forint alattira becsüli. További egynegyedük 10 ezer és 25 ezer forint felett, míg 4%-uk afölötti összegnek megfelelő értékben végez saját maguk számára ilyen jellegű munkát.

Az otthoni főzés a családok kétötödének havi 10 ezer forint alatti összeget jelentene, további egyharmaduknak 25 ezer forint további 19%-uknak 60 ezer forint alatti kiadások megtakarítását jelenti az otthoni ételkészítés. A családok 7%-a 60 ezer forint feletti kiadásokkal számolna, ha azért fizetnie kéne. A **gyermekfelügyelet is** érezhető költségmegtakarítás, ha ezt a családok nem fizetett gyermekfelügyelőre bízzák. 56%-uk 10 ezer forint alatt, míg minden nyolcadik család 25 ezer forint alatt, és minden negyedik család 60 ezer forint alatti összegben jelölte meg az otthon végzett saját gyermek felügyelet becsült értékét. A háztartások 6%-a 60 és 100 ezer forint között fizetne ezért a szolgáltatásért. A **lakáskarbantartáshoz** már fizetett szolgáltatásokat vesznek általában igénybe, ezért a családok 68%-ban 10 ezer forint alatti összeget, míg a többiek 8-10%-os arányban nagyobb összegeket (25; 60;100 ezer Ft alatt, illetve 100 ezer forint felett) költenek. A **fodrász-kozmetikai szolgáltatások** nyilván a gyakoribb otthoni szolgáltatás kiváltás tevékenységei. 10 ezer forint alatt a családok 72%-a 25 ezer forint alatt 22%, és 60 ezer forint alatt 6%-uk váltja ki a fizetett szolgáltatásokat otthoni munkával. A ruhajavítás, varrás otthon végzett értékét a családok 95%-ban 10 ezer forint alattira becsülik. A család tagjai által egymásnak végzett **oktatási tevékenységgel** történő költség megtakarítás havi szinten 10 ezer forint alatti megtakarítást jelent a családok 63%-ában, további 18-18%-uk 25 ezer illetve 60 ezer forint alatti megtakarítást jelzett.

Az elmúlt egy évben a családok **rokon, barát lakásának felújításában**-építésében ellenszolgáltatás nélkül is segítettek. Az elmúlt években az ilyen jellegű munkát jelentősen szigorították a jogszabályok. Azok, akik az eltelt egy évben rokoni alapon ilyen munkát végeztek, munkájuk értékét átlagosan 250 ezer forintra becsülték.

A befolyás érvényesítése jövedelem-szerzés céljára

A megkérdezettek 72%-a hallott olyan esetekről, hogy egyes cégeknél, szervezeteknél **magáncélra vásároltak fogyasztási cikkeket**, vagy vásároltak használati eszközöket. Hasonló arányban, 71%-ban jelezték, hogy hallanak olyan esetekről amikor magáncélú szolgáltatásokra fizetnek céges fedezettel.

A lakosság 45%-a pedig hallott olyan esetekről amelynek során rendszeresen beosztásukhoz kapcsolódóan vesznek igénybe ingyenes- szívességi szolgáltatásokat, (pl. mint ügyintézés, házkörüli teendők, sofőr, stb.).

Szubjektív vélemények a rejtett gazdaságról

Megkérdeztük, hogy a lakosság **részt venne-e a rejtett gazdaság valamely formájában**, ha ennek semmilyen negatív következményét nem érezné. Erre a mostani felvétel során 48%-ban adtak igen választ.

Az interjú során érdeklődtünk, hogy elítéli-e a lakosság a rejtett gazdaság azon formáit amelyek a **vállalatok működésében egymás közötti kapcsolataiban okoznak**

hátrányt. Bár a válasz egyértelműnek tűnhet, de mégis a válaszadók 10%-a nem tartja ezt problémának, nem ítéli el ezt a jelenséget.

Azt viszont, hogy a **jelenlegi adórendszert** milyennek találják, ezzel pont fordított arányban értékelték, azaz csak 10%-uk tartja azt megfelelőnek. Ez a jelentős Sza csökkentés és bővülő családi adókedvezmények tükrében elég kedvezőtlen arány. Rá is kérdeztünk arra, hogy mit kifogásol a jelenlegi adórendszerünkben? A válaszok nagy része a 27%-os, magas Áfa-kulcsot kritizálja. Változatlanul úgy érzik, hogy magasak a járulékok, és többen igazságtalannak tartják az egykulcsos adónak azt a hatását, hogy nagymértékben segítette a jövedelem egyenlőtlenségek növekedését. A magas jövedelműeknek magasabb adót javasolnának. A lineális adóztatás és a magas Áfa kulcs megszüntetése mellett a kisvállalkozások túladóztatását is problémának tartják. A válaszadók szerint bizonytalan a jogalkotói akarat, követhetetlen és átláthatatlan az adójogrendszer, jelentős a túlszabályozás.

Az adó és járulék rendszer szigorú törvényes kereteket kíván, ezzel a válaszadók 77%-a egyet is ért azzal, hogy mindenki tartson be gazdasági előírást. Egyötödük véli úgy, hogy át lehet hágni abban az esetben, ha másoknak nem okozna ezzel kárt. És csak néhány százalékuk véli úgy, hogyha valakinek előnye származik belőle, szegje meg. Kértük azt is, hogy válaszukat indokolják meg. A válaszok között túlsúlyban a törvény- és rendtisztelet feltétlen etartását hangsúlyozzák. Az ettől eltérő magatartás ugyanis igazságtalansághoz, egyenlőtlenséghez vezet. Hangsúlyozzák, aki csal az a többi adófizetőt károsítja. A feketegazdaság, a „mutyi” lebontja a normális gazdaságot. Ugyanakkor jelzik, hogy jelentős a korrupció és mindenkinek be kéne tartani a játékszabályokat.

Vajon mikor hághatja át valaki a gazdaságra vonatkozó törvényi előírásokat

Az interjú során a válaszok nagy része jelzi, hogy ez a következményektől függ. Így végszükség, kármegelőzés esetén előfordulhat és elképzelhetőnek tartják, ha a törvények betarthatatlanok és másoknak nem okoznak kárt.

A lakosság - ahogy a 10 évvel ezelőtti felmérésben is - erkölcsileg elítélendőnek tartja, ha fiktív számlákkal ügyletelnek. A válaszadók háromnegyed része erkölcsileg elítélendőnek véli a céges költségként történő magánhasználat elszámolását, a barátoktól és ismerősöktől kapott számlák gyűjtését vagy adását.

A válaszolók nem értenek egyet 64%-ban, hogy bejelentés nélkül foglalkoztassanak valakit és mintegy 90%-ban kifejezetten elítélik a feketemunkát.

A lakosság számára fontosak lehetnek bizonyos jövedelem növelő lehetőségek, így a hálapénz elfogadása, amellyel kapcsolatban 54%-uk azt megengedhetőnek tartja. A lakosság 60%-a nem tartja erköcstelennek, ha az aki a borralalót hálapénzt kapja, az nem adózik utána. Ugyanakkor kétharmaduk már nem ért egyet azzal, hogy adózás nélkül adja ki valaki az ingatlanját.

A mai Magyarországon működő un. „szívességi kapcsolatrendszeréről” 63%-ban állítják azt, hogy általános. A megkérdezettek további 30%-a jellemzőnek tartja. Az elmúlt években a társadalmunkat jelentősen foglalkoztatja a korrupciós környezet

alakulása. Meg is kérdeztük, hogy kifogásolják-e a korrupció közeli eseteket. A válaszolók fele általánosan elterjedtnek tartja, míg 26%-uk többnyire 13%-uk, kismértékben véli jellemzőnek a mai gazdaságukra.

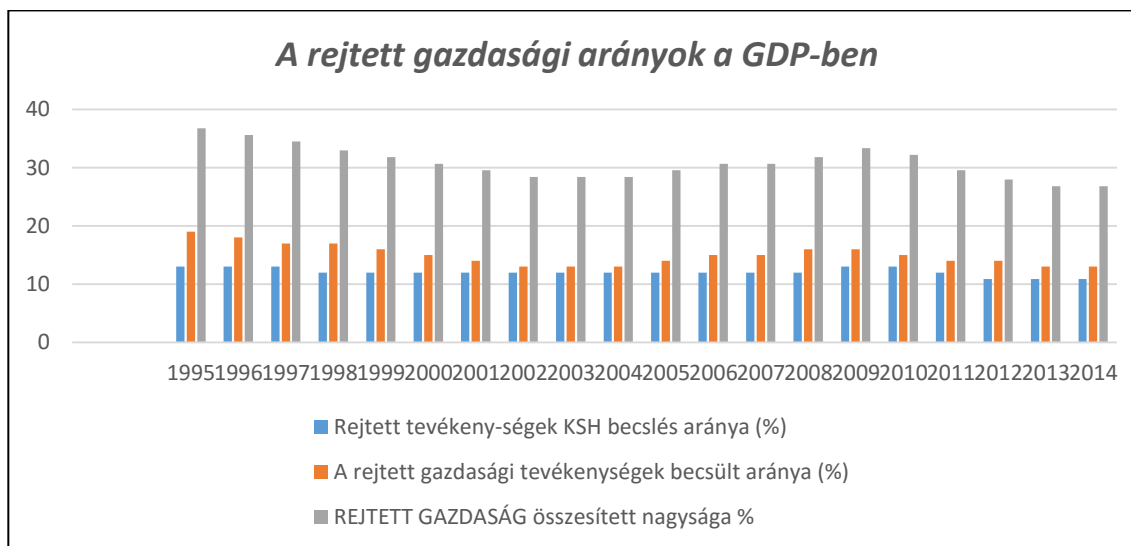
Az **anyagi haszon céljából nyújtott felvilágosítások** mértékét mintegy 90%-ban jellemzőnek tartják, közöttük mintegy 29%-ban magasnak. A megbízások, projektek elnyerése során 44%-uk korrupció közeli megnyerést valószínűsítene.

A rejtett gazdasághoz kapcsolhatók a **személyes befolyással elintézhető bírságok, szabálysértési ügyek** kedvező „elsimítása”. A bírságok elintézését a válaszolók 17%-a lehetségesnek tartja személyes kapcsolatok útján. A szabálysértési ügyek befolyásolása pedig a megkérdezettek 27%-a szerint általános gyakorlat lehet.

2/ A rejtett gazdaságban keletkező jövedelmek forrásai és nagyságrendje

A magyarországi rejtett gazdaság mértékét a 90-es évek elején a GDP 23-24%-ára becsülték, a későbbiekben már magasabb arányokat számítottak a kutatók. A 90-es évek közepén-végén a hazai rejtett gazdaság aránya inkább 30% fölé emelkedett. Az uniós csatlakozás idejére a javuló gazdasági-társadalmi környezet eredményeként javult ez az arány és lecsökkent 25% alá. A 2008-as világgazdasági-pénzügyi válság hatására nálunk is lecsökkent a gazdaság teljesítménye és újra erősödtek a rejtett gazdasági jelenségek. Ennek hatására a jelentős gazdaságot kifehéritő intézkedések haszna az, hogy nem emelkedett újra, hanem inkább szinten maradt és **ma is Magyarországon a rejtett gazdasági tevékenységek feltehetően a GDP 24%-át tehetik ki.**

Hazánkban a másik jelentős változás az volt, hogy **a rejtett gazdaságból származó jövedelmek struktúrájában mélyreható változások mentek végbe.** Ez szorosan kapcsolódott az időközben lezajlott gazdasági és politikai szemléletben bekövetkezett fordulathoz. A gazdálkodásban a magánszféra térnyerése és az üzemméret lecsökkenése, az ezekhez igazított pénzügyi elszámolási rendszerek (pl. az önbevalláson alapuló adórendszer) lényegesen megnövelte a rejtett gazdasági mozgásteret a vállalkozásoknál.

Forrás: KSH. Saját számítás

Míg a rejtett gazdaság alatt a 80-as években alapvetően magánszemélyek regisztrálatlan pénzszerzési tevékenységét értették (borravalók, hálapénzek, fusizás stb.), addig a 90-es évektől a vállalkozások adókikerülő magatartása vált dominánssá a rejtett szférában.

Mivel a rejtett gazdasági tevékenységek, csupán árnyékban meghúzódó része a gazdaság egészének, ezért az itt folyó ügyletek, pénzmozgások ismerete nélkül elég nehéz képet alkotni és gazdaságpolitikai döntéseket hozni. A rejtett gazdaság feltérképezése nehéz, hiszen annak lételeme a bujkálás. Ezért az esetek jelentős részében a hazai vizsgálatok még mindig inkább csak a korábban kidolgozott módszerek szerint az adó és jövedelemelvitkoló magatartásra koncentrálnak

2.1/ A legáltalánosabb rejtett jövedelemszerzés módjai

Magyarországon az eltelt évtizedben az adó- és járulékcentralizáció a GDP 40 százaléka körül alakult. Az összesített költségvetési bevételek nagysága 2015-ben mintegy 16 312 milliárd forint volt. Ebből a becslések alapján a feketegazdaság GDP arányos becsült értéke feltételezhetően több mint 2000 milliárd forint elmaradt adó- és járulékfizetést jelent. Ez óriási összeg, hiszen két és félszerese az államháztartás hánya 2015. évben 877 milliárd forintnyi nagyságának.

Egyértelmű, hogy Magyarországon az adóelkerülés mértéke kedvezőtlenül befolyásolja a gazdaság további kiegyensúlyozott fejlődését. A feketegazdaság több területen elterjedt, leginkább jellemző tevékenységei a következők:

- a foglalkoztatás eltitkolása
- az adózási és vámrendszer kijátszása
- és a korrupció

A rejtett gazdaság leggyakoribb megjelenési formáit a felvétünk során is nevesítették a vállalkozók.

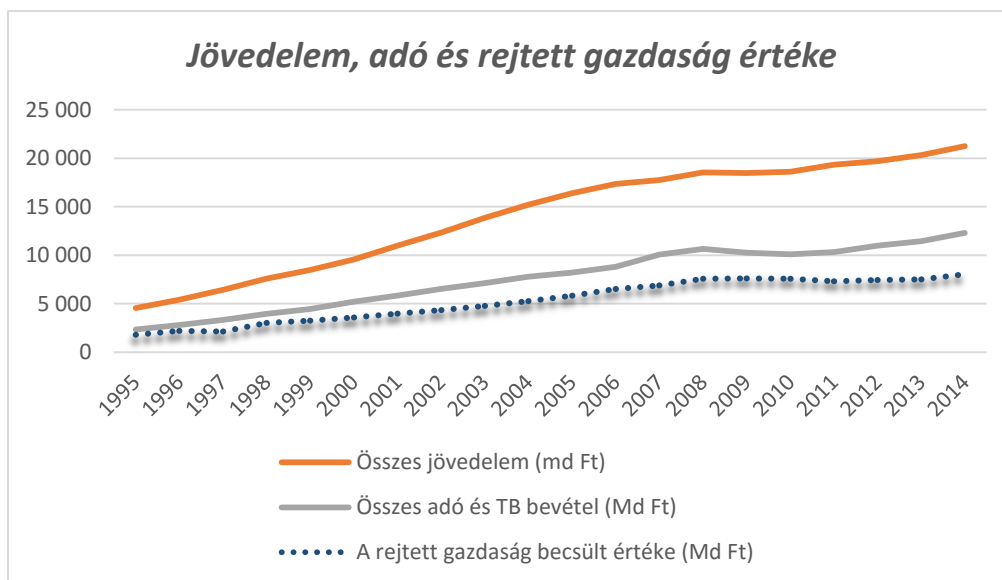
Cigaretta-, üzemanyag csempészet, jövedéki adócsalás

Az államháztartás egyik legfontosabb bevétele a jövedéki adóból származik, amelyet jövedéki termékek forgalmazása után fizetnek az adózók. A legfontosabb jövedéki termékek az üzemanyag – benzin, gázolaj –, cigaretta és az alkohol – pezsgő, sör, szeszes italok.

A cigaretta- és üzemanyag csempészet révén a jövedéki adócsalás az egyik legkomolyabb üzletággá vált a feketegazdaságban.

A csempészet visszaszorítására hozott összehangolt intézkedések eredményeként az illegális cigaretta forgalom míg 2005-ben megközelítette a 30 százalékot, az intézkedések hatására jelenleg már 10 százalék alá csökkent. Hasonló a az üzemanyagok terén is.. A kockázatos alkoholtermékek adóraktárakban történő kezelése, állandó hatósági felügyelete pedig hozzájárult a fekete forgalom kifehéritéséhez.

Az intézkedések érezhető eredménye, hogy legalább évi 60-70 milliárd forint jövedéki adó- és áfa bevételi többlet keletkezett.

Forrás: Költségvetések. Saját számítás

Számlagyárak, áfa-csalás, jövedelemeltitkolás

A gazdaságpolitika változás következtében különösen fontossá váltak az általános forgalmi adó bevételek. Ezek nagysága jelentősen megnőtt és ez az adó nem különösen érzékeny a csalásokra. A személyi jövedelemadóból és a társaságok, vállalkozások által fizetett nyereségadóból származó befizetések – a jelentősen lecsökkentett adókulcsok és engedmények következtében - kisebb arányúak, de biztosabb és egyre növekvő bevételeket eredményeznek.

Az államháztartás általános forgalmi adóbevétele 2006-ban mintegy 1800 milliárd forint volt, a személyi jövedelemadó befizetés pedig meghaladta az 1500 milliárd forintot, míg a társasági adóbevétele mintegy 500 milliárd forintot tett ki. 2015-re az Áfa bevételek elérték a 2400 milliárdot, az SzJa bevételek csökkenésük után is elérik az 1200 milliárdot, a társasági adóbevételek pedig a kisebb adókkal összességében 700 milliárdos érték fölé emelkedtek.

A számlagyárak, a körbeszámlázás, a jövedelemeltitkolás, a jövedelemminimalizálás ezeket az állami bevételeket veszélyeztetik.

A NAV tevékenységének átalakítása eredményesnek bizonyult. Az adatok tanúsága szerint azonban jelentős háttére van a rejtett gazdaságnak.⁶ A gazdasági szervezetek közül 2014-ben 2309 működő és cégeljárás alatt álló szervezetnek volt 180 napon túli 100 millió feletti tartozása.

222 cég jelentős adóhiánnyal rendelkezik, 1.555 – 10.285 millió Ft közötti a tartozásuk. A kiszabott büntetés 57.179 millió Ft, átlagosan 219 millió.

Fekete foglalkoztatás, járulékfizetés elkerülés

Ahogy a kérdőíves felvételünkből is látszik, fekete foglalkoztatás az elmúlt években néhány ágazatban különösen jelentőssé vált. Ezek között az építőipar, a vendéglátás, a kereskedelem, valamint a szolgáltatások bizonyos területei a legkomolyabban „fertőzöttek”. Visszaszorításukra az egyik legfontosabb intézkedés a havi járulékbevallás. Ebből kiderül, hogy olyanok veszik-e igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat, akik biztosítottak.⁷

Lényeges változás a közbeszerzések jogszabályi szigorítása, az állami támogatások igénybevételének körültekintőbb szabályozása, a színlelt szerződések felszámolása.

KORRUPCIÓ ÉS A REJTETT GAZDASÁG

Külön is tárgyalni kell a gazdaságra különösen veszélyes korrupciós folyamatot. Az egyik leggyakrabban taglalt témakör a rejtett gazdaságok kapcsán a korrupció, amely legáltalánosabban úgy definiálható, hogy "a közhatalommal való visszaélés magánhaszonszerzés céljából". Az empirikus kutatások a következő összefüggéseket tárták fel:

- A rejtett gazdaság mérete és a korrupció mértéke egyenes arányban áll egymással, és erős köztük a konzisztens korreláció. Azok az országok, ahol több a korrupció, ceteris paribus nagyobb rejtett gazdasággal rendelkeznek. A korrupció visszaszorításával gyengül a rejtett gazdaság.
- A rejtett gazdaságba való önkéntes belépés a korrupció alternatívája a magas jövedelmű országokban (helyettesítő kapcsolat), miközben a közepes és alacsony jövedelmű országokban kiegészítő a kettő kapcsolata.

⁶ www.nov.gov.hu/adatlita/hiany_hatralek/nemmagan180.html

⁷ A járulékok spórolására kialakult gyakorlat, hogy a vállalkozók alkalmazottaikat többnyire minimálbéren foglalkoztatják, ezt a sok éves gyakorlatot változtatta meg a parlament törvénymódosítása, amely előírta a vállalkozók számára a minimálbér kétszerese utáni járulékfizetést. Az adóhivatal becslése szerint több mint 100 ezer adózó tett eleget ennek.

- Az erősödő szabályozás további korrupcióhoz vezet, ezzel szemben a törvények hatékonyabb betartatása és a demokrácia erősödése a korrupció csökkenését eredményezi.
- A növekvő adószabályozás nem feltétlenül eredményez magasabb adóbevételeket.
- Több szakértő azzal érvel, hogy bármilyen olyan reform, amely a gazdaságban a verseny növekedéséhez vezet (pl.: a külkereskedelem liberalizálása, az ipari bekerülési korlátok eltörlése) csökkenti a korrupcióra való hajlamot, s egyben a rejtett gazdaság méretét is.

A 169 országot vizsgáló Korrupció Érzékelési Index⁸ 2015. évi felmérésében Magyarország az 51. helyen szerepel, míg 2006-ban a 41. volt! A rangsort Dánia vezeti, a listát pedig Szomália és Észak-Korea zárja.

2010-től különösen érezhetővé váltak a gazdaságpolitika által „elsietett és nem körültekintően, hatásvizsgálatok nélkül meghozott törvények okozta” hatások, amelyek a korrupció növekedését idézik elő:

- A döntéshozatal befolyásolhatósága vagy irányíthatósága a közbeszerzésben vagy közpénzek befektetésében;
- Az adókedvezmények, pályázatok, vissza nem térítendő támogatások befolyásolhatósága vagy irányíthatósága;
- Engedélyek nem jól szabályozott kiadása bizonyos (nem csak üzleti) tevékenységek folytatásához;
- Helytelen ellenőrzési gyakorlat (kontroll-hiánya) a munkaerő-felvétel és szakmai előreléptetések felett a közszférában;
- Egyéb közszektori hivatalos döntések irányíthatósága, pl. reprivatizáció, építési övezetek meghatározása során.

A korrupció önmagában is nagyon összetett probléma, és minden szempontból rokona a rejtett gazdaságnak. Az adatok elemzése során arra a következtetésre lehet jutni, hogy erős korreláció van a szegénység és a korrupció között. A korrupció ellen meghozott intézkedéseknek, megtett lépéseknek komoly, hosszú távon is érzékeny egyensúlyra kell törekedniük. Nem elég az egyszerű és egyszeri kampány a rejtett gazdaság visszaszorításához.

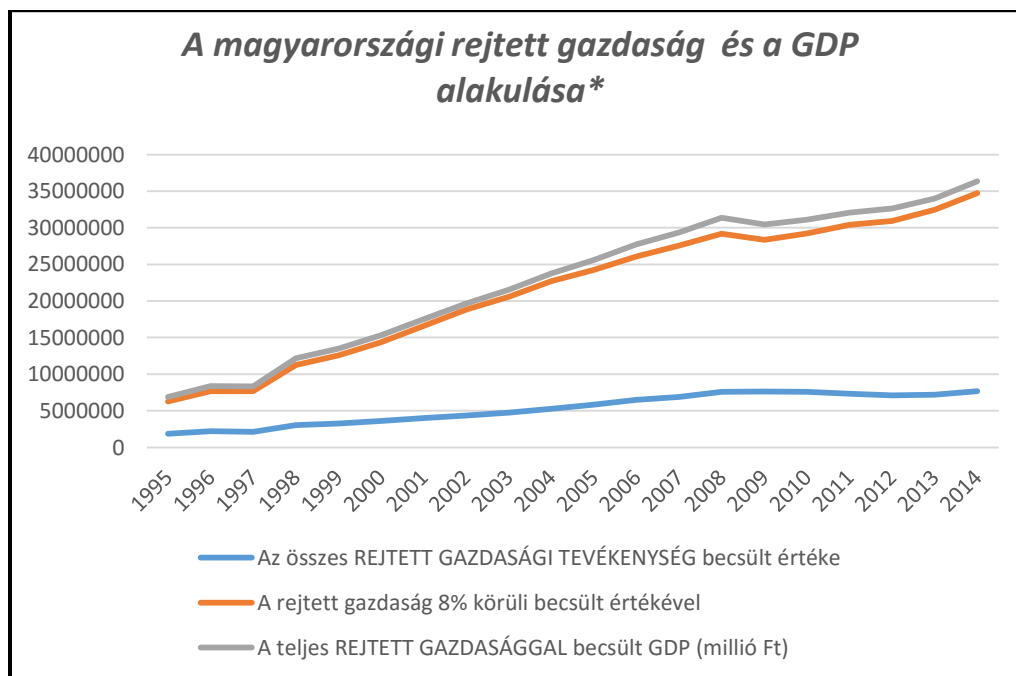
⁸ A felmérés során 0 és 10 pont közé sorolják be az országokat korrupciós fertőzöttség szerint, 17 különböző forrás felhasználásával. 2015-ben a vizsgált országok több mint kétharmada 5 alatti besorolást ért el, Magyarország 4,6 pontot kapott. Az utolsók továbbra is a gyenge állami intézményekkel rendelkező, belpolitikai konfliktusokkal küszködő államok. Az elmúlt évek változásaiból azonban kiolvasható, hogy ahol magas a korrupciós fertőzöttség, ott a gazdasági válság – tekintettel a felhalmozott államadósságukra – súlyosabb problémákat okozott. Nyilvánvalóan a jó kormányzás, az átlátható és hatékony közpénz-felhasználás a korrupció elleni fellépés útja és egyben az adott ország versenyképességének feltétele. Hazánkban 2010-től a korrupció elleni fellépésben is kulcsszerepet játszó ún. független intézmények antidemokratikus átalakítására került sor, és ez tovább rontotta az ország nemzetközi megítélését is.

A megfelelő gazdaságpolitika által kialakított jogi-szabályozási környezet eredményeinek jó intézményrendszerekhez, egyszerű szabályozáshoz, kisméretű rejtett gazdasághoz, nagy adózási bázishoz, és nagy adóbevételhez kell vezessenek, nem pedig ezek ellentétjeihez.

2.2/ A rejtett gazdasági tevékenységek számszerűsítése

Az Eurostat számításai szerint 2000-ben Magyarországon a GDP 12 százalékára volt tehető a meg nem figyelt gazdasági tevékenységek mértéke. (Lengyelországban és Szlovákiában egyaránt 15-15%, míg Csehországban mindössze 7%.)

A rejtett gazdaságra vonatkozó különféle szakértői becslési eredmények a GDP-hez viszonyítva 18,3-34,9 százalék között mozogtak a teljes nemzetgazdasági területen. Ezen belül a teljes eltírtolt jövedelem meghatározás különösen nehéz, hiszen az szükségszerűen magasabb az Áfa-hiányhoz kapcsolható rejtett teljesítményeknél, mert más adókat sem fizetnek be azok, akik számla működnek.

Forrás: KSH, */Saját számítások

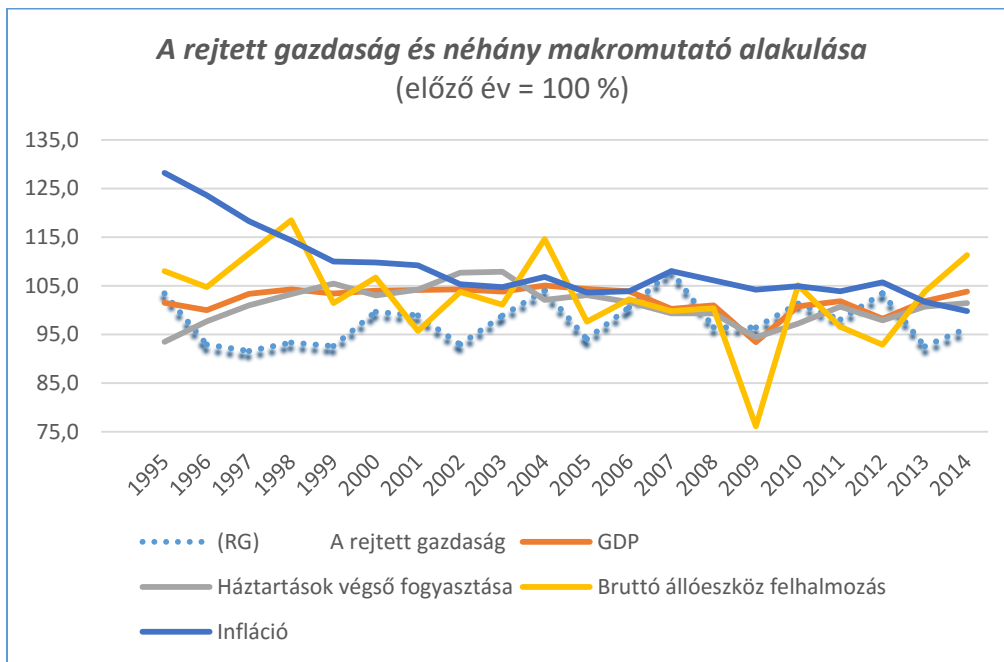
A rejtett gazdasági becslések értékelését a KSH, a NAV adatai alapján célszerű elvégezni. Két alapvető megközelítés lehet a KSH által kezelt adatbázisok felhasználásával:

- a mérlegrendszerek értékelésével következtetni lehet a rejtett gazdaság méretére.

- a háztartások saját termelésének és fogyasztásának mértékéről számot adó háztartási költségvetési felvétel és ezen adatoknak a nemzeti számlák rendszeréből származó adatai segítségével értékelni.

A háztartások fogyasztása

A háztartási költségvetési felvételnél a nemzeti számlák keretén belül számolt háztartási fogyasztási kiadások teljesebb körre vonatkoznak. Tehát a nemzeti számlákban a háztartások fogyasztási kiadásának része feltehetően részben az illegális tevékenységekből származó fogyasztás.

Forrás: KSH, saját számítások

Gazdasági társaságok és egyéni gazdaságok termelése

A rejtett munkaerő-felhasználás kimutatása elvégezhető a KSH és a NAV adatbázisának összevetésével. A vegyes adatbázisok, különösen, ha más adatfelvételi módszerrel készülnek, alkalmasak a rejtett gazdaság méretének becslésére, figyelemmel az adateltérések egyéb okaira is. Már a KSH is háromféle módszerrel számítja ki a foglalkoztatottsági adatait: egyrészt a gazdasági szervezetek statisztikai adatai alapján, másrészt a lakosság megkérdezésével. A feketefoglalkoztatásnál a lakosság által bevallott adat magasabb lehet, mint a gazdasági szervezetek által nyilvántartott létszám. További adatbázis lehet a NAV a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások adatairól szóló összeállítás. A feketefoglalkoztatás becslésénél leginkább a teljes munkaidős szóló adatokat, azon belül a lakossági bevalláson és intézményi létszámadatokon alapuló adatokat lehet összehasonlítani - az alkalmazottak számát az alkalmazásban állók számához hasonlítva. Ennek realitása, hogy több szakértő számolt

17-18 százalékos fekete foglalkoztatottsági arányt a gazdaság egészében még a válság előtti időszakban. Augusztinovics és Köllő (2007). Ennek során a KSH munkaerő-felmérését és az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ONYF) járulékbevezetési adatait vetették össze.

A rejtett gazdaság és néhány mutató növekedése (előző év = 100)

ÉV	(RG) A rejtett gazdaság	GDP	Háztartások végső fogyasztása	Bruttó állóeszköz felhalmozás	Infláció
1995	103,5	101,5	93,5	108,0	128,2
1996	93,0	100,0	97,7	104,7	123,6
1997	91,6	103,3	101,0	111,6	118,3
1998	93,4	104,3	103,3	118,5	114,3
1999	92,6	103,4	105,5	101,5	110,0
2000	99,6	104,0	103,0	106,7	109,8
2001	98,9	104,1	104,2	95,7	109,2
2002	93,0	104,3	107,7	103,8	105,3
2003	98,9	103,8	107,9	101,1	104,7
2004	104,1	105,1	102,1	114,6	106,8
2005	94,1	104,3	103,1	97,7	103,6
2006	100,6	103,9	101,7	102,2	103,9
2007	108,0	100,2	99,4	99,8	108,0
2008	96,5	101,0	99,3	100,4	106,1
2009	96,5	93,4	94,4	76,1	104,2
2010	101,3	100,8	97,2	105,1	104,9
2011	98,1	101,8	100,7	96,6	103,9
2012	103,5	98,2	97,9	92,9	105,7
2013	92,6	101,8	100,7	103,8	101,7
2014	96,3	103,8	101,4	111,3	99,8

Forrás: KSH, saját számítás

A munkabér-, jövedelemeltitkolás becslése vegyes adatbázisok alapján

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete kistérségi szinten megbecsülte még 2010-re a lakossági jövedelemeltitkolás arányát megyei szinten is. A módszerük a NAV összevont adóalapja (az adóhatóság felé bevallott teljes éves jövedelem) és az állami transzferek (nyugdíj, GYED, GYES, családi pótlék, táppénz, segélyek) összege. Ezt tekintették legális jövedelemnek. A kistérségi fogyasztási adatokkal (az egy főre jutó villamosenergia-fogyasztás, személygépkocsi

ellátottság, járművek életkora, kábeltelevízió hálózatba bekapcsolt lakások aránya) pedig megbecsülték a tényleges jövedelmi szintet. Emellett az 1000 lakosra jutó adózók száma képezte az adatbázist, azaz az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó, munkanélküliségi ráta, egy főre jutó iparüzési adó alapján a helyi vállalkozások által megtermelt jövedelemmel való kapcsolat alapján becsülték a lakossági jövedelmeket. A kistérségekre a rejtett jövedelmeket a hivatalos és becsült tényleges jövedelem különbsége alapján lehetett meghatározni.

Ennek a kutatásnak a legfontosabb megállapítása, hogy magasabb jövedelemmel rendelkező kistérségekben a rejtett gazdaság jelenléte kisebb az országos átlagnál. (Itt a nagyvállalatok a fő foglalkoztatók, és itt jellemzőbb a legális foglalkoztatás). Az átlagos jövedelemmel rendelkező kistérségekben becsülték a rejtett jövedelem legnagyobb arányát (25-30 százalékot). A legkisebb eltitkolt jövedelemmel Budapest rendelkezik (5,5 százalék).⁹

A rejtett gazdaság adótartalmának vizsgálata NAV adatok alapján

A NAV adatbázisa alapján következtetni lehet valamennyi ágazatra jellemző adóeltitkolás arányáról. Kiszámolható az egy ellenőrzésre eső feltárt adóhiány mértékét. (természeresen nincs összefüggés az ellenőrzések száma és a feltárt adókülönbözet között). De az egy ellenőrzésre jutó átlagos adóhiányt az összes regisztrált gazdasági társaságra vetítjük, akkor becsülhetjük az elméleti adóhiányt, amely egy teljes körű adóellenőrzés során feltárható lenne. Szakértői számítások az elméleti adóhiányt az összes beszedett adóra vetítették és így kiszámolták az adóeltitkolás elméleti határait. Ez például 2008 és 2012 között 18,3 és 27,7 százalék között volt. Azaz az elméleti adóhiány 1800-2800 milliárd forint között alakulhatott.

A Nemzeti Munkaügyi Hivatal adatai

A Nemzeti Munkaügyi Hivatal ellenőrzései során az összes illegális- vagy feketefoglalkoztatás jelentő jogsértés 2014 elején 13 százalék volt. Az összes feketén foglalkoztatott 34 százalékát építőipari tevékenységet végző cégnél találták, 5 százalék jutott a mezőgazdasági ágazatra, míg a feldolgozóipari ágazatokra összesen 9 százalék.

A rejtett gazdaság becslése adónemenként

A legtöbb becslési lehetőség az Áfa becsléseknél van. Magyarországon az Európai Bizottság szerint 2011-ben a GDP arányosan 3,7 százalék volt az Áfa-hiány. Feltételezve, hogy az arány 2015-ben is hasonló lehetett így a 2015 évi Áfa-hiány 1200 milliárd forint, ami egy döbbenetes szám a költségvetési hiányhoz viszonyítva.

Természetesen az áfahiány becslésére a NAV által feltárt adóhiány is megfelelő. A feltárt adókülönbözet kb. 80 százaléka tekinthető Áfa-csalásnak, ezért egyszerűen

⁹ Bubik és Tóth, (2013) - .

kiszámítható az adóhiány és ez alapján megadható a GDP-ben kifejezett aránya is, ami 5-7 százalék lehet.

3/ A rejtett gazdasági tevékenységek kifejlesztésének lehetőségei

A fekete gazdaság kifejlesztésének kényszere napjaink megkerülhetetlen problémája és feladata. Megoldására az utóbbi időben számos intézkedés született, közülük nemzetközi tapasztalatok alapján az adó- és járulékbeszédési-rendszer szervezetének megerősítését, a szankciók jelentős mértékű szigorítását és a korrupció elleni harc hatékonyságának javítása emelhető ki. Az általános nézőpont szerint a rejtett gazdaság csökkentése jelentős adóbevétel-növekedést eredményez, és ez növekvő mennyiségű és minőségű közjóságok és szolgáltatások előállításához vezet, ami végső soron stimulálja a gazdasági növekedést. A másik oldalról pedig megállapítható, hogy azokban a gazdaságokban, ahol az adóteher magasabb az optimálisnál, és a rendvédelmi szervek együttműködése gyenge, ott a rejtett gazdaság növekedése a gazdaság növekedési ütemének csökkenéséhez vezet.¹⁰

A neoklasszikus felfogás szerint viszont a rejtett gazdaságok működése optimális válasz a gazdasági környezet termelési és szolgáltatási keresletére, azaz alapvetően függ attól, hogy biztosít-e az állam olyan erős vállalkozásösztönző környezetet, amely versengéshez, magas hatékonysághoz és a kormány tevékenységeinek erős korlátozásához vezet. Szakértők érvelnek amellett, hogy nem minden rejtett gazdasági tevékenységet kellene univerzálisan akadályozni.¹¹ Empirikus kutatások is azt mutatták ki, hogy a rejtett gazdaságban termelt jövedelmek kétharmadát gyakorlatilag azonnal elköltik a fehér szektorban, s ezáltal a rejtett tevékenységek is pozitív hatást gyakorolhatnak a gazdasági növekedésre és a közvetett adóbevételekre.¹² Azokban a fejlődő országokban, ahol magas a munkanélküliség, a nem hivatalos tevékenységek létszükséglet jelentenek a lakosság számára és elképzelhető, hogy soha nem fognak teljesen eltűnni; a szabályok betartatása csak arra alkalmas, hogy a jövedelmek alapjait megszüntesse.¹³

Azáltal, hogy bizonyos tevékenységeket ösztönöznek és kihasználják a gazdasági tényezőkben rejlő lehetőségeket, a kormányok képesek a rejtett gazdaság befolyásolására. Ösztönzők, megelőzés, felderítés, büntetés és publicitás, mind-mind

¹⁰ Schneider (1998): Stellt das Anwachsen der Schwarzarbeit eine wirtschaftspolitische Herausforderung dar? Einige Gedanken aus volkswirtschaftlicher Sicht. Linz, Mitteilungen des Instituts für angewandte Wirtschaftsforschung (IAW), I/1998, S. 4-13. p

¹¹ Lásd Fleming et al. (2000): The Shadow Economy, Journal of International Affairs, Spring 2000, No. 53/2, 64-89.

¹² Schneider (1998) Stellt das Anwachsen der Schwarzarbeit eine wirtschaftspolitische Herausforderung dar? Einige Gedanken aus volkswirtschaftlicher Sicht. Linz, Mitteilungen des Instituts für angewandte Wirtschaftsforschung (IAW), I/1998, S. 4-13. p

¹³ Belyó (1999): The hidden economy in Hungary In: Hungarian statistical review. – 1998. no. 13. 125-133. p.

olyan eszközök, amelyeket egy finoman kiegyensúlyozott formula szerint lehet csak alkalmazni.¹⁴

A rejtett gazdaság elleni fellépés gazdaságpolitikai gyakorlatához leginkább az ún. adózatlan gazdaság terminológia kapcsolható. Ebből a megnevezésből alapvetően a jövedelem és az adózás viszonya tűnik ki, és látható, hogy az adózatlan gazdaság nem csupán a legális tevékenységek adót megkerülő formáit öleli fel, hanem az illegálisakat is. Az e kategóriába tartozó jövedelmek közös vonása, hogy nem adóznak, nincs különbség a legális és illegális jövedelemszerzési mód között.

Magyarországon is számos intézkedés, illetve kezdeményezés történt a gazdaság kifehérítésére. Ide sorolható például az EU-ba való belépés után az egységes munkaerő regiszter (EMMA) kialakítása. Jelentősen növelték a munkaügyi ellenőrzéseket, amelyeknek már – elsősorban az építőiparban – számszerűsíthető eredménye is volt. 2008 januárjától megtörténik a tb-ellátás jogtalan igénybevételének kiszűrése. Az APEH kampányt indított az igen elterjedt és változatos formákat mutató áfa-csalások ellen, hasonló kampány indult korábban az ún. színlelt szerződések ellen is. Megkezdődött az adminisztratív szabályozás korszerűsítése is, pl. közbeszerzési pályázatokon csak szabályosan működő cégek vehetnek részt.

A rejtett gazdaság elleni fellépés határai és lehetőségei

A „fehér”- és a rejtett gazdaságok egymás mellett léteznek, de ennek a „közös létnek” az összefüggéseiről nem tudunk mindent, és keveset arról, hogyan működik, milyen viselkedési szabályok uralkodnak kapcsolatrendszerükben. Általánosságban elmondható, hogy a rejtett gazdaság súlya azokban az országokban alacsonyabb, ahol a társadalmi-politikai rend stabil, nincsenek súlyos szociális problémák, azaz ahol a törvények betartathatók, a vállalkozások és a munkavállalók adó- és bürokratikus terhei elviselhetők, és a rejtett gazdaság, a politika és a közigazgatás szereplői között nincs összefonódás. Minden intézkedés, amely ezen gondok leküzdését segíti, egyben a rejtett gazdaság elleni fellépést jelenti.

A rejtett gazdaság számszerűsítésére az egyes nemzetgazdaságokban hasonló elvi alapokon nyugvó módszerekkel kerül sor, és a sajátosságokat figyelembe véve hasonlóak azok a gazdaságpolitikai intézkedések is, amelyeket szükségesnek tartanak az irányító szervezetek a rejtett tevékenységek visszaszorítására, illetve a gazdaság kifehérítésére. Kialakultak azok az eszközök, gazdaságpolitikai szabályozás, amellyel megpróbálnak az egyes országok fellépni a rejtett tevékenységekkel szemben az elmúlt években. Az alkalmazott eszközök az alábbi területeket ölelik fel: adószabályozás, fiskális módszerek, pénzügyi szabályok, munkaügyi szabályozás, a vállalkozások működésének szabályozása, adminisztratív intézkedések.

¹⁴ Grabiner, a. (2000): The Informal Economy - A Report by Lord Grabiner QC, The Public Enquiry Unit, HM Treasury, The Stationery Office Limited, UK. (2000) also <http://www.hm-treasury.gov.uk> (accessed: 2/6/2007)

A részletes felsorolásokból néhány példa:

- az első csoportba tartozik a nyereségadó csökkentése, az újra befektetett tőke adómentessége, az szja-kulcsok csökkentése, illetve a lineáris szja alkalmazása, és a tb járulékok csökkentése.
- A fiskális eszközök közé soroljuk az adózás egyszerűsítését és harmonizálását célzó intézkedéseket, adóenyhítéseket a rejtett tevékenységekkel leginkább fertőzött ágazatokban, vagy az újonnan felvett dolgozók esetében adható adókönnyítéseket
- A munkaügyi szabályozás területén számos eszközt alkalmaznak a rejtett gazdasági tevékenységek visszaszorítására, sok esetben jelentős eredményeket értek el a munkaügyi szabályozás teljes vagy részleges átdolgozásával. Lényeges szerepe volt ebben a szakszervezetekkel történő együttműködésnek, a kollektív szerződések megfelelő átalakításával jelentős eredményeket értek el. Ahol Magyarországhoz hasonlóan különösen alacsony volt az aktivitási ráta a tényleges inaktívak foglalkoztatásának aktív és regisztrált foglalkoztatássá változtatása kiemelt jelentőségű volt. A minimálbérrel kapcsolatos szabályok változása is eredményesnek bizonyult.
- A vállalatok működési feltételeinek szabályozása is hatékony eszköze lehet a gazdaság kifehérítésének. Ilyen eszközök például a vállalatok regisztrációs folyamatának elektronizálása, egyszerűsítése, általában a cégbíróság működésének gyorsítása.
- Az adminisztratív jellegű intézkedésekhez soroljuk például a tb alapok, a felügyelő és ellenőrző hatóságok együttműködésének javítását a megfelelő adatok átadhatóságának biztosítása révén. Jelentős eredményeket hozott általában a törvények adminisztratív betartatásának fokozott javítása. Korupcióellenes törvények léptek életbe és a korupció elleni fellépés céljából különféle szervezetek alakultak.

A rejtett gazdaság elleni kormányzati lépéseket három csoportba sorolhatjuk. Az egyik közvetve hat a gazdasági cselekvők rejtett gazdasággal kapcsolatos döntéseire. Itt az üzleti kapcsolatok biztonságát elősegítő lépésekről van szó. Nemcsak a kiszámítható adózásra és az adózási szabályok átláthatóságára való törekvés tartozik ide, hanem hatékony, ellenőrizhető és olcsón, könnyen elérhető céginformációs rendszerek megteremtése és üzemeltetése is. Ameddig például a cégbíróságok nem tudnak gyors, pontos és megbízható céginformációkkal szolgálni egy vállalkozó számára a lehetséges üzleti partnerről, addig az üzleti kapcsolatok biztonsága komolyan sérül. Ez a többletkockázat pedig éppen azokat a vállalkozásokat sújtja leginkább – a kis- és közepes vállalkozásokat –, amelyek esetében a legvonzóbbak a rejtett gazdaság nyújtotta előnyök, és viszonylag alacsonyak az ezzel kapcsolatos költségek. A rejtett gazdaság és az ellene való fellépés tényezői.

A lépések másik csoportjába sorolhatjuk a közvetlenül a rejtett gazdaság visszaszorítására tett intézkedéseket. Ide az adóellenőrzés gyakoriságának, az

ellenőrzéssel foglalkozó apparátusok költségvetésének növelése vagy az ellenőrzések hatékonyságának növelése tartozik, de ide sorolhatjuk a kiszabott büntetések szigorítását és az optimális adókulcsok meghatározását is.

A harmadik csoportba az adózási morált erősítő, az adócsaláshoz kapcsolódó morális költségeket növelő lépések tartozhatnak. Ezek eredményessége azonban több mint kétséges. Mégis vannak lehetőségek a kormányzat kezében, például azzal, ha nem növeli azok jövedelmét és presztízsét (például kormányzati pozíciókkal, megrendelésekkel, díjakkal stb.), akiről kiderült, hogy érintve voltak (vannak) a rejtett gazdaságban. egyes kormányzati lépések kívánatoságánál a hozzájuk kapcsolódó társadalmi költségek nagyságát is számításba kell venni. Az ellenőrzés, illetve ennek lehetősége vagy a büntetés a rejtett gazdaságban való részvételt csökkentő, jelentős visszatartó erőt jelent. Ez adja alapját annak, hogy miért érdemes korszerű infrastruktúrával, kiszámíthatóan és átláthatóan működő adóbehajtó és adóellenőrző apparátust létrehozni és fenntartani. Az ellenőrzési apparátus fenntartása, a szankcionálás és a szankciókhoz kapcsolódó bírságok beszedése azonban tetemes költségeket ró az adófizetőkre. E költségek nem növelhetők tetszés szerint: a rejtett gazdaság egy szintjének elérése után már nem érdemes több pénzt pumpálni az ellenőrzéssel, szankcionálással foglalkozó apparátusba, mert a növekvő aktivitás határhozama negatív lesz.

Milyen eszközökkel szorítható vissza a rejtett gazdaság?

(az egyes spontán válaszokat említők százalékos aránya azok között, akik szerint visszaszorítható a rejtett gazdaság, N=109; több válasz lehetséges)

	százalék
Az adók csökkentésével.	40
Szigorúbb, hatékonyabb, korrekt ellenőrzéssel és szankcionálással.	23
Járadékok csökkentésével.	14
(Köz)terhek, kötelezettségek csökkentésével.	14
Adó- és járulérendszer átalakításával. (Nem vagy nem csak csökkentést javasolt.)	11
Egyértelműbb, igazságos, ritkábban változó törvényekkel és azok következetes alkalmazásával.	11
Adminisztráció, bürokrácia csökkentésével, egyszerűbb adózással.	6
Több munkahellyel, többen dolgozzanak.	3
Ez morális kérdés, a hozzáállásnak kell megváltoznia.	3
Élőmunka terheinek csökkentésével, bérterhek csökkentésével.	3
Minimálbér emelésével, mindenkit fizessenek meg, tisztességes bérek legyenek.	3
Állami, hatósági példamutatással.	2
Motiválni kell rá a vállalkozókat, megfelelő ösztönzéssel.	2
Egyéb válaszok	6
Nem tudja	3
Nem válaszol	1

Az előbb elmondottakból következően nem lehet cél a rejtett gazdaság teljes és végérvényes felszámolása, a gazdasági életből való kiiktatása. Ez ugyanis nem lehetséges. A rejtett gazdaság olyan jelenség, amellyel együtt kell élni. Ha nem akarjuk, hogy a jelenlegi szintnél tovább növekedjen, akkor a gazdasági cselekvők várható magatartását és az azt befolyásoló tényezőket mindig és messzemenően figyelembe kell venni mind az adómértékek, mind az adózási feltételek, mind pedig az üzleti élet – szélesebb értelemben vett – intézményi és szabályozási környezetének kialakításakor.

A rejtett gazdasággal kapcsolatos attitűdök, a visszaszorítás feltételezett lehetőségeiről a vállalkozói felvételünkben is tájékozódunk. Ennek alapján magasan az adócsökkentés a cégek szerinti legjobb mód a gazdaság kifehérítéséhez.

A visszaszorítás kudarca mögötti okok

A vállalatvezetők egynegyede nem lát lehetőséget a rejtett gazdaság visszaszorítására. Ennek egyik lehetséges oka, hogy a jelenlegi gazdasági környezet intézményesült feltételrendszere akadályozza rejtett gazdaság visszaszorítását. **A rejtett gazdaság fennmaradásában szerepet játszó leggyakrabban említett tényezők összefüggnek azokkal, amiket a rejtett gazdaságot visszaszoríthatónak gondolók említettek, mint lehetséges eszközöket.** A pesszimisták egynegyede szólt arról, hogy a magas adó- és járulékterhek miatt nem szorítható vissza a rejtett gazdaság, de általánosságban hivatkoznak a törvényi szabályozásra, a jelenlegi gazdasági környezetre. Többen ennél konkrétabb problémát említettek, az adórendszer túlzott bonyolultságát és életidegenségét, továbbá a szigor hiányát, az alacsony büntetési tételeket.

Miért nem szorítható vissza a rejtett gazdaság?

(az egyes spontán válaszokat említők százalékos aránya azok között, akik szerint nem szorítható vissza a rejtett gazdaság, N=41; több válasz lehetséges)

	százalék
A magas adók, járulékok, bérek miatt szükségszerű; mindig újratermelődik, az adórendszert kell megváltoztatni.	24
A jelenlegi helyzet, a törvények, a gazdasági környezet, a gazdaságpolitika miatt (általában).	15
Kicsi a büntetés, nem elég erősek a szankciók, gyenge a törvény.	12
Szükséges rossz, nem lehet kiküszöbölni, így működik a világ.	12
A gazdasági morál, normák miatt; hiányzik az akarat, kiskapukat keresnek.	10
A korrupció miatt.	7
Jelenlegi adórendszer túl komplikált, nem elég életszerű.	5
Nincs meg rá az állami szándék.	2
Egyéb válasz	5
Nem tudja	10

Vannak, akik nem a gazdaság szerkezetében, intézményi kereteiben, hanem a gazdasági élet szereplőinek magatartásában vélték felfedezni azt a tényezőt, amely megakadályozza a rejtett gazdaság visszaszorítását. A pesszimisták egytizede szerint a jelenlegi – az illegális tevékenységeket akceptáló – gazdasági normák, a rossz gazdasági morál miatt nem lehet visszaszorítani a fekete gazdaságot. A gazdasági élet szereplői között kell megemlítenünk az államot is: a vállalkozók egy része szerint nincs meg az állami szándék a változtatásra. Vannak, akik szerint annyira általános jelenségről van szó, hogy egyáltalán nem lehet kiküszöbölni, olyan szükséges rossz, amivel együtt kell élnünk, mert „így működik a világ”.

A cégek növekvő arányban valójában nem a rejtett gazdaság fennmaradásának okát, hanem annak egyik megjelenési forrását, a korrupciót említik problémaként, amit értelmezhetünk úgy, mint a gazdaság egy intézményét, és ebben az értelemben a szereplőkhöz képest külső kényszerítő erőként, de értelmezhetjük úgy is, mint a gazdasági morál félrecsúszását, a gazdasági normák elhajlását.

3.1/ Az alkalmazható intézkedések hatásai

A vállalkozások körében végzett kutatásunk során feltett kérdések alapvetően a rejtett gazdaság fogalomkörébe tartozó tevékenységekre vonatkoznak, de szükségszerűen érintik/érinthetik a legális gazdasági tevékenységek normális, a költségtakarékosság, üzletszerzés, és egyéb törvényes gazdálkodás formáit is. Mindenképpen előremutató, hogy a **kérdőíves interjúk keretében a vállalkozók most, 2016 nyarán mely területeket tartják a gazdálkodásuk akadályainak. A következő javaslatokat fogalmazták meg:**

- Kisebb adó és járulék terhek, adóteher csökkentés, alacsonyabb adókulcsok, adóalapot növelő tényezők szűkítése, adónem szűkítés, fokozottabb ellenőrzés, végrehajtási jog erősítése, adózási rendszer egyszerűsítése, adóbevallás egyszerűsítése, vagyonadó bevezetése, Áfa-kulcs csökkentése, minden ágazatban a fordított áfa bevezetése,
- Munkaadói terhek csökkentése, magasabb bérek, nagyfokú béremelés, jövedelmek emelése, bérterhek csökkentése,
- Építőipari területeken kötelező folyamatos műszaki ellenőrzés bevezetése és a felelősség megteremtése,
- Nemfizetés megoldása – teljesítési igazolással - azonnali inkasszó lehetőségével,
- Az elvonások maximumának hosszú távú rögzítése törvénybe iktatva,
- Központi érdekeltség a profitábilisabb gazdálkodás érdekében, kiszámítható gazdálkodási környezet,
- Piaci lehetőségek bővítése, verseny visszaállítása az állami megrendelések területén,
- Tevékenységi elvárt nyereségszint, cégméret/árbevétel monitor a gazdaságpolitikai támogatásokhoz,

- Vállalkozásbarát jogszabályok, munkaerőpiaci támogatások, kedvezményes hitelek,
- Állami gazdálkodás javítása, politikusok és jogszabályalkotók példamutatása a korrupció megszüntetésében, a közterhek szükségességének tudatosítása szigorú de tisztességes ellenőrzéssel.

Az elmúlt években folytatott kutatások keretében és a nemzetközi tapasztalatokat figyelembe véve több – esetenként már hazánkban is elkezdett, egyes esetekben már meg is valósított – intézkedéssel segíthető a rejtett gazdasági tevékenységek kifehérítése:

Adó intézkedések

- Csökkenteni az általános jövedelemadó mértékét, egységesíteni az adó mértékét és megszüntetni a legtöbb mentességet
- Adómentesség az újra befektetett jövedelmekre
- A személyi jövedelemadó csökkentése, az egykulcsos személyi jövedelemadó kialakítása
- Emelni az adómentes havi jövedelmet annyira hogy elérje vagy magasabb legyen mint a minimálbér
- Csökkenteni a szociális támogatási hozzájárulásokat
- Csökkenteni a tényleges adóéket a munkaerő költségeknél, különösen az alacsony keresetűeknél; egy speciális béradó csökkentés bevezetése az alacsony keresetűeknél
- Egykulcsos jövedelemadó (napi) a külföldiekénél
- A szociális támogatási hozzájárulás áthelyezése a munkáltatótól a munkavállalóhoz
- Az ÁFA csökkentése a munkaigényes szolgáltatásoknál
- Egyszerűsíteni az adóval kapcsolatos adminisztrációt online kitöltési és befizetési lehetőséggel

Pénzügyi eljárások

- Csökkenteni a teljes adóterhet a GDP arányában
 - Egyszerűsíteni és összehangolni az adószabályokat és formanyomtatványokat
 - Adóengedmény olyan szektorokban ahol a fekete munka gyakorisága magas (pl: háztartási alkalmazottak, házimunkák és javítási szolgáltatások)
 - Bevezetni az egyszerűsített adórendszert a közép és kisvállalatoknál
 - Egyszerűsített általános adó a kisvállalatoknál, 3 lépcső kialakítással a jövedelmezőség szerint
 - Becsült adók a kis adófizetőknél, az egységes bruttó árbevétel alapján ami helyettesíti az ÁFA-t vagy a jövedelemadót
 - Egyedi adózás a kisvállalkozások számára, ami helyettesíti az ÁFA-t, a jövedelemadót és a szociális támogatási hozzájárulást
-

- Kialakítani egy adókönyvitést új alkalmazottak esetében

Munkaügyi szabályozás

- A munkaadót kötelezni kell, hogy a társadalombiztosítási szerveknek jelentse a munkavállalóit még a munka megkezdése előtt.
 - Azoknak az ösztönzőknek az erősítése, amelyek a formális gazdaságban való munkavállalást segítik az által, hogy felállítanak nyugdíjalapot és a juttatás szintjét a hivatalos keresethez, illetve a befizetett hozzájárulásokhoz kötik, megelőzve ezzel a szociális biztosítási rendszer megsértését.
 - A szociális partnereknek nagyobb szerep juttatása a munkaügyi kapcsolatok meghatározásában, a munkáltató és a szakszervezetek bátorítása, hogy szembe szálljanak a tisztességtelen versennyel. Kollektív szerződés, ami mindkét felet elkötelezi az iránt, hogy a fekete piaci munkával szembe szálljanak.
 - Csökkenteni kell a munkanélküliségi és alacsony bér csapdát az által, hogy csökken a munkanélküliek, a munkaképes, de inaktív és a minimálbérből élők függősége a szociális juttatásoktól.
 - Olyan politika kialakítása, amely erősíti a munkanélküli személyek álláskeresési törekvéseit.
 - A minimum bérek növekedésének a fogyasztói árindexhez és nem az átlagkeresethez való kötése, egy szub-minimum bér bevezetése, amely kortól és régiótól függ.
 - „Mini-állások” és „midi-állások” bevezetése azon személyek számára, akik munkanélküliek voltak, vagy pedig az informális szektorban dolgoztak, azzal a céllal, hogy normális alkalmazottá váljanak
 - Az informális foglalkoztatás növekvő ellenőrzése az adó- és munkaerőpiaci hatóságok részéről, ezen hatóságok együttműködése révén, a már létező ellenőrző szervek megerősítése, vagy pedig új ellenőrző szervek felállítása.
 - Célzott akciók pl. az illegális bevándorlókkal szemben (Hollandia, Ausztria, Portugália), illetve bizonyos szektorokban, mint a háztartásban végzett munka (Spanyolország), a szezonális mezőgazdasági munka (Spanyolország), vagy az építőipar esetében, vagy pedig bizonyos csoportokkal szemben, akik mint a rendszeres csallók gyengítik a törvényes rendet (Dánia).
 - Japánban a PES elfogad igényeket (munkanélküli) járulékra, még akkor is, ha a munkáltató nem fizetett társadalombiztosítási hozzájárulást. Egy vállalat, amelyik nem fizet társadalombiztosítási hozzájárulást kockáztatja a lebukást, amikor a korábbi munkása munkanélküli járulékért folyamodik.
 - Az illegális bevándorlók legalizálása.
 - A munkások elbocsátásánál a jogi esetek pontos definiálása annak érdekében, hogy korlátozzák a végkielégítés kifizetését.
 - Részmunkaidős szerződések bevezetése diákok, nők, nyugdíjasok részére, a szerződések meghosszabbításának engedélyezése, a túlmunkaidő korlátjainak emelése, a szakszervezetek munkáselbocsátás elleni fellépésének megszüntetése, a munkások elbocsátás előtti átképzésének eltörlése, a
-

szakszervezetek rugalmas munkaórákkal szembeni fellépési lehetőségének megszüntetése.

Gazdasági szabályozás

- Az ingatlan-regisztráció és a tulajdoni jogok kikényszerítése.
- Egy üzlet indításánál a direkt költségek csökkentése és a nyitáshoz szükséges idő rövidítése.
- On-line és „mindent egy helyen” típusú üzleti regisztráció bevezetése.
- Egyetlen általános vállalkozás-azonosító kód bevezetése.
- Pénzügyi támogatás vállalkozás-indításhoz
- A vállalkozás megszüntetésének egyszerűsítése, standardok bevezetése a csődök kezeléséhez.
- Az engedélyezési rendszer egyszerűsítése, egy „hallgatás beleegyezés” szabály bevezetése az automatikus engedély-kiadáshoz.
- Adóhitel a foglalkoztatottak számára.
- „Első állás” program a fiatal munkanélküliek számának csökkentése érdekében, amelynek keretében csökkentik a bérköltségeket (társadalombiztosítási befizetéseket) és a „Vállalkozás mindenek felett” program, amely a vállalkozás indítása előli akadályokat hárítja el.
- Az Egyesült Királyságban az új vállalkozásokat az adóhivatalnál kell regisztráltatni, abban a pillanatban, amint létrejöttek, míg korábban a regisztráció akár 18 hónapot is igénybe vehetett.
- A pénzügyi kifizetéseknél valamennyi tranzakció esetén kötelező biztosítás bevezetése, és a bankon keresztül (inkább mint készpénzben) fizetés kötelezővé tétele, valamint az áfa-körbe való bejelentkezés
- Németország az építőipari szektorban bevezette a fővállalkozói felelősséget a szerződő cég társadalombiztosítási kifizetéseinek tekintetében.
- Amnesztia egy bizonyos időszakra mind az egyének, mind az üzleti vállalkozások számára a formális gazdaságba való belépéskor az utólagos büntetés veszélye nélkül.
- A kereskedelmi engedélyek kiadásának egyszerűsítése, a lépések számának csökkentésével, vagy pedig a regisztráció éves megújításának automatikussá tételével.
- 5 napos kötelezettség a bíróságok számára a cégregisztráció intézésére.

Adminisztratív intézkedések

- A törvények végrehajtásának nyomon követése és kikényszerítése az információ-csere révén (komputer fájlok összekapcsolása), egyéni társadalombiztosítási számok, együttműködés a munkaügyi, társadalombiztosítási és adóellenőrzési hatóságok között, az új szerződések azonnali jelentésének adminisztratív követelménye, a fővállalkozók felelőssége az alvállalkozások adófizetését illetően.
-

- Az állami munkaügyi ellenőrzés és az állami adóellenőrzés jogkörének kibővítése, a munkahelyek gyakoribb ellenőrző látogatása.
- Törvény a feketemunkáról („Törvény a feketemunka és fekete foglalkoztatás megelőzéséről”)
- Kapacitásnövelés a törvény hatályának érvényesítése érdekében (a személyzet létszámának emelése, képzés stb.)
- Automatikus adatcsere, amely lehetővé teszi a társadalombiztosítási szervezeteknél lévő kliens-faile-ok extenzív összekapcsolását a szociális szolgáltatások, az adóhivatal és az egészségbiztosítás faile-aival.
- Belgium bevezetett egy társadalombiztosítási kártyát (SIS), azzal az elvárással, hogy valamennyi alkalmazottnak ez a SIS-kártyát magánál kell tartania a munkahelyen: ez lehetővé teszi a gyorsabb és biztonságosabb ellenőrzést a munkaügyi hatóságok ellenőrei számára.
- A nemzeti bírósági regiszter kialakítása, amely lehetővé teszi a gazdasági egységekre vonatkozó adatok szisztematikus, digitális tárolását.
- A szankciók szigorítása a munkaügyi törvények megsértése esetén.
- Testület létrehozása a külföldiek illegális foglalkoztatásának megakadályozása érdekében.
- Az együttműködés javítása a tagországok hatóságai között mindazon információk tekintetében, amelyek a nemzetek közötti társadalombiztosítási befizetésekre, biztosítási csalásokra és feketemunkára vonatkoznak.
- Korrupció-ellenes törvény elfogadása, valamint kompetens és transzparens korrupció-ellenes szervezet felállítása.
- A közszférában eljárási szabályok lefektetése, hasonló etikai szabályok kialakítása a magánszektorban, folyamatos konzultáció a szociális partnerekkel.
- Megfelelő kommunikációs stratégia kialakítása és kampányok a közfigyelem felkeltése érdekében, amelyek elsősorban a fiatalabb korosztályt célozzák meg.
- A külföldi munkavállalók informálásának javítása.
- Magándetektívek felfogadása az árnyék-gazdaságban dolgozók elfogására.
- A szabálysértők nevének publikálása.
- Ügynökségek létrehozása, amelyek pénzügyi kompenzációt fizetnek a gazdálkodóknak, amikor a kormányhivatalok késnek az üzleti szolgáltatásokért járó összegek átutalásával.

További teendők, további intézkedések

Változatlanul érvényes a lakosság és a vállalkozók véleménye a kifejlesztés megoldásaira, „hogyan csak betartható szabályokat vezessenek be!”

Emellett alapvető fontosságú az a tény - amit az OECD szakértői is már sok évvel ezelőtt hangsúlyoztak - hogy a rejtett, szürke gazdaság egyes formái ún. „informális gazdasági tevékenységként” alapvető megélhetési forrást jelent a nehezen munkát találók számára.

Ez utóbbi lényeges feltételrendszere a magyarországi foglalkoztatásbővítésnek, az adórendszer alakításának. Megfontolandó, hogy a nehéz helyzetben lévők rendszerszerű támogatása, segítése milyen lehetőségeket nyit meg egyéb, nem kívánatos jövedelem eltitkolásra, adóelkerülésre, magas jövedelemszerzésre. Példaként említhető az őstermelői támogatás, amely jóval szélesebb kör számára nyújt jelentős nem kívánatos bevételi lehetőségeket.

A további „kifehérítésre” javasolt gazdaságpolitikai intézkedések az eddig felsorolt területeken újabb jogi, szervezeti lépéseket jelentenek. Lényegében elmélyítik a megkezdett folyamatokat és ezek eredményeként egy igazságos társadalmi közteherviselést valósítanak meg. **A rejtett gazdaság visszaszorítására tett javaslatok feltehetően az alábbiakban segíthetik a gazdaságpolitikát:**

- A készpénzállomány csökkentése
- Az adó- és járulékrendszer általános reformja
- Áfacsökkentés
- Szigorúbb ellenőrzés, új ellenőrzési, adminisztrációs módszerek
- Új szervezeti megoldások
- Új ellenőrzési és adminisztrációs eszközök, előírások
- Transzparencia növelése
- Új és meglévő adatbázisok összehangolása, használata
- A szakmai szervezetek szerepe
- Külföldi jó gyakorlatok átvétele, nemzetközi együttműködés
- Az adómorál erősítése, fogyasztói tudatformálás

3.2 / A költségvetési bevétel-növekedés hatása a gazdaság bővülésére

A magyar kormány 2010 óta az átfogó gazdaságpolitikai programok keretében kiterjedt intézkedéseket fogalmazott meg a feketegazdaság visszaszorítására, a szürke gazdaság fehérítésére is. Tette ezt azért, mert az új makrogazdasági pálya kialakításakor, a konvergencia programban meghatározandó főbb lépések megtervezésekor számos nehézség merült fel.

2016 közepén a magyar gazdaság helyzetét elemző és a várható folyamatokat előrejelző tanulmányok alapján érzékelhető, hogy lassan már egy éve nincs benne a gazdasági folyamatainkban a megalapozott fejlődés lehetősége. A korábban tervezettnél alacsonyabb növekedésnél esetleg még további lassulás lehetséges és csak 2,2-2,4 % közötti lesz éves növekedésünk. A külföldi tőkekivonulás, az ipari termelés lassulása, a beruházások alacsony szintje miatt a gazdaság szereplői egyre kevésbé bíznak a vállalkozásuk megalapozott növekedésében. A vállalkozások komoly létszámgondokkal küszködnek. A hiányszakmák okozta problémák, a folyamatos elvándorlás talán már visszafordíthatatlanná is vált. Év végéig további komolyabb munkabeszüntetések, tiltakozó akciók, sztrájkok várhatóak, hiszen semmi sem történt az elmúlt években

kialakult pályázati rendszer, a folyamatosan nyilvánosságra kerülő korrupciós ügyek, a jogbiztonság hiányosságai és egyéb gazdálkodási nehézségek kezelésére, megszüntetésére.

A monetáris pénzügyi mutatók az előző évhez képest kissé romlottak, jelezve, hogy a világgazdaságban is erősödő gazdálkodási nehézségek hozzánk is begyűrűznek. Kedvező lehet azonban az, hogy mind a vállalati, mind a lakossági hitelezés volumene ez évben már növekedett és további javulás várható e téren.

A kkv-szektor hitelállománya érezhetően bővült 2016 eddigi időszakában, 3,4%-kal, egyértelműen a Növekedési Hitelprogram hatására. Az év végéig a hitelezési feltételek összességében tovább enyhülhetnek és ezt egyúttal a forinthitelek átlagos finanszírozási költségeinek mérséklődése kísérheti. Azonban a kereslet csökkenése miatt bekövetkező gazdasági növekedés-lassul a vállalati hiteligényeket jelentősen mérsékelheti.

A 2016 évi 2%-os költségvetési hiányt a gazdaságpolitika ma már tényként kezeli, bár a költségvetés belső szerkezete komoly társadalmi feszültségeket teremtett. Egyértelmű az is, hogy adósság-állományunk csökkentése változatlanul csak lassan halad. Az egészségügy, oktatás és szociális területekből eddig kivont támogatások pótlását sem oldotta meg a következő év már jóváhagyott költségvetése. Fokozódni fog a költségvetés folyamatos fellazítását célzó társadalmi nyomás. Érezhető lesz a beruházások visszaesése a csökkenő eu-támogatások miatt. Megnőtt a bizonytalanság Nagy-Britannia távozása miatt. A vállalkozások nem hisznek olyan állami segítségben, amely a remélt kereslet-növekedést eredményezné. 2016-ban mintegy 5%-kal visszaeshetnek a beruházások, az építési-szerelési tevékenység pedig folyamatosan szűkülni fog.

A migrációs válság, a világszerte erősödő pénzügyi bizonytalanság, az Európai Unióban erősödő feszültségek nem kedveznek a fejlett gazdaságok, így hazánk növekedésének sem.

A háztartási gazdálkodás jellemző mutatói, a jövedelmi és kereseti adatok enyhe javulást jeleznek, kismértékű növekedést mutatnak. A részletes, az egyes jövedelmi helyzetű családokat elemző tanulmányok azonban azt sejtetik a háztartások helyzetében egyre növekvő különbségeket. A felső és alsó tizedekbe tartozó családok helyzetében kialakult jövedelmi-vagyoni eltérések tovább növekednek.

2016 júniusában a nyilvántartott álláskeresők száma – az előző negyedévi 421 ezerről – most 292 ezer főre csökkent. A munkanélküliek aránya pedig 5,1 %-ra esett, ami elismerésre méltó lehet, bár feltehető, hogy részben a kedvezőtlen munkaerőpiaci folyamatok hatására alakul ilyen alacsonyan. A 15–24 éves korosztály munkanélküliségi rátája is tovább mérséklődött, 13,3%-ra. A közmunka és a külföldi munkavégzők számának növekedése magyarázza a kedvezőbb foglalkoztatási helyzetet. A reálkeresetek összességükben kissé bővülnek. Az év

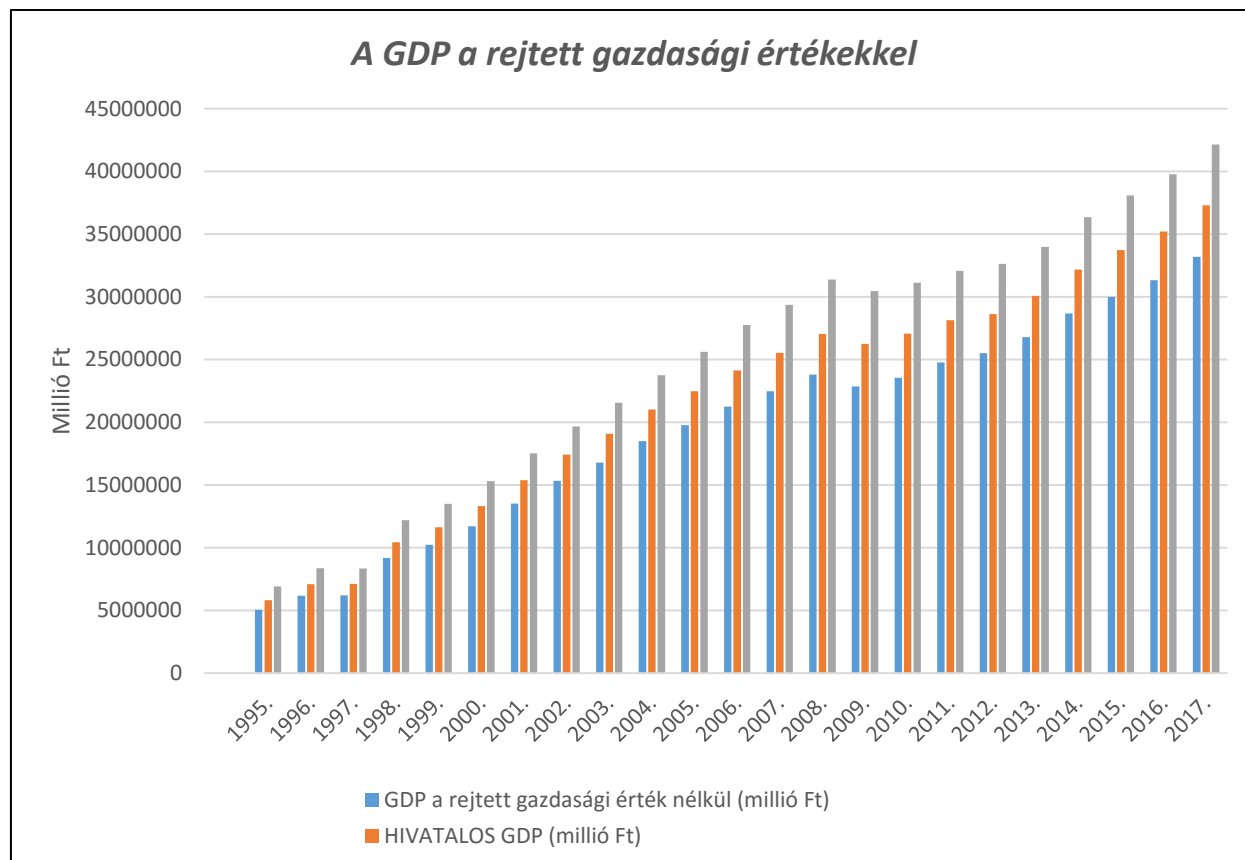
hátralévő felében is várható, hogy az infláció hónapról hónapra most már néhány tized százalékkal emelkedik.

A vállalkozói szféra gazdálkodása – az időnként kedvező, a német IFO-index által is jelzett export piaci konjunktúra ellenére, és - az egyre kedvezőbbnek kommunikált adózási helyzettel szemben sem javul érezhetően. A vállalatok működését jelző indikátorok összességében bizonytalanságot jeleznek. Különösen kedvezőtlen a külföldi tőkének az első negyedévet követően most alacsonyabb, de még mindig jelentős mértékű kivonulása. Az ipari termelés az áprilisi 5,9%-os növekedést követően májusban és júniusban is néhány tizeddel visszaesett.

A vállalati gazdálkodás bizonytalanságára utalnak a tőkeellátottság problémái, és az egyre nagyobb gondokat okozó létszám nehézségek. Bár a hitelezésben kedvező lépések történtek és várhatóan további könnyítések segíthetik a cégeket, azok mégsem bíznak a gazdálkodás egyértelműen kedvezőbb környezetének megteremtésében, számukra érezhető fejlesztésében.

2016. végéig a forint az euróhoz mérve további 1,0, míg a dollárhoz viszonyítva 3-4 %-kal gyengülhet. Év végéig a jelenlegi kedvező fiskális folyamataink ellenére sem bízhatunk a hitelminősítők további kedvező felminősítésében, főként a lassuló GDP növekedésünk, illetve az azt kiváltó reálgazdasági problémáink miatt.

A rövid gazdasági értékelés megalapozza azt, hogy a rejtett gazdasági tevékenységek változatlan körülmények között folytatódnak majd a következő néhány évben is.

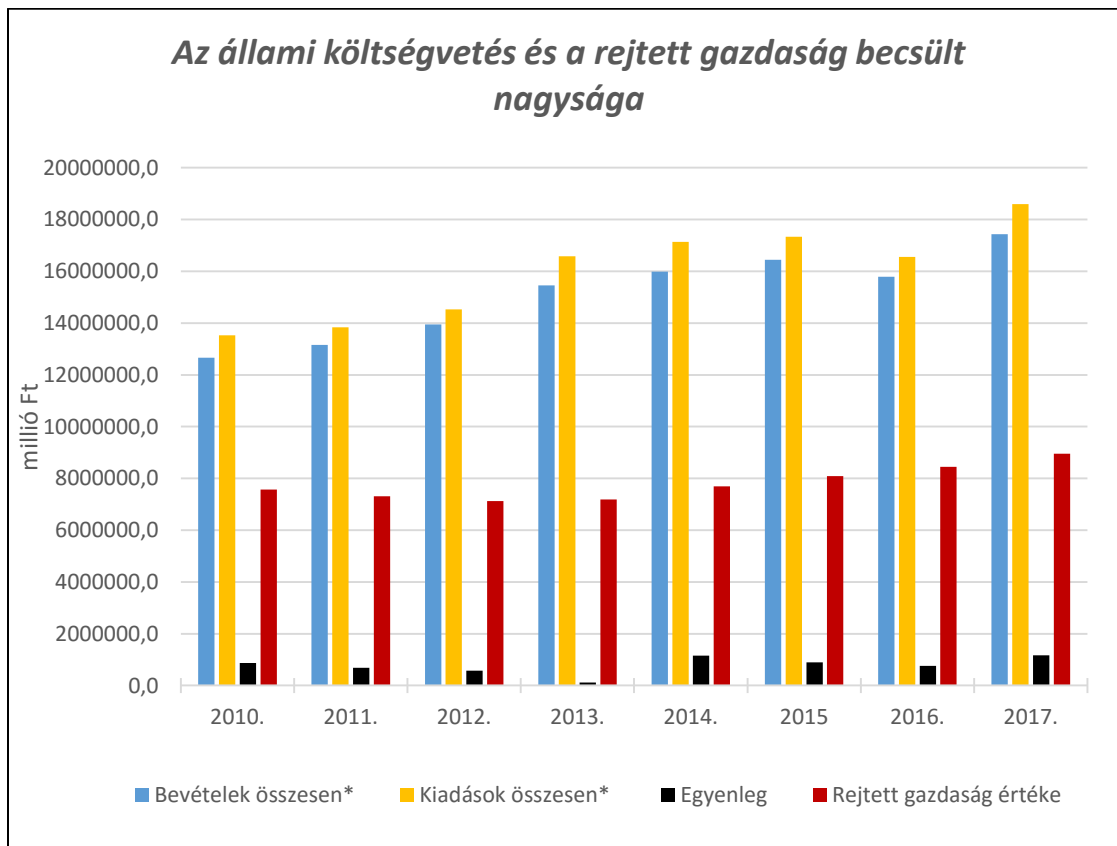
Forrás. KSH, saját számítás

Az elmúlt másfél évtizedben az államháztartás helyzete jelentős ciklikusságot mutatott és 2006-ra hiánya 10 százalék fölé emelkedett. A fő gazdaságpolitikai feladatként helyre kellett állítani az egyensúlyt, és azt hosszú távon megőrizhetővé tenni.

Az egyensúly helyreállításának forrása csak részben lehetett adóemelés, azaz az elvonások további növelése, és csak elfogadható mértékben lehetett kiadáscsökkentés, hiszen ez alapvetően a nagy elosztórendszerek átfogó reformjával függ össze, amelyhez társadalmi egyetértés is kell.

Olyan egyensúlyi pálya kell, amely már rövid távon eredményeket hoz, Magyarország teljesítse európai uniós kötelezettségét, néhány éven belül csatlakozhasson az euró-zónához.

Az államháztartás helyzete a rejtett gazdaság alakulására alapvető fontosságú. Ez egyértelműen meghatározza a fiskális politika alakítását, az adórendszer szükségszerű változtatását, esetenként új adók bevezetését. A 27%-ra emelt Áfa, a különadók rendszere alapvetően befolyásolta a rejtett gazdaság kifehérítésnek lehetőségeit. Komoly kritikák érték a magyar költségvetést az elmúlt években kialakult, gyakran „ad hoc” jellegűnek ítélt adómódosításai miatt.

Forrás: Költségvetési törvények, saját számítás

A nemzeti számlák előzetes adatai szerint a kormányzat eredményszemléletű bevétele 2016 első negyedévében 3 702 milliárd forint, míg kiadása 3 691 milliárd forint, a kormányzati szektor többlete 11 milliárd forint, a bruttó hazai termék 0,1%-a volt.

Az előző év azonos időszakához képest az egyenleg 302 milliárd forinttal, a GDP 3,6%-ával javult. Az első negyedévben a kormányzat bevételei 3,1%-kal haladták meg az egy évvel azelőttit. A jövedelemadó bevételek 18%-kal emelkedtek főképp a vállalkozások dinamikusan növekvő befizetéseinek köszönhetően, a társadalombiztosítási hozzájárulások 5,4%-kal, a termelési adókból származó bevételek 1,5%-kal haladták meg az egy évvel korábbit, míg az egyéb bevételek 10%-kal csökkentek az uniós támogatások jelentős visszaesésének következtében. A kormányzati szektor kiadásai érzékelhetően, 4,9%-kal mérséklődtek az első negyedévben. A felhalmozási kiadások drasztikusan, 39,9%-kal, a beruházási támogatásokat tartalmazó egyéb kiadások 12,5%-kal estek vissza az Európai Unióból származó források hiányában. A kamatkidadások 8,9%-kal, a pénzbeli társadalmi juttatások 2%-kal csökkentek, míg a munkavállalói jövedelmekre fordított kiadások 7%-kal emelkedtek a múlt év azonos időszakához képest. A kormányzati szektor kedvező pénzügyi egyenlegének adatai valójában a gazdasági visszaesést, az uniós forrásoktól való szinte egészségtelen függést, valamint a szociális juttatások folyamatos csökkenését tükrözik.

Az államháztartás – önkormányzatok nélküli – pénzforgalmi szemléletű konszolidált hiánya az első félév végén 402 milliárd forint volt, ez az éves előirányzat 52,8%-a. Az év

első hat hónapjában a központi alrendszernek 7 893 milliárd forint bevétele keletkezett, amely a törvényi előirányzat 48,3%-a, és 8 301 milliárd forint kiadása teljesült, amely az éves előirányzat 48,8%-a. A központi költségvetés deficitje június végén 515 milliárd forint volt, a törvényi előirányzat 68,1%-a, azaz a központi kormányzat fél év alatt túllépte az éves hiánykorlát kétharmadát.

A konkrét költségvetési bevételi tételeket áttekintve érezhető, hogy a gazdálkodó szektor szereplőinek milyen adóterhelése alakult ki és ez feltehetően nem könnyíti a gazdaság kifehérítését.

A gazdálkodó szervezetek az első félévben 676 milliárd forint adót fizettek, jelentősen, 12,5%-kal többet, mint a múlt év azonos időszakában. A növekedés elsődlegesen a befolyt 282 milliárd forintos társasági adónak köszönhető, amely az előző év azonos időszakában fizetett 73,9%-kal haladta meg. A kormányt látszólag váratlanul érte ez a szokatlan mértékű túlteljesítés, pedig csupán arról van szó, hogy a társasági adóról szóló törvényt a múlt évben akként módosították, hogy az lehetővé teszi néhány multinacionális cégnek az adóhitel igénybevételét, amely nem feltétlenül felel meg az Európai Unió adekvát adóirányelvének. A pénzügyi kormányzat ezért 15 júniusban az idei költségvetési törvény társasági adóbevételi előirányzatát gyakorlatilag a túlteljesülés mértékével, 72,3%-kal megemelte. E bevételi csoport másik jelentős tétele az egyéb központosított bevételek összessége, melyből 193 milliárd forint érkezett be a kincstárba, 10,3%-kal több az egy évvel azelőttinél; e körben a legnagyobb tételt az elektronikus útdíj 73 milliárd forintos bevétele jelentette. Fogyasztáshoz kapcsolt adókból az első félév végéig 2 183 milliárd forintot fizettek be a kötelezettek, 4,4%-kal többet, mint egy évvel korábban. Általános forgalmi adóból 5,1%-kal, jövedéki adóból 5,7%-kal több bevétel keletkezett. Az ÁFA bevételek növekedésében szerepet játszottak a 2007-2013-as uniós költségvetési ciklus zárásához kapcsolódó elszámolások, míg a jövedéki adóbevételeknél az emelkedő üzemanyag forgalom. A pénzügyi tranzakciós illetékből származó első félévi 97 milliárd forintos bevétel 9,9%-kal elmaradt az egy évvel korábbtól, miután az állami pénzügyi intézmények fizetési kötelezettségét a kormány mérsékelte, illetve eltörölte. A lakosság az első félévben 939 milliárd forint adót fizetett, 2,8%-kal többet, mint a múlt év azonos időszakában. Személyi jövedelemadóból 1,6%-kal, illetékekből 17,2%-kal, gépjárműadóból 1,4%-kal több bevétel keletkezett. A társadalombiztosítási alapok bevétele az első félévben 2 564 milliárd forintot tett ki, amely 3,6%-kal több az egy évvel azelőttinél. Azon belül a nyugdíjbiztosítási alap összes bevétele 2,5%-kal, egészségbiztosítási alapé 5,2%-kal haladta meg az egy évvel korábbit. A költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok kiadásai az első félévben 3 301 milliárd forintot tettek ki, 7,8%-kal kevesebbet az egy évvel azelőttinél.

A költségvetési szervek kiadásai 3,3%-kal, a szakmai fejezeti kezelésű előirányzatok kiadásai 39,5%-kal nőttek, míg az uniós kiadások 55%-kal visszaestek.

A konkrét kiadások számszerű elemzésére nem térek ki, ami azonban számunkra lényeges lehet, **az a költségvetési szervek lejárt határidejű tartozásállománya.** Ez az első félév végén 68,2 milliárd forint volt, összegében a május végihez képest 0,8 milliárd forinttal alacsonyabb, azaz stagnál. Az adósság összege az egy évvel azelőttihez viszonyítva 10,7%-kal mérséklődött. Az intézményi gazdálkodás zavaraira utal, hogy az első félév végén a költségvetési intézmények több mint felének, 50,7%-ának volt lejárt határidejű tartozása. E tartozások egyötöde, 20,2%-a egy hónapnál régebben fennálló, de 60 napos késedelmet nem meghaladó adósság volt. A

költségvetési szervek tartozásállományának igen nagy hányadánál, 46,9%-ánál a késedelem a két hónapot is meghaladta. Az államháztartás év közepi helyzete látszólag problémamentes. Az első félévben az adó- és járulékbevételek terven felül teljesültek, a kiadások a felszínen tervszerűnek tűnnek. Ez azt jelenti, hogy az államháztartási hiánycél gond nélkül teljesíthető. A valós helyzet ennél problematikusabb. Az Országgyűlés júniusban – sajátos módon a jövő évi költségvetés zárószavazásával egyidejűleg – fogadta el az idei költségvetés jelentősnek minősíthető módosítását. Ez 420 milliárd forinttal megemelte a bevételi és kiadási előirányzatokat egyaránt. Ugyanakkor nem tekinthető alátámasztottnak az adóbevételek ilyen mértékű emelése, azaz feltehetően a hiány növelését eredményezi a módosítás. A kormány erősen ad hoc jellegű átszervezésekkel akar úrrá lenni a szinte kezelhetetlen helyzeten.

Vajon milyen mértékű plusz adóterhelést bír el a magyar társadalom, a gazdaság, milyen megtakarítások származhatnak kiadáscsökkentés révén? A bevételnövelés, adó- és járulékemelés lehetőségei behatároltak, nemzetközi összehasonlításban a magyar államháztartás centralizációs szintje magas. Az adó- és járulékccentralizáció is inkább a nyugat-európai országokban kialakult mértékekhez igazodik, és meghaladja a közép-kelet-európai országokban meglévő arányokat. Az adó- és járulékemelés a magyar gazdaság versenyképességének jelentős romlását eredményezheti. Az egyensúlyörzés forrásait, a gazdaság és a társadalom további fejlődését eredményező konszolidáció egyaránt feltételez javuló egyensúlyt, az államháztartás, a központi költségvetés, a társadalombiztosítási alapok hiányának csökkentését, valamint gyors növekedést.

A konszolidáció tervezésekor figyelembe lehetett venni egy olyan területet is, amelyet eddig a gazdaságpolitika nem tudott visszaszorítani, felszámolni. Ez pedig a rejtett gazdaságnak az adózatlan, illegálisan működő részei, azaz az ún. fekete-, szürke gazdaság. Az itt bevonható források oly módon járulhatnak hozzá az egyensúly javításához, a gazdasági konszolidációhoz, hogy eközben nő a társadalmi igazságosság, fokozottabban sikerül a közteherviselés alól eddig kibúvó kisebbséget rákényszeríteni az adójárulék befizetésére. A rejtett gazdaság működését tekintve ugyanúgy részt vesz a jövedelemtermelésben, mint a legális szféra, ám résztvevői a közteherviselést részben vagy egészben elkerülik. A rejtett gazdaságban megtermelt jövedelmek ellenőrizhetetlen úton, adózatlanul vándorolnak magánzsebekbe, miközben résztvevői a közszféra szolgáltatásait igénybe veszik.

2006-ban számított a KSH először olyan GDP adatot, mely az uniós normákat figyelembe véve a korábbinál szélesebb körben méri a bruttó hazai termék előállítását. Belekerült a kalkulációkba a prostitúció, illetve a drogtermelés és kereskedelem, mely a GDP szintjét kb. 1%-kal emelte meg.¹⁵ Most az új GNI módszertan szerint a GDP-be 10,9% arányban szerepelnek a nem megfigyelhető tevékenységek. A teljes GDP pedig a rejtett gazdaság egyéb becsült nagyságával – számításaim szerint – 38 094 ezer

¹⁵ Az értékeket a fogyasztói alkalmak száma és az átlagár szorzataként kapták. A drogtermelés és kereskedelem számbavételéhez az orvosi és igazságügyi statisztikákra, emellett a rendőrség és az adóhivatal forrásaira támaszkodnak. A prostitúciónál az érdekvédelmi szervezetek adatszolgáltatásaira épül a statisztika. Az adóbevételek szempontjából azonban ennek nincs jelentősége – az adózó jövedelmek ettől nem nőnek.

milliárd Ft-ot tett ki. A rejtett gazdaság a mostani - feltételezhetően helyes - részaránnyal számítva a következő lehet:

**A GDP és rejtett gazdasággal számított nagysága
prognózis 2017-ig**

ÉV	HIVATALOS GDP (millió Ft)	A rejtett gazdasági tevékenységek becsült értéke (millió Ft)	A teljes REJTETT GAZDASÁGGAL becsült GDP (millió Ft)
2010	27 051 695	4057754	31109449
2011	28 133 826	3938736	32072562
2012	28 627 889	4007904	32635793
2013	30 065 005	3908451	33973456
2014	32 179 666	4183357	36363023
2015	33 712 000	4382560	38094560
2016	35 194 000	4575220	39769220
2017	37 299 000	4848870	42147870

Forrás: KSH, Saját számítás

A GDP nagysága 2015. évben mintegy 33 712 ezer milliárd forint volt. A rejtett gazdaság szerkezetével kapcsolatban a következők emelhetők ki:

- A termelő ágazatokban a cégek 54%-a, míg a szolgáltató szférában a vállalatok 64%-a állította, hogy szűkebb gazdasági környezetében jelen van a rejtett gazdaság.
- A rejtett gazdaság formái közül leggyakrabban a bejelentés nélküli foglalkoztatás (30%), a számlák nélküli szolgáltatás (20%) és a bérezéssel kapcsolatos visszaélések (17%) fordulnak elő.

Amennyiben a rejtett gazdaság nem adózó részét sikerül bevonni a „fehér gazdasági tevékenységek” közé, **a 2017-re becsült 42 145 milliárdos GDP-hez közelítő plusz adóbevételek és járulékos, a gazdasági teljesítményt is növelő hatások komoly segítséget jelenthetnek a gazdaságnak-társadalomnak**, akár 2017 végéig már több száz milliárdos bevétel-növekménnyel.

X X X X X

M E L L É K L E T E K

T Á B L Á Z A T O K

A REJTETT GAZDASÁG MÉRETE MAGYARORSZÁGON (szakértői becslések alapján 1995 - 2014)

ÉV	HIVATALOS GDP* (millió Ft)	ebből:		Hivatalos GDP rejtett gazdasági érték nélkül (millió Ft)	GDP-ben nem szereplő		A teljes REJTETT GAZDASÁGGAL becsült GDP (millió Ft)	A rejtett gazdasággal mért teljes GDP a hivatalos GDP rejtett gazdaság nélküli GDP%-ában	Az összes REJTETT GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉG becsült értéke (millió Ft)	GDP a rejtett gazdaság 8% körüli becsült értékével (millió Ft)
		Rejtett tevékenységek KSH becslés aránya (%)***	GDP-be beszámított (rejtett gazdasági érték - millió Ft)		A rejtett gazdasági tevékenységek becsült aránya (%)**	A rejtett gazdasági tevékenységek becsült értéke (millió Ft)				
1995	5807987	13	755038	5052949	19	1103518	6911505	136,8	1858556	6272626
1996	7095703	13	922441	6173262	18	1277227	8372930	135,6	2199668	7663359
1997	7116870	13	925193	6191677	17	1209868	8326738	134,5	2135061	7686219
1998	10423183	12	1250782	9172401	17	1771941	12195124	133,0	3022723	11257038
1999	11627967	12	1395356	10232611	16	1860475	13488442	131,8	3255831	12558204
2000	13 310 357	12	1597243	11713114	15	1996554	15306911	130,7	3593796	14375186
2001	15 371 898	12	1844628	13527270	14	2152066	17523964	129,5	3996693	16601649
2002	17 410 035	12	2089204	15320831	13	2263305	19673340	128,4	4352509	18802838
2003	19 065 735	12	2287888	16777847	13	2478546	21544281	128,4	4766434	20590994
2004	21 012 800	12	2521536	18491264	13	2731664	23744464	128,4	5253200	22693824
2005	22 459 200	12	2695104	19764096	14	3144288	25603488	129,5	5839392	24255936
2006	24 138 830	12	2896660	21242170	15	3620825	27759655	130,7	6517484	26069934
2007	25 538 641	12	3064637	22474004	15	3830796	29369437	130,7	6895433	27581733
2008	27 038 115	12	3244574	23793541	16	4326098	31364213	131,8	7570672	29201162
2009	26 258 700	13	3413631	22845069	16	4201392	30460092	133,3	7615023	28359396
2010	27 051 695	13	3516720	23534975	15	4057754	31109449	132,2	7574475	29215831
2011	28 133 826	12	3376059	24757767	14	3938736	32072562	129,5	7314795	30384532
2012	28 627 889	11	3120440	25507449	14	4007904	32635793	127,9	7128344	30918120
2013	30 065 005	11	3277086	26787919	13	3908451	33973456	126,8	7185536	32470205
2014	32 179 666	11	3507584	28672082	13	4183357	36363023	126,8	7690940	34754039

Megjegyzés: */ folyó áron;

**/ a rejtett gazdasági tevékenységek becsült arányai (Belyó, 2016)

***/ OECD Statistics Brief June 2014 - No.18

MAKROGAZDASÁGI MUTATÓK ALAKULÁSA (milliárd Ft, 1995 - 2014)

ÉV	Háztartási szektor				Foglalkoztatottak száma (ezer fő)	Kormányzati bevételek						
	Jövedelem	Munkavállalói jövedelmek	Tulajdonosi jövedelmek	Felhalmozás		Összes adó és Tb	Termelési és import adók	Hozzáadott érték adók	ebből: Áfa	Jövedelem, vagyon, egyéb adók	ebből: SZJA	TÁSA
1995	4 550	2 620	332	440	4 010	2 347	1 005	431	273	492	376	106
1996	5 397	3 137	426	476	4 013	2 797	1 185	519	357	640	500	127
1997	6 427	3 853	518	521	4 019	3 329	1 338	658	440	767	587	164
1998	7 563	4 545	614	512	4 082	3 932	1 603	793	602	904	668	217
1999	8 470	4 990	693	539	4 196	4 455	1 870	925	719	1 071	787	262
2000	9 546	5 916	690	697	4 237	5 209	2 182	1 160	780	1 282	961	293
2001	10 978	6 894	665	904	4 230	5 843	2 350	1 230	870	1 524	1 143	352
2002	12 332	7 648	759	1 043	4 227	6 510	2 576	1 341	964	1 723	1 294	397
2003	13 835	8 657	703	1 177	4 227	7 125	2 965	1 540	1 119	1 780	1 325	414
2004	15 191	9 454	875	1 323	4 186	7 765	3 359	1 832	1 350	1 851	1 363	438
2005	16 390	10 248	870	1 193	4 174	8 204	3 452	1 857	1 444	1 973	1 450	466
2006	17 331	10 923	936	1 095	4 192	8 803	3 598	1 800	1 634	2 211	1 599	555
2007	17 742	11 555	992	1 256	4 198	10 055	4 018	2 013	1 806	2 578	1 817	700
2008	18 546	12 169	885	1 357	4 115	10 653	4 201	2 068	1 919	2 793	2 034	695
2009	18 453	11 650	1 001	1 299	4 013	10 239	4 300	2 192	1 864	2 539	1 897	555
2010	18 606	11 711	814	1 060	4 002	10 095	4 738	2 326	1 983	2 128	1 735	313
2011	19 340	12 178	847	832	4 003	10 318	4 881	2 379	2 045	1 769	1 368	321
2012	19 679	12 647	1 083	787	4 008	10 990	5 324	2 628	2 182	1 947	1 513	362
2013	20 309	13 301	1 060	839	4 046	11 430	5 548	2 694	2 274	1 991	1 501	362
2014	21 225	14 109	1 070	886	4 234	12 286	5 957	3 011	2 342	2 141	1 598	437

Forrás: KSH adatbázis 2016

MAKROGAZDASÁGI MUTATÓK ALAKULÁSA (előző év = 100 %, 1995 - 2014)

ÉV	Háztartási szektor				Foglalkoztatottak száma (ezer fő)	Kormányzati bevételek						
	Jövedelem	Munkavállalói jövedelmek	Tulajdonosi jövedelmek	Felhalmozás		Összes adó és Tb	Termelési és import adók	Hozzáadott érték adók	ebből: Áfa	Jövedelem, vagyon, egyéb adók	ebből: SZJA	TÁSA
1995												
1996	118,62	119,75	128,40	108,06	100,08	119,19	117,88	120,33	130,76	130,18	132,90	119,42
1997	119,09	122,84	121,51	109,50	100,15	119,00	112,94	126,77	123,40	119,93	117,28	129,34
1998	117,67	117,95	118,55	98,29	101,56	118,14	119,82	120,54	136,65	117,83	113,85	132,37
1999	112,00	109,80	112,97	105,18	102,80	113,29	116,64	116,59	119,48	118,40	117,81	120,78
2000	112,71	118,54	99,61	129,43	100,98	116,92	116,73	125,43	108,56	119,76	122,22	111,53
2001	115,00	116,55	96,29	129,76	99,84	112,16	107,69	106,06	111,53	118,88	118,87	120,20
2002	112,33	110,92	114,15	115,27	99,92	111,42	109,61	109,00	110,75	113,02	113,26	112,70
2003	112,19	113,20	92,63	112,87	100,00	109,45	115,13	114,84	116,11	103,35	102,38	104,31
2004	109,80	109,21	124,41	112,47	99,04	108,99	113,29	118,95	120,61	103,95	102,87	105,89
2005	107,90	108,40	99,52	90,14	99,71	105,66	102,76	101,36	106,99	106,63	106,34	106,30
2006	105,74	106,59	107,56	91,81	100,43	107,30	104,22	96,97	113,16	112,04	110,30	119,18
2007	102,37	105,78	105,95	114,69	100,14	114,22	111,66	111,83	110,53	116,59	113,61	126,19
2008	104,53	105,31	89,22	108,00	98,03	105,95	104,56	102,74	106,23	108,36	111,95	99,23
2009	99,50	95,74	113,11	95,72	97,51	96,11	102,36	105,98	97,15	90,91	93,29	79,87
2010	100,83	100,52	81,34	81,63	99,72	98,59	110,18	106,08	106,34	83,81	91,43	56,32
2011	103,95	103,99	104,02	78,44	100,03	102,21	103,01	102,31	103,15	83,14	78,85	102,83
2012	101,75	103,85	127,93	94,67	100,14	106,51	109,08	110,44	106,67	110,06	110,63	112,65
2013	103,21	105,17	97,85	106,62	100,94	104,00	104,21	102,51	104,26	102,25	99,21	99,98
2014	104,51	106,07	100,92	105,53	104,64	107,49	107,37	111,79	102,96	107,57	106,45	120,70

Forrás: KSH adatbázis 2016

A rejtett gazdaság és néhány mutató
növekedése (előző év = 100)

ÉV	GDP	Háztartások végső fogyasztása	Bruttó állóeszköz felhalmozás	Infláció	Rejtett gazdaság növekedése
1995	101,5	93,5	108,0	128,2	103,5
1996	100,0	97,7	104,7	123,6	93,0
1997	103,3	101,0	111,6	118,3	91,6
1998	104,3	103,3	118,5	114,3	93,4
1999	103,4	105,5	101,5	110,0	92,6
2000	104,0	103,0	106,7	109,8	99,6
2001	104,1	104,2	95,7	109,2	98,9
2002	104,3	107,7	103,8	105,3	93,0
2003	103,8	107,9	101,1	104,7	98,9
2004	105,1	102,1	114,6	106,8	104,1
2005	104,3	103,1	97,7	103,6	94,1
2006	103,9	101,7	102,2	103,9	100,6
2007	100,2	99,4	99,8	108,0	108,0
2008	101,0	99,3	100,4	106,1	96,5
2009	93,4	94,4	76,1	104,2	96,5
2010	100,8	97,2	105,1	104,9	101,3
2011	101,8	100,7	96,6	103,9	98,1
2012	98,2	97,9	92,9	105,7	103,5
2013	101,8	100,7	103,8	101,7	92,6
2014	103,8	101,4	111,3	99,8	96,3

Forrás: KSH adatbázis 2016

A rejtett gazdaság és néhány mutató növekedése
(előző év = 100)

ÉV	(RG) A rejtett gazdaság	GDP	Háztartások végső fogyasztása	Bruttó állóeszköz felhalmozás	Infláció
1995	103,5	101,5	93,5	108,0	128,2
1996	93,0	100,0	97,7	104,7	123,6
1997	91,6	103,3	101,0	111,6	118,3
1998	93,4	104,3	103,3	118,5	114,3
1999	92,6	103,4	105,5	101,5	110,0
2000	99,6	104,0	103,0	106,7	109,8
2001	98,9	104,1	104,2	95,7	109,2
2002	93,0	104,3	107,7	103,8	105,3
2003	98,9	103,8	107,9	101,1	104,7
2004	104,1	105,1	102,1	114,6	106,8
2005	94,1	104,3	103,1	97,7	103,6
2006	100,6	103,9	101,7	102,2	103,9
2007	108,0	100,2	99,4	99,8	108,0
2008	96,5	101,0	99,3	100,4	106,1
2009	96,5	93,4	94,4	76,1	104,2
2010	101,3	100,8	97,2	105,1	104,9
2011	98,1	101,8	100,7	96,6	103,9
2012	103,5	98,2	97,9	92,9	105,7
2013	92,6	101,8	100,7	103,8	101,7
2014	96,3	103,8	101,4	111,3	99,8

Forrás: KSH adatbázis 2016

„Egy régi becslés”
A rejtett gazdaság Magyarországon

A hivatalos GDP százalékában	1980	1989	1992
1./ Fehérgazdaság	100	100	100
2./ Rejtett gazdaság			
a A hivatalos GDP-ben szerepel	2	4	12
b./ A hivatalos GDP-ben nem szerepel	12	12	18
c./ Rejtett gazdaság összesen	14	16	30
<i>Hivatalos GDP (1+2.a.)</i>	<i>102</i>	<i>104</i>	<i>112</i>
<i>Teljes GDP (1+2.c.)</i>	<i>114</i>	<i>116</i>	<i>130</i>
Teljes GDP a hivatalos GDP százalékaként	111	112	116

Forrás: Árvay János - Vértés András: *A rejtett gazdaság Magyarországon*
(*The hidden economy in Hungary*), Budapest, 1993. (Értékek 1992. évi árszinvonalon)

Korrupcióérzékelési indexek Európában

Helyezés	Ország	2015 CPI	2014 CPI	CPI vált.
1	Dánia	91	92	-1
2	Finnország	90	89	1
3	Svédország	89	87	2
5	Hollandia	87	83	4
5	Norvégia	87	86	1
7	Svájc	86	86	0
10	Németország	81	79	2
10	Luxemburg	81	82	-1
10	Egyesült Királyság	81	78	3
13	Izland	79	79	0
15	Belgium	77	76	1
16	Ausztria	76	72	4
18	Írország	75	74	1
23	Észtország	70	69	1
23	Franciaország	70	69	1
28	Portugália	63	63	0
30	Lengyelország	62	61	1
32	Ciprus	61	63	-2
32	Litvánia	61	58	3
35	Szlovénia	60	58	2
36	Spanyolország	58	60	-2
37	Csehország	56	51	5
37	Málta	56	55	1
40	Lettország	55	55	0
50	Horvátország	51	48	3
50	Magyarország	51	54	-3
50	Szlovákia	51	50	1
58	Görögország	46	43	3
58	Románia	46	43	3
61	Olaszország	44	43	1
61	Montenegró	44	42	2
66	Macedónia	42	45	-3
66	Törökország	42	45	-3
69	Bulgária	41	43	-2
71	Szerbia	40	41	-1

Forrás: Transparency International, Portfolio

MÓDSZERTANI KITEKINTÉS

A rejtett gazdaság számszerűsítésének módszerei

Az elmúlt néhány évtizedben a témával foglalkozó kutatók sokféle módszert dolgoztak ki a rejtett gazdaság méretének megismerése. Legáltalánosabban

- közvetlen és
- közvetett mérési eljárásokat különböztetnek meg.¹⁶

A közvetlen módszerek alkalmazása során a rejtett gazdaság folyamatait próbálják mérni például háztartási mintán alapuló „szociológiai” adatfelvétellel vagy az adóívek másodelemzésével. Közvetett mérés során pedig a rejtett gazdaság működésének hatásait mérik, és ebből következtetnek a rejtett tevékenységek méreteire. Az úgynevezett diszkrepancia eljárás során például két független makrogazdasági becslés eltéréséből következtetnek a rejtett gazdaság méretére, illetve a különféle pénzügyi folyamatok és a rejtett gazdaság kapcsolatát modellezik monetáris megoldásokkal. Ezekben belül megkülönböztetendők azok a mérési kísérletek, amelyek a gazdaság egészét, illetve azok, amelyek

- csak annak egyes kiválasztott részeit vizsgálják. (pl. területi egységek, társadalmi csoportok, munkaerőpiaci szegmensek stb.).

Ez utóbbi esetekben a vizsgálat kiegészül olyan becslésekkel is, amelyek célja a megismert részeredményeknek a teljes gazdaságra való kiterjesztése.

A különböző fejlettségű – és ezzel összefüggésben eltérő gazdasági struktúrával és statisztikai apparátussal rendelkező – országok azonban általában mást és mást mérnek, hiszen mást jelent számukra a rejtett gazdaság fogalma, és lehetőségeik sem azonosak a mérésre. Így az egyes országok gyakorlatában a közvetett módszer mellett

- a makrostatisztikai és
- a „vállalkozási” mérési módszert célszerű megkülönböztetni.

A makrostatisztikai módszer lényege, hogy a rejtett gazdaságban foglalkoztatottak számát viszonyítják az összes foglalkoztatotthoz. A vállalati mérések során vizsgálják, hogy a gazdaság egészén belül mekkora súlya van a „(kis) vállalkozásoknak”, amelyekről azt feltételezik, hogy ezek a rejtett gazdaság jellemző résztvevői.

E módszerek mindegyike olyan forgalmi és módszertani korlátokat rejt magában, amelyek miatt csak fenntartásokkal szabad a kapott adatokat értelmezni. Az egyes módszerek legfontosabb korlátai röviden a következők:

A háztartások körében végzett adatfelvételek. Értelmszerűen csak olyan rejtett gazdasági tevékenységek elemzésére alkalmas, amelyek a háztartásokban mérhetők. Ezen értelmezési tartományon belül – ha feltételezzük, hogy a minta reprezentatív – két

¹⁶ Schneider, 1992.

forrása van e módszer korlátainak: a megkérdezett ismerethiánya és a tudatos félrevezetés.

Sok esetben a megkérdezett nem tudhatja a választ azokra a kérdésekre, amelyek alapján a rejtett gazdaság terjedelmét mérnék a kutatók. Például azt, hogy egy adott áru vagy szolgáltatás rejtett gazdaságból származik-e bizonyos esetekben biztosan tudhatja a kérdezett, de nagyon gyakran egyszerűen nem lehet tudni, hogy egy adott áru vagy szolgáltatás rejtett gazdaságnak része vagy sem. Így a hivatalos üzletben is lehet csempésztett árú, a KGST-piacon is van leértékelt, de adózott termék, a számla nélkül végzett munka – ha nem előzte meg megállapodás – is bevallható, s az alkalmi munka végzője gyakran nem tudja, hogy bejelentett munkásként dolgozik-e, s fizetnek-e utána társadalombiztosítási járadékot vagy sem. A kérdezett egyúttal gyakran letagadja a rejtett gazdaságban való aktivitását. Vagy azért, mert fél, vagy azért mert magánügynek tartja az ilyen ügyletekben való részvételét. A letagadással kapcsolatos szokásos feltételezés, hogy a rejtett gazdaságból származó fogyasztást kisebb mértékben hallgatják el, mint az onnan származó jövedelemszerzést. A nem-tudás és elhallgatás együttes eredményeképpen általában a „szociológiai” adatfelvételek során alábecsülik a rejtett gazdaság mértékét.

A vállalkozások körében végzett felmérések. A módszer alapvető feltételezése az, hogy minél kisebb egy vállalat, annál hajlamosabb és alkalmasabb területe a rejtett gazdasági tranzakcióknak. (Elsősorban adóelkerülés és a munkajogi szabályok áthágása). A „kisvállalkozás” megfigyelésének nehézsége az, hogy a nem jegyzett vállalatok, amelyek általában a legkisebbek, nem lesznek benne a felvételben, hiszen nem készíthető elemzésükre alkalmas minta. Miután a nagyvállalatoknál is létezik mindaz a rejtett ügylet, ami a kicsiknél megtalálható, következésképpen a módszer alábecsülheti a rejtett gazdaság méretét.

Makrogazdasági mutatók összehasonlító elemzése. A vizsgálat során a makrogazdasági mérések eredményeit vetik össze, a közöttük mutatkozó eltérések jellemzik a rejtett gazdaságot. Így például megmérhetik a háztartási szektor kiadásait és jövedelmeit, s amennyivel az előbbi nagyobb, az mint eltitkolt jövedelem értékelhető. Megmérhetik a nemzeti jövedelmet, a jövedelemstatisztikából és a kiadásokból, majd összevetik a két mérés eredményét. Kétféle módszerrel mérhetik a foglalkoztatottság szintjét is.

A módszer mögött meghúzódó azon feltételezés, hogy a kiadás kevésbé eltitkolható és eltitkolandó, mint a jövedelem, igaz lehet a „szociológiai” adatfelvételek esetében az egyes háztartásokra, illetve egy kis minta egészére. A teljes gazdaságra azonban ezt a feltételezést már korlátozottabban lehet elfogadni.

Két másik feltételezés is van a mérés során, amelyek korlátozó hatása nem lebecsülendő. Az egyik az, hogy a különbség és a rejtett gazdaság (adott tevékenységei) méretét azonosnak tekinteni azt jelenti, hogy a kutató feltételezése szerint az összevetésre kerülő két makroszintű adatbázis másban

nem tér el egymástól, s külön-külön hibamentesen mérik a maguk területét. A másik feltételezés, hogy az összevetésre kerülő makroszintű mérések egymástól függetlenek és azonos gazdasági jelenség-együttest mérnek. Ha ezek a feltételek nem érvényesülnek, már pedig ez sok párosítás esetében kérdéses a szerzők szerint, akkor a mérés különbsége nem értelmezhető megbízhatóan.¹⁷

A pénzforgalomból végezhető becslések. Az ebbe a csoportba sorolható módszerek közös feltételezése, hogy a rejtett gazdaságbeli tranzakciók készpénzforgalmon keresztül bonyolódnak, szemben a formális gazdaság ügyleteivel, amelyekre a bankrendszeren keresztüli tranzakciók jellemzők. A becslések kiindulópontjaként feltételezik, hogy volt olyan korszak, amikor a rejtett gazdaság még nem létezett, s amelyhez viszonyítva a pénzforgalom alakulása alapján becsülhető a rejtett gazdaság relatív súlya és annak változási üteme.

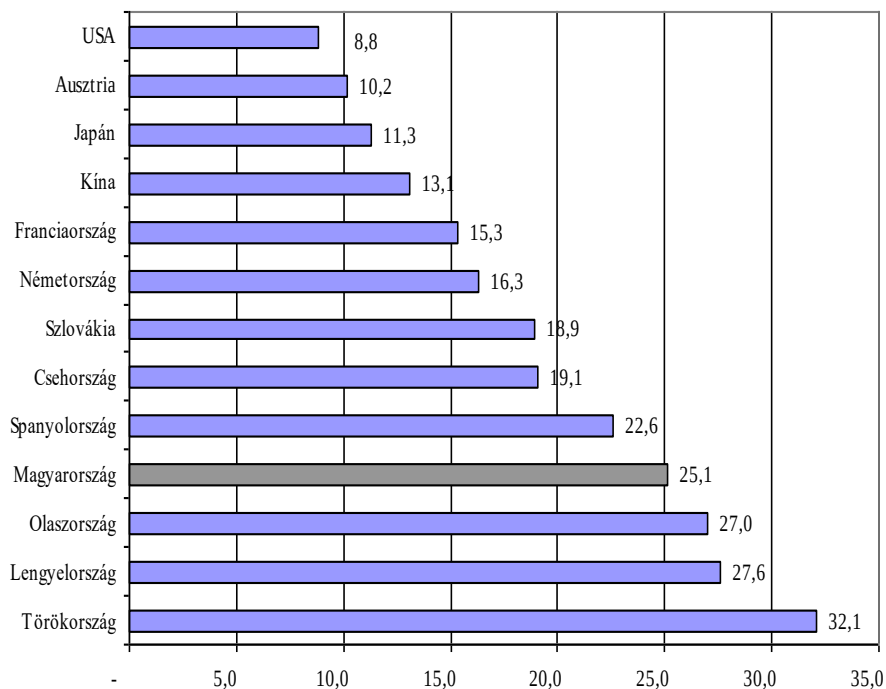
Ez a két feltételezés pedig elégséges már ahhoz, hogy e módszerek eredményei megkérdőjelezhetők legyenek.¹⁸ Ennek okai a következők lehetnek:

- a formális gazdaságban is használnak készpénzt,
- a formális gazdaságban használatos banki transzferek csak abban az esetben nem lehetnek alanyai a rejtett gazdaság ügyleteinek, ha ezt szigorú szabályozás és ezt betartatni törekvő állami akarat ellenőrzi, és erre alkalmas szervezet létezik is, márpedig tudjuk, hogy e feltételek távolról sem jellemzők minden gazdaságban,
- a rejtett gazdaságban bőven van nem készpénzes és nem banki tranzakció (barter),
- nem volt soha és sehol olyan időszak amiről biztosan állítható lenne, hogy akkor nem volt rejtett gazdaság. Egy adott gazdaságban legfeljebb azt állíthatjuk, hogy akkoriban ezt nem mérték, illetve nem tekintették rejtettnek, illetve a mai (nem-történész és nem-antropológus) kutató nem tud sokat az akkori gazdaságról. Ezek már elfogadhatóbbnak tűnő állítások, ám de nem alkalmasak arra, hogy elegáns monetáris modellt illesszünk rájuk.

¹⁷ Frey-Pommerehne 1982.

¹⁸ Portes-Schauffler 1993/b

**A rejtett gazdaság becsült aránya néhány országban, 1999-2000
(a GNP százalékában)**

Forrás: Világbank, Friedrich Scheider: Size and Measurement of the Informal Economy in 110 countries around the world

Az Eurostat-módszertan hazai alkalmazása

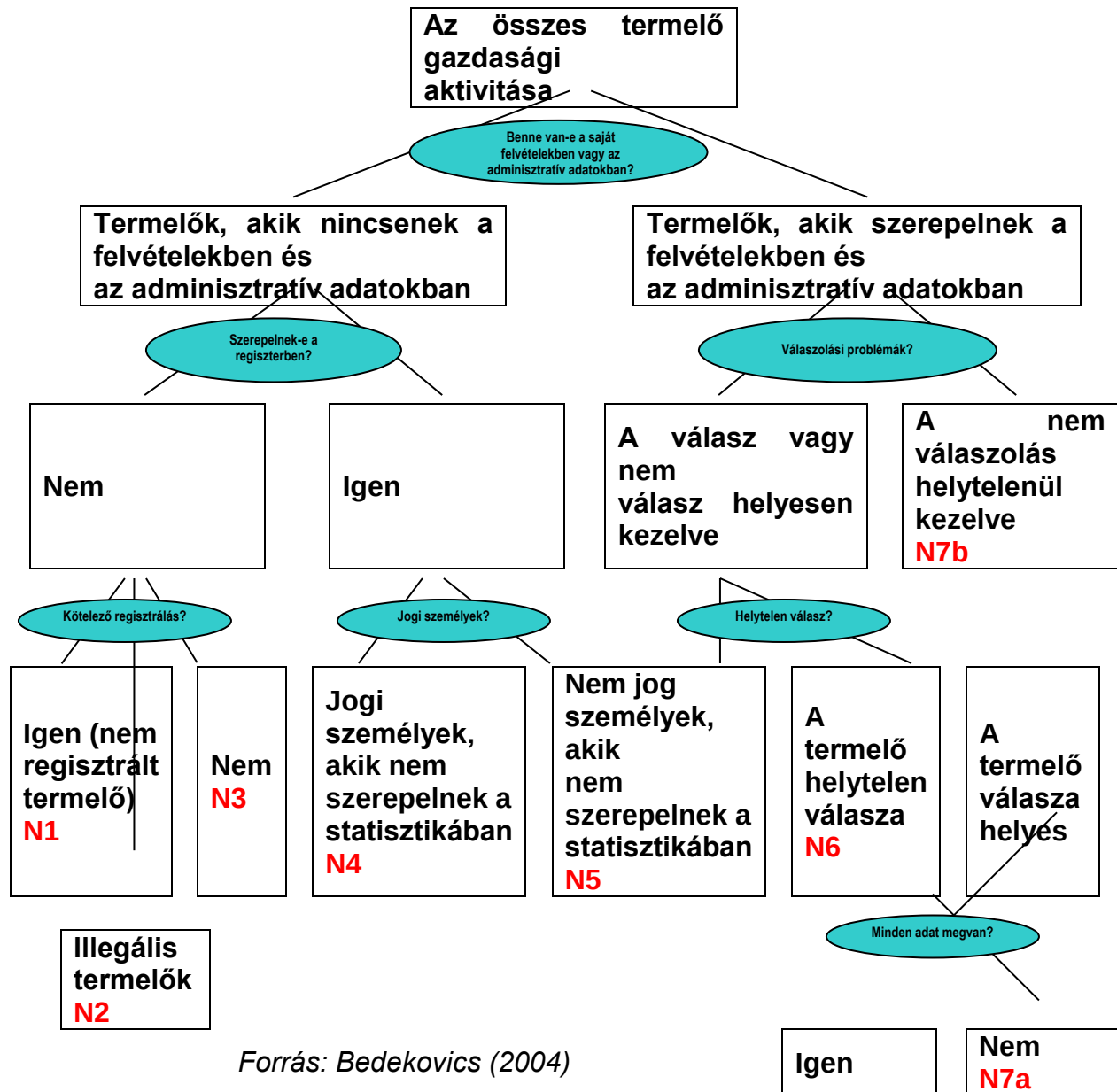
A Központi Statisztikai Hivatal és az Ecostat korábbi tevékenységét folytatva 2006-ban kezdte meg a rejtett gazdasági tevékenységek elszámolásának továbbfejlesztését célzó kutatásokat, amely célja a korrekciós számításoknak az Eurostat-módszertanhoz közelítése. A módszertan csak egy általános keretet ad a rejtett gazdaság elszámolására, azt minden esetben a helyi viszonyoknak, feltételeknek megfelelően kell adaptálni.

A hazai statisztikai gyakorlatban jelenleg is elszámolják a rejtett tevékenységeket oly módon, hogy az nagyjából már igazodik az Eurostat által javasolt metodikához.

Egy ország gazdasági teljesítményének reális becsléséhez elengedhetetlen a rejtett gazdasági tevékenységeknek a nemzeti számlarendszerben történő elszámolása. Ezeknek a tevékenységeknek a feltárása alapozhatja meg a rejtett tevékenységek csökkentését, illetve felszámolását célzó intézkedések kialakítását. Az országok teljesítményének nemzetközi összehasonlítása viszont azt igényli, hogy a rejtett gazdaság mérése az egyes országokban azonos alapokra épüljön. A világ fejlett gazdaságaiban és a feltörekvő piacgazdaságokban a statisztikai hivatalok különféle módszerekkel számszerűsítik a rejtett gazdaság méretét. Az EU statisztikai hivatala, az Eurostat az elmúlt kb. tíz évben kialakított egy egységes módszertant, amely a

számbavétel egységesítését célozza. Ez a módszertan lényegében a már korábban az OECD országokra kidolgozott megközelítést alkalmazza. A módszer egy táblarendszert alakított ki (Tabular Approach to Exhaustiveness – TAE), amely a rejtett tevékenységeket mind kibocsátási, mind pedig felhasználási oldalról számszerűsíti¹⁹.

A rejtett gazdasági tevékenységek besorolása (EUROSTAT)

Forrás: Bedekovics (2004)

¹⁹ Bedekovics (2004)

A rejtett gazdaság egységes számbavételéhez szükség volt az egyes tevékenységtípusok elkülönítésére, illetve kategorizálására oly módon, hogy azok teljes körűen lefedjék a gazdaság nem megfigyelt részét. Ezután meg kellett határozni azokat a lehetséges módszereket, amelyek segítségével az egyes kategóriákhoz tartozó tevékenységek volumene becsülhető. A rejtett gazdasági tevékenységeket kibocsátási oldalról összesen hét típusba (N1-N7) sorolták. Ebből az első öt (N1-N5) tartozik abba a csoportba, ahol a gazdasági tevékenységek valamilyen okból kimaradnak a statisztikai adatgyűjtésből. Ide részben nem regisztrált (N1-N3), részben regisztrált (N4-N5) vállalkozások és egyéni vállalkozók kerültek.

A statisztikailag nem regisztrált tevékenységeket a következőképp különítették el:

- N1. Ide olyan termelők (gazdasági tevékenységet végzők) tartoznak, akiknek regisztráltatni kellett volna magukat, de ezt nem tették meg elsősorban azért, hogy az adó- és járulékfizetést elkerüljék. Fontos megjegyezni, hogy ide egyébként legálisan végezhető tevékenységeket sorolunk, a kifejezetten illegális tevékenységeket végzőket az N2 alatt számoljuk el. Szintén nem ide, hanem az N6-ba kerülnek azok a tevékenységek, amelyek a statisztika által egyébként megfigyelt termelőknél számviteli torzítások miatt nem kerülnek számbavételre.
- N2. Illegális termelők, akik a tevékenységük jellege miatt nem regisztráltatják magukat. Illegális tevékenységeket végezhetnek egyébként regisztrált és a statisztikai rendszerben is szereplő termelők, de ezeket a tevékenységeket nem az N2-ben számoljuk el.
- N3. Ebbe a kategóriába azok a termelők tartoznak, akiknek nincs a piacon értékesített kibocsátásuk, vagy az olyan alacsony volumenű, hogy számukra a regisztráció nem kötelező. Ide tartozik például a saját fogyasztásra történő termelés, építés, lakásfelújítás.

A regisztráltaknak két csoportját különítették el: a statisztikai megfigyelésben nem szereplő társas és egyéni vállalkozásokat.

- N4. A regisztrált vállalkozások gyakran azért nem szerepelnek a hivatalos statisztikai rendszerben, mert az nem lett aktualizálva, vagy hibásak stb.
- N5. Az egyéni vállalkozásoknál hasonló okok játszhatnak közre a statisztikai rendszerből való kimaradásra, mint a társas vállalkozások esetében.

Az utolsó két csoportba olyan termelők tartoznak, amelyek szerepelnek a hivatalos statisztikai adatgyűjtésben, de tevékenységük teljes volumene nem kerül elszámolásra.

- N6. Idetartozik minden olyan tevékenység, amely torzított adatközlések miatt nem kerül elszámolásra. Jellemző a bruttó kibocsátás alul-, és a folyó termelő felhasználás felülbecslése adóelkerülés (vagy legalábbis a befizetendő adó csökkentése) céljából, a bérjellegű kifizetések folyó termelő felhasználásként való feltüntetése, a számla nélküli értékesítés, az áfacsalás stb.
- N7. Ebbe a csoportba kerültek a statisztikai adatgyűjtéssel kapcsolatos problémákból adódó torzítások. Ezek egyrészt a hiányos válaszokból, a nem gyűjtött, illetve nem gyűjthető adatokból adódhatnak (N7a), részben pedig adatfeldolgozási hibákból, hiányosságokból származnak. Itt kell elszámolni azokat a tevékenységeket is, amelyeket borralaló, hálapénz, illetve valamilyen természetbeni juttatás fejében (étkezési utalványok, gépkocsi személyes használatra, lakásbérleti hozzájárulás stb.) végeznek.

A kibocsátási oldalról számított rejtett gazdasági tevékenységeket a TAE standard táblázatai szerint fel kell bontani tulajdonosi szektorokra, gazdasági ágakra és lehetőség szerint a gazdasági egységek (társas és egyéni vállalkozások) nagysága szerint, majd a hét csoportra meghatározott korrekciókat ezután felbontani a felhasználási oldal aggregátumai szerint (fogyasztás, felhalmozás, készletváltozás, export és import). Az Eurostat módszertana ajánlja, de nem követeli meg a jövedelem oldali felbontást.

Az N1 csoportban az egyéni vállalkozók esetében az elvárt értékekkel való összehasonlítás módszerét alkalmazzák.

Az N2 esetében a tevékenységeket szakértői becslések, rendőrségi, egészségügyi és sajtóinformációk alapján számszerűsítik.

Az N3 esetében a háztartások nem regisztrált kisegítő tevékenységeire készítenek becsléseket. Részben szakértői becslésekkel részben modellek alapján végeznek számításokat az A, F, H, K, M és O ágakra.

Az N4 esetében azokra a nem pénzügyi társas vállalkozásokra készül becslés, amelyek az adott évben nem, de az előzőben adtak be adóbevallást.

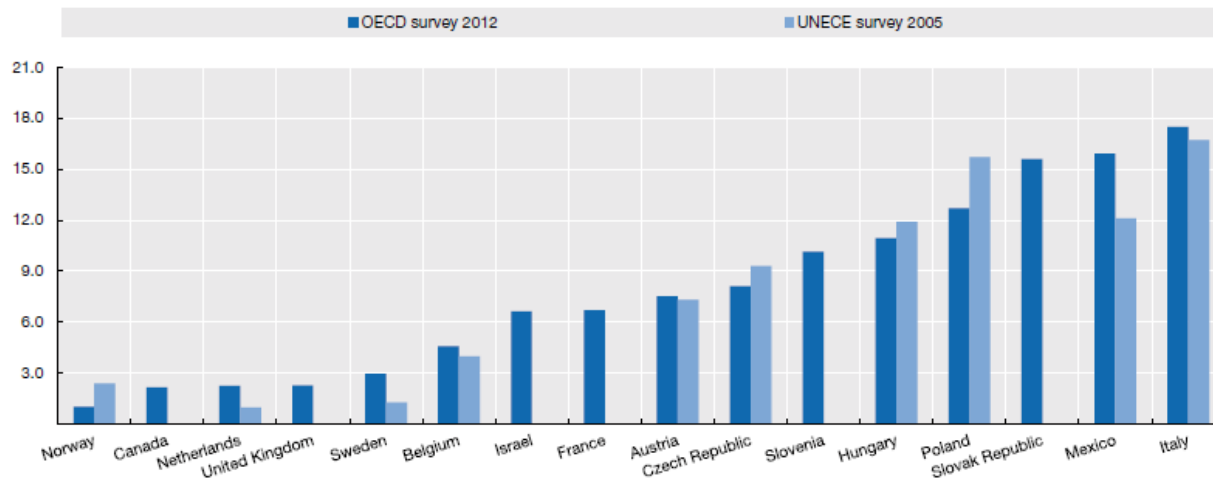
Az N6 esetében mind a vállalati, mind pedig a háztartási szektorra készülnek becslések. A vállalatok esetében a bruttó kibocsátásnál és a folyó termelő felhasználásnál korrekciós szorzókat alkalmaznak. Megítélésünk szerint ez az a csoport ahol a hazai statisztikai gyakorlatban a leginkább differenciáltan kell eljárni, hiszen itt vállalat típusoktól és mérettől függően rendkívül sok forrása van az információk torzulásának. A háztartások esetében az szja hatálya alá tartozó vállalatok adatait korrigálják oly módon, hogy a 0-10 fős kisvállalatok átlagos hozzáadott értékét tekintik elvárt értéknek, és ez alapján végzik el a korrekciókat.

Az N7 csoportban elsősorban szakértői becslések alapján becsülik a természetbeni juttatások, a borralaló, a hálapénz mértékét, az evás vállalatok esetében pedig a bt-ket tekintik referenciacsoportnak a nem megfigyelt költségek becsléséhez. Az evás egyéni vállalkozók esetében a hozzáadott értéket úgy állapítják meg, hogy a kibocsátásukból az szja hatálya alá tartozó egyéni vállalkozóknak megfelelő folyó termelő felhasználást vonnak le.

Az Eurostat az OECD ajánlásait figyelembe véve 2016-tól korszerűsítette a GNI Inventory módszertant, amely alapján továbbra is minden ország egységes gyakorlattal számítja a GDP-be a „nem megfigyelt gazdaság” (NOE) értékét. Az ezzel kapcsolatos legújabb tanulmányban közölték az uniós országok e gazdasági tevékenységeinek arányait és a további értékelésekhez-becslésekhez megfelelő kiindulópontot jelent, **hogy ez a statisztikai hivatalok által számított NOE értéknek az uniós átlag szerinti 3,6-szorosa lehet egy-egy tagállam feltételezhető teljes rejtett gazdasági nagysága.**²⁰

²⁰ OECD Statistics Brief - June 2014 - No. 18

Figure 1. NOE adjustments as a percentage of GDP in the UNECE 2005 survey and the OECD 2012 survey

E tapasztalati arány szerint a magyarországi 10,9 %-os NOE mutató 3,6-szorosa lehetne a hazai rejtett gazdaság feltételezhető maximuma. A hazai – általában 25-30% közötti - szakértői becslések és az általam e tanulmányban becsült 26,8%-os részarány elfogadható a 2015-2016 évi magyarországi rejtett gazdaság teljes arányának!

A rejtett gazdaság mérésével kapcsolatos empirikus eredmények

A feketegazdaság kutatása során módszertani fejlődést is jelentett 17 országot felölelő vizsgálat, amelyben a pénzkeresleti közelítést alkalmazták. Az eredmények a feketegazdaság mértékének jelentős növekedését jelezték az 1960-tól eltelt 15 évben. 1994-ben a vizsgált OECD tagország között 11-ben a feketegazdaság mértéke meghaladta a GNP 10%-át. A feketegazdaság mértékének és fejlődésének fő okait (közvetlen és közvetett adóterhek és állami szabályozás) is elemezték.²¹

A szakirodalomban az tükröződik, hogy a legtöbb OECD tagországban két módszert alkalmaztak, a pénzkeresleti, illetve a modell-közelítést.

A modell közelítés figyelembe veszi a feketegazdaság létének és növekedésének számos okát és hatását. A modellközelítést Weck (1983), valamint Frey és Weck-Hannemann (1984) úttörő jelentőségű tanulmányai fejlesztették ki, akik ezt a közelítést 24 OECD tagország keresztmetszeti adataira alkalmazták különböző évekre vonatkozóan. Az empirikus módszer meglehetősen eltér más alkalmazott módszerektől. A meg nem figyelt változók statisztikai elméletén alapszik, amely a mérni kívánt jelenség számos okát és mutatóját figyelembe veszi. A becsléshez faktoranalízist használ a rejtett gazdaságnak, mint meg nem figyelt változónak a méréséhez. Az ismeretlen együtthatók

²¹ J. Kepler, Linzi Egyetem

becslése szerkezeti egyenletek halmazában történik, amelyen belül a „meg nem figyelt” változó nem mérhető közvetlenül. A MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes) modell általában két részből áll, a felmérési modellből és a szerkezeti egyenletek modelljéből. A felmérési modell a meg nem figyelt változókat megfigyelt mutatókhoz kapcsolja. A szerkezeti egyenletek modellje meghatározza a meg nem figyelt változók közötti oksági kapcsolatokat. Ebben az esetben csak egy meg nem figyelt változó van, a feketegazdaság mértéke. Ezt – a feltevés szerint – számos exogén változó befolyásolja, vagyis a változók egy másik halmaza szolgál a feketegazdaság mértékének jelzőszám-halmaza gyanánt. A modellközelítés gyengesége abban áll, hogy ezzel a becslési eljárással nagyon nehéz egy egyszerű elsősoros elemzés elvégzése: Aigner, Schneider és Ghosh (1988) megkísérelte az USA feketegazdaságának idősoros becslésére alkalmazni ezt a módszert. Ha európai országok közelítésére alkalmazzuk e módszert, további nehézségeket okoz az okok sorozatának, valamint a közvetlen és közvetett adóterhek megbízható adatainak megszerzése.

Összehasonlítva a legutolsó rendelkezésre álló pénzkeresleti közelítés eredményeit (1994), látható, hogy a feketegazdaság a legjelentősebb volt Olaszországban, Spanyolországban és Belgiumban. A középső csoportba tartozik Svédország, Norvégia, Dánia, Írország, Kanada, Franciaország, Hollandia, Németország és a sor végén áll az USA, Ausztria és Svájc. Ezt a besorolást a Weck és Frey-Hannemann-féle modellközelítéshez viszonyítva, Olaszországot, Belgiumot és Svédországot ismét a három legerősebb feketegazdasággal rendelkező ország között találjuk. A középső csoporthoz tartozik Norvégia és Németország, míg Svájc itt is a legalacsonyabb értékkel rendelkezik. Ez az összehasonlítás bizonyos fokú egybeesést mutat a két közelítés között. Általánosságban, mindkét becslés azt mutatja, hogy ezek az eredmények egy elfogadható tartományba esnek.

Azon országokban, ahol pénzkeresleti megközelítést alkalmaztak, figyelemre méltó a feketegazdaság növekedése. Míg 1960-ban a vizsgált országokban a feketegazdaság mértéke messze a GNP 5%-a alatt maradt, 1994-ben Belgiumban, Kanadában, Dániában, Németországban, Franciaországban, Írországban, Olaszországban, Hollandiában, Norvégiában, Spanyolországban, Svédországban és az Egyesült Királyságban a feketegazdaság jóval a GNP 10%-a fölé nőtt. Ha az egyes országokban tekintjük a feketegazdaság fejlődését az adott időszakban, Belgiumban a feketegazdaság mértéke 10,4% volt 1970-ben és több mint kétszeresére, 21,4%-ra nőtt 1994-re. Olaszország esetében ez a mérték 10,7% volt és 25,8%-ot ért el 1994-ben – ami 20 év alatt több mint 240% növekedést jelent. A növekedés figyelemre méltó azonban olyan országokban is, ahol jóval kisebb volt a feketegazdaság mértéke. Ha az USA esetét tekintjük, 3,6%-os mutatója 9,4%-ra nőtt 1970-ről 1990-re. Hollandia feketegazdasága is elmozdult az 1970-ben észlelt 4,8%-ról 13,6%-ra 1994-re – ami több mint 280% növekedés.

A feketegazdaság növekedésének részletesebb tanulmányozására jó példa Ausztria feketegazdaságának időbeli fejlődése. Ehhez elegendő adat állt rendelkezésre mind a közvetlen és közvetett adóterhek különböző fajtáival, mind a szabályozás intenzitásával

kapcsolatosan. Ausztria esetében megvizsgálható volt, hogy a fő okok (adóterhek, szabályozás, stb.) közül melyik hatott leginkább a feketegazdaság mértékére.²²

A rejtett gazdaság arányai a GDP %-ában

Országok	Fizikai becslési eljárás (áramfogy.)	Árfolyam keresleti eljárás		Országok
	1994-1995 évek átlaga	1994- 1995 évek átlaga	1996- 1997 évek átlaga	
Közép- és Kelet-Európa		OECD országok		
Bulgária	32,7	29,6	-	Görögország
Horvátország	28,5	26,0	27,2	Olaszország
Magyarország	28,4	22,4	23	Spanyolország
Románia	18,3	22,1	-	Portugália
Cseh Köztársaság	14,5	21,5	22,2	Belgium
Lengyelorszá g	13,9	18,6	19,5	Svédország
Szlovákia	10,2	18,2	19,4	Norvégia
Korábbi Szovjetunió országai		17,8	18,2	Dánia
Grúzia	63,0	15,4	16,0	Írország
Azerbajdzsán	59,3	14,8	14,9	Kanada
Ukrajna	47,3	13,7	13,8	Hollandia
Oroszország	41,0	13,5	14,8	Németország
Moldávia	37,7	13,0	-	Ausztrália
Lettország	34,8	12,5	13,0	Nagy-Britannia
Kazahsztán	34,2	10,6	-	Japán
Litvánia	25,2	9,2	8,8	USA
Belorusszia	19,1	7,0	8,6	Ausztria
Észtország	18,5	6,7	7,8	Svájc
Üzbegisztán	8,0			

Forrás: Schneider (1999)

Az osztrák feketegazdaság mértékének időbeli becslésére is a pénzkeresleti közelítés módszerét választották. Ez a megközelítés feltételezi, hogy a fekete (vagy rejtett)

²² J. Kepler, 1997.

tranzakciók pénzkifizetések formájában történnek oly módon, hogy az adóhatóságok számára látható nyomok ne maradjanak. A pénzkeresleti megközelítést elsőként Cagal (1958) használta, aki a pénzkereslet és az adóterhelés korrelációját számította ki, mint az USA feketegazdaságának egyik okozóját, az 1919-1955 időszakra. 20 évvel később Gutmann (1977) ugyanezt a közelítést alkalmazta, de nem használt statisztikai eljárásokat, ő csupán a „készpénz” és látraszóló betétek közötti arányt tekintette 1937 és 1976 között. Tanzi (1980, 1983) tovább fejlesztette Cagan megközelítését, a pénzkeresleti függvény becslésével mérte az USA feketegazdaságát az 1929 és 1980 közötti időszakban.

A feketegazdaság bővülése maga után vonja a pénzkereslet növekedését. Az így keletkező „többlet” pénzkereslet izolálása egy pénzkeresleti egyenlet ökonometriai becslésével történt, minden lehetséges tényezőt ellenőrizve, mint pl.: a jövedelmek alakulása, fizetési szokások, kamatlábak stb.

A becslési egyenlet változói közé tartoztak az adóterhek és állami szabályozások, amelyek feltehetően nagy szerepet játszanak abban, hogy a feketegazdaságban végzett munkára készítsék az embereket.

A pénzmennyiség „többlet” növekménye, amelyet a szokásos vagy normál (fent említett) tényezőkkel nem lehet megmagyarázni, így olyan változókhoz rendelődik, mint a fokozódó adóterhek és szabályozások. A feketegazdaság mértékének és növekedésének jelzőszámai úgy számíthatók ki, ha összevetik a legalacsonyabb szintű adóterhek és szabályozások mellett kialakuló pénznövekményt a vizsgált időpont (jóval magasabb) adózási terheinek és az állami szabályozás nyomán keletkező pénznövekményével.

A pénzkeresleti megközelítés eddig az egyik legáltalánosabban használt módszer. 1996-ig 15 OECD tagországban alkalmazták (Finnország és Japán kivételével), mindazonáltal számos ok miatt bírálják. A módszerrel szemben leggyakrabban emlegetett kifogások az alábbiak:

- A feketegazdaságban nem minden tranzakció történik készpénzfizetés útján. Isachsen és Strom (1985) a kérdőíves kikérdezéssel kimutatta, hogy Norvégiában 1980-ban a rejtett szektor tranzakcióinak mintegy 80%-a történt készpénzfizetés útján. A teljes feketegazdaság mértéke (ide értve a kompenzációt is) így az előzetes becsléseknél még nagyobb lehet.
- A legtöbb tanulmány csupán egyetlen tényezőt, nevezetesen az adóterhet tekinti a feketegazdaság okozójának. Egyéb okokat (mint pl.: a szabályozás hatása, az adórendszer komplexitása és átláthatósága, az adófizetők viszonya az államhoz, „adózási erkölcs”) nem vesznek figyelembe, mivel e változók idősorai a legtöbb országban nem állnak rendelkezésre. Amennyiben e tényezők szintén hatással vannak a rejtett gazdaság mértékére, amint az igen valószínűnek látszik, e hatás jóval nagyobb lehet. Ez egyébként a legtöbb tanulmányból kitűnik.
- A pénzkeresleti megközelítéssel szembeni harmadik kifogást Garcia (1978) és Park (1979) veti fel Tanzi USA-val foglalkozó tanulmánya (1980, 1983) kapcsán. Kimutatják, hogy az M1 növekedése sokkal inkább ered a látraszóló betétek növekedéséből, mint a feketegazdaság tevékenysége által okozott pénznövekményből. Blades azért bírálja Tanzi tanulmányát, mert Tanzinak figyelembe kellett volna vennie (és kompenzálnia) a külföldön készpénzben tartott

dollár mennyiségét, tekintettel a dollár nemzetközi fizetőeszköz voltára. Végül, Frey és Pommerehne (1984) szerint Tanzi paraméterbecslései nem elég stabilak.

- A negyedik ellenvetés az a feltételezés, mely szerint a gazdaság két fajtájának velocitása azonos lenne. Meglehetősen bizonytalanság övezi a pénzforgalom sebességét a legális gazdaságban Klovland érvelése (1984) a skandináv országokkal kapcsolatosan a rejtett szektor pénzforgalmának sebességét pedig még nehezebb megbecsülni. A feketegazdaságbeli pénzsebesség ismeretének hiányában viszont el kell fogadni a két szektor megegyező pénzforgalmi sebességének feltételezését.
- Végül, bírálható az a feltevés, mely szerint a bázis év feketegazdaságtól mentes. E feltételezés enyhítése ismét csak a már említett tanulmányok többsége által előállított mérőszámok felfelé igazítását vonná maga után.

Az adóváltozó használata mellett csupán az szól, hogy az ismert tanulmányokban ez volt messze a legnagyobb hatással a feketegazdaság mértékére. A kivétel Frey és Wech-Hannemann tanulmánya (1984), melyben az „adóerkölcs hiánya” változó mennyiségileg nagyobb és statisztikailag fokozottabb befolyással bír a modellben, mint a közvetlen adó aránya. Pommerehne és Schneider tanulmányában (1985), mely az USA feketegazdaságáról készült, adatok állnak rendelkezésre különböző adómértékekről, a szabályozásról, az adózási erkölcs hiányáról és a minimálbér rátákról. Itt az adóváltozó döntő befolyást gyakorol és mintegy 50-60%-ban járul hozzá a feketegazdaság mértékéhez. (Az Európai országokról készült tanulmányban Kirchgassner (1983, 1984) és Schneider (1986) arra a következtetésre jutottak, hogy Németország, Dánia, Norvégia és Svédország esetében meglehetősen szilárd becslést eredményez a módszer.)

A tudományos és állami szféra szakértői között komoly nézeteltérés van a rejtett gazdaság méretét és fontosságát tekintve; még a definíciók, valamint a becslések és elemzések módszerei is komoly vita tárgyát képezik.

"A rejtett gazdaság méretének meghatározása a közgazdaságtan egyik utolsó nagy felfedezetlen területe" – véli Hanousek, J. és Palda, F. (2003). Minden bizonnyal az ismeretlen felfedezése és megmérése, s kiváltképpen viselkedésének modellezése, a szabályok felállítása az úrkutatás nagy kihívásaival is összemérhetők akár. Van azonban egy jelentős különbség, aminek a lényege az, hogy a rejtett gazdaság, illetve a fehér gazdaság főbb szereplőinek motivációi eltérnek egymástól.

Globális áttekintései kapcsán Schneider a következőt állítja (Schneider (2004)):

"A rejtett gazdaság átlagos mérete (a hivatalos GDP százalékában kifejezve) 2002/2003-ban, a fejlődő országokban 39.1%, az átalakuló országokban 40.1%, az OECD országaiban 16.3%, a Csendes Óceán déli részén lévő szigeteken 33.4% és a még létező 4 kommunista államban 21.8%".

A pénzkeresleti megközelítés gyenge pontjai ellenére Ausztriára vonatkozóan kedvező feltételekkel lehetett a becslést elvégezni:

- A monetáris szektort vizsgálva ugyanis megbízható idősorok álltak rendelkezésre 1956 és 1995 között, valamint idősorok léteztek az adóterhek különböző fajtáiról, az adórendszer komplexitásáról és a szabályozás intenzitásáról, mint a feketegazdaság fő előidézőiről.
- A pénzkeresleti módszer a legszélesebb körben elterjedt. A pénzkeresleti közelítés alkalmazásához a Klovland (1984) kifejlesztett egy eljárást. A modellje azon pénzállományra vonatkozik, amit a közösség (a külsős bankok) igényel az árszinthez, a tranzakciók volumenéhez a legális gazdaságban és a kamatrátához, mint a pénzlekötés felmerülő költségeinek mértékéhez. Továbbá, csupán a marginális adórátát használja a feketegazdasági tevékenységek kauzális változójaként.

A pénzzel kapcsolatos illúziók bonyolult problémájának elkerülése érdekében deflálták a függőváltozót, pénz/tőke, valamint a független változókat, mint fogyasztás és kamatráták, a GDP deflátorral. A kötvények kamatlába bizonyult a pénzlekötéssel kapcsolatos költségek legjobb mérőszámának. (Különböző deflátorokat és különböző költség mértékeket alkalmazó további empirikus vizsgálatokkal foglalkozott Hofreither és Schneider (1987, 1989), valamint Schneider (1994).

A Klovland által kifejlesztett eljárást J. Keoker kiterjesztette, helyettesítve a készpénzt egy közeli megfelelőjével (Eurocsekk rendszerek, negatív előjellel).

Az Eurocsekk és Eurocsekk-kártyák (mint pénzhelyettesítők) teljes éves összege helyett a közösség birtokában lévő érvényes Eurocsekk-kártyák számát használták. Az vizsgált években ugyanis bárki könnyen készpénzhez juthatott egy Eurocsekk használatával a pénzautomatáknál. Így a készpénzhez jutás lehetősége jelentősen megnőtt, miáltal a negatívnak feltételezett előjel kérdésessé vált.

Az Ausztriára vizsgálatok során beépítették a feketegazdaságban végzett tevékenységek további lehetséges okozóit is. Az alábbi négy típus különböztethető meg a feketegazdaságban végzett munkához vezető okok között:

1. A közvetlen adózás összterhei – úgy az átlagos, mint a marginális (az átlagos és marginális adóráták egyaránt a feketegazdaságban végzett munkára készítenek az embereket) –, ahol

$$\text{közvetlen adózás összterhei}_t = \text{teljes átlagos adórátá}_t + \text{átlagos marginális adórátá}_t$$

ahol

teljes átlagos adórátá (ideértve a társadalombiztosítási befizetéseket) a t évben kapott bérjövedelemre vonatkozóan, valamint
átlagos marginális adórátá a t évben kapott bérjövedelemre vonatkozóan.

A közvetlen adózás növekvő összterhei fokozott készíttetést eredményeznek a feketegazdaságban végzett munkára.

2. A közvetett adózás terhe, amely definíció szerint a közvetett adók összegének a nettó áras GDP-hez viszonyított százalékos aránya. A közvetett adózás növekvő terhei ugyancsak a feketegazdaság felé terelik a dolgozókat.

3. Az adórendszer komplexitása, amelyet Wagner (1976) és Clotefelter (1976,1983) nyomán a Herfindahl-Hirschman féle koncentrációs mértékkel definiálnak:

(E változó bevezetésének elméleti alátámasztására vö. Neck és Schneider (1993), ahol a háztartások viselkedésének egy egyszerű elméleti mikro-ökonómiai modellje található, ahol a háztartás részt vehet a legális és a feketegazdaságban egyaránt. Összehasonlító statisztikát alkalmazva Neck és Schneider kimutatja, hogy az adórendszer komplexitása negatív módon hat a feketegazdaságban való részvételre, vagyis minél „komplexebb” az adórendszer annál kisebb a munkaerő-kínálat a feketegazdaságban.)

$$\text{adórendszer komplexitása}_t = \sum (\alpha_{it})^2 + \sum (\beta_{jt})^2$$

ahol

α_{it} = t évben az összjövedelem mennyiség i. jövedelemaránya az összes m jövedelem-tételre vonatkozóan;

β_{jt} = t évben az n össz adómentesség j. adómentessége, ami közvetlen és közvetett adókra egyaránt vonatkozik.

Statisztikai okok miatt α és β egy változóban van összefoglalva. Így az adórendszer komplexitása_t egyenlő, ha t évben csak egy jövedelemforrás és egy adómentesség létezik. Ebben az esetben az adórendszer rendkívül egyszerű és az adófizető minden változást rögtön észlel, pl. az adóterhek növekedése azonnal fokozott feketegazdaságbeli tevékenységhez vezetne. Ahogy nő a jövedelemforrások és adómentességek száma, az adórendszer egyre komplexebbé válik. Ebben az esetben az adó növekedése sokkal kevésbé érzékelhető az adófizető által és így sokkal kevésbé vezet a feketegazdasági tevékenységek növekedéséhez, mint egy rendkívül egyszerű adórendszer. Továbbá minél több legális adóhurok és adómentesség jön létre, annál alacsonyabb a készletelés a feketegazdaságban végzett munkára, változatlan feltételek mellett.

A háztartások viselkedésének egy egyszerű elméleti mikroökonómiai modellje található Neck és Schneider munkájában (1993), ahol a háztartás részt vehet a legális és a feketegazdaságban egyaránt. Összehasonlító statisztikát alkalmazva Neck és Schneider kimutatta, hogy az adórendszer komplexitása negatív módon hat a feketegazdaságban való részvételre, vagyis minél „komplexebb” az adórendszer annál kisebb a munkaerő-kínálat a feketegazdaságban.

4. A szabályozások intenzitása, mint az állami szabályozási tevékenységek helyettesítője, mely definíció szerint a létező és hatályos törvények állománya, figyelembe véve a szövetségi, állami és helyi szabályozási tevékenységeket, így a külföldi munka, a társadalombiztosítás, a munkaórak és egyéb munkafeltételek. (Ez egy rendkívül durva mérőszám, melyet komoly bírálathoz érhet, de nincs olyan jobb mérőszám, amely idősoros adatbázison rendelkezésre állnak.) Feltehető továbbá, hogy a szabályozás terheinek fokozódása erőteljesen a feketegazdaság felé tereli a dolgozókat.

A nyugat-európai és a skandináv országokkal foglalkozó legtöbb tanulmányban feltételezik, hogy a feketegazdaság nem létezne, ha a közvetlen és közvetett adóterhek, az adórendszer komplexitása és a szabályozások mennyisége megmaradt volna a történelmi minimumon 1960 és 1995 között. E változókat az 1960-as minimumértéken tartva, a pénzlekötések „normál” (feketegazdaság nélküli) szintjét dinamikus szimulációval számítják. A ténylegesen észlelt és a szimulált pénzlekötések közötti eltérés tükrözi a feketegazdaság tranzakcióiban használt pénzmenynységet. Azonos pénzforgást feltételezve a fekete- és legális gazdaságban, a feketegazdaság mértékét a hivatalos GDP-hez mérten számítják és azzal hasonlítják össze. A vizsgálat Ausztria feketegazdaságának növekedését mutatta 1965-től 1995-ig. Az osztrák feketegazdaság többé-kevésbé folyamatosan nőtt, és 1995-ben a hivatalos GDP 6,8 százalékán tetőzött.

A feketegazdaság négy előidézőjének százalékos megoszlását vizsgálva a közvetlen adóteher befolyása messze a legnagyobb az egész időszak alatt; azonban rendkívül csökkenő mértékben: 1977-ig a feketegazdaság tevékenységeinek mintegy 50%-át a közvetlen adóterhek okozták, míg a kilencvenes évek elejére ez az érték 29%-ra csökkent. Ellentétes irányú változás jellemzi a közvetett adóterhek hatását. Míg a hatvanas években a feketegazdasági tevékenységek „csupán” 12%-át okozta e tényező, 1993-ban és 1994-ben befolyása 26%-ra nőtt! Az adórendszer komplexitásának hatása szintén visszaesett a hetvenes évekhez képest; a hatvanas években az adórendszer meglehetősen egyszerű volt, az összes feketegazdaságban végzett tevékenység 25%-át idézte elő. Ez a befolyás 18%-ra csökkent 1994-95-ben. Másrészt, jelentős növekedést tapasztaltak a szabályozás intenzitásának százalékos arányában. A hatvanas és hetvenes években ez a tényező „mindössze” 10-12%-ban járult hozzá a feketegazdaság tevékenységeihez, míg 1994-ben és 1995-ben 25-26%-ra növekedett aránya.

Az Ausztriában lezajlott adórendszer és -szerkezet változások hatását vizsgálva igen jelentős eltolódások történtek a feketegazdaság relatív százalékarányaiban. 1972 és 1973 között a közvetlen adóterhek által okozott feketegazdaság aránya 13,9-ről 16,5%-ra nőtt (2,6 százalékpontos növekedés!); az adórendszer komplexitása által okozott arány azonban 13,2-ről 17,5%-ra növekedett (4,3 százalékpontos emelkedés). E megállapítások megerősítik a feltevéseket a komplexitásnak a feketegazdaságra gyakorolt hatásával kapcsolatosan.²³

²³ A feketegazdaság mértékének utóbbi években tapasztalt növekedése nincs összhangban Schneider, Hofreither és Neck (1989) szimulációs eredményeivel. Ők azt mutatták ki, hogy a közvetlen adóterhek csökkenése szignifikánsan negatív hatással van a feketegazdaságra. Tanulmányukban más tanulmányok többségéhez hasonlóan feltették, hogy csak a magas közvetlen és/vagy közvetett adóterhek eredményeznek feketegazdaságbeli tevékenységet. Ha a kormány adóreformot hajt végre, vagyis csökkenti a közvetlen adókulcsot, remélheti, hogy az emberek csökkentik feketegazdaságban végzett tevékenységüket. Szimulációjukban a kormány évente 5%-kal csökkentette a munkavállalók adóterhét a kontroll megoldáshoz képest, 1975-től kezdve. A marginális adóteher ily mértékű csökkentésének célja az volt, hogy az embereket elvonja a feketegazdaságból és a legális gazdaság felé terelje. Ez azt jelenti, hogy a nem hivatalos tevékenységek kínálói a feketegazdaság tevékenységeinek csökkentésével válaszolnak az adókulcsok csökkentésére. Ilyen szimmetrikus reakció feltevésével él implicit módon a pénzkeresleti megközelítés. Kérdéses persze az, hogy az adóterhek csökkentésére az emberek feketegazdasági tevékenységük hasonló mértékű visszaszorításával reagálnak-e? Schneider, Hofreither és Neck szimulációi (1989) azt jelezték, hogy 1975 és 1985 között a feketegazdaság átlagosan 8,81 százalékponttal csökkent, ami igen figyelemreméltó mennyiség.

J. Kepler eredményei szerint azonban nem következett ilyen fejlődés 1989-ben, 1990-ben és 1991-ben, annak ellenére, hogy 1989-ben jelentős mértékben csökkentek a közvetlen adóterhek. A közvetlen adóterhek visszaesése negatív módon hatott a fekete-gazdaság mértékére 1989-ben, ellensúlyozta azonban az adórendszer komplexitásának csökkenése és a szabályozások fokozódása (különösen a munkaerőpiacon).

A feketegazdaság mértékének számszerűsítése során megállapították, hogy számos tényező akadályozza a mérést és a legális gazdaságra gyakorolt hatásának elemzését. A feketegazdaság mértékének becslése bonyolult ugyan, de nem lehetetlen. Az empirikus vizsgálati eredmények is alátámasztják azt a korábbi megállapítást, hogy két módszerrel, a pénzkeresleti és a modellközelítéssel lehet meghatározni az OECD tagországok feketegazdaságának mértékét és fejlődését. A két módszer eredményei azt az általános benyomást keltik, hogy a feketegazdaság jelentős mértékű: a 15 vizsgált OECD tagországból 11 ez a mérték meghaladja a GNP 10%-át. Általános az egyetértés abban is, hogy a jelen évtizedekben az OECD tagországokban nőtt a feketegazdaság mértéke.

A magyarországi rejtett gazdaság számszerűsítésének eddigi módszerei

A Magyarországon ez idáig végzett legátfogóbb, a rejtett gazdasággal foglalkozó kutatás a KSH és a GKI Gazdaságkutató Rt. közös munkája volt. Ennek során 1980-92 közötti időszakban vizsgálták a gazdaság valós teljesítményével, a termelés változási ütemének, a magánszektor súlyának növekedésével összefüggésben az eltitkolt jövedelmek nagyságrendjét, összességében a magyarországi rejtett gazdaság nagyságát.²⁴ A kutatás jelentősége az átfogó értékelés és számszerűsítés mellett az, hogy a hagyományos statisztikai eszközökkel nem megoldható feladatot az OECD által is elismert módszertani megoldásokkal váltotta fel, és sikeresen vizsgálta a magyarországi rejtett gazdaságot. Az ENSZ által megfogalmazott számlarendszer szerint „A gazdasági termelés olyan tevékenységként határozható meg, amelyet egy szervezeti egység ellenőrzése és irányítása alatt – munka, tőke és termékek (szolgáltatások) felhasználásával – termékek és szolgáltatások kibocsátása céljából fejtenek ki.”²⁵ Az átfogó rejtett gazdasági vizsgálat a számszerűsítéshez közelítő módszereket alkalmazott:

- A magánvállalkozók életmódjának megfigyelését és ebből a vállalkozói jövedelem becslését Hunyadi Zsuzsa végezte, ennek során mintegy 2000 háztartást vizsgáltak amelyekről kapott válaszok alkalmasak voltak egy regressziós modell segítségével a teljes háztartás statisztikai mintára való kibővítéshez.

²⁴ Az OECD, a Kanadai kormány vállalkozott a kutatás finanszírozására amelyet a Kék Szalag Bizottság kezdeményezésére Major Iván szervezésével, a KSH részéről Árvay János, a GKI Rt. részéről Vértés András vezetett és eredményei 1994. januárjában tanulmány formájában lett közzéadva.

²⁵ Az SNA terminológiájában szervezeti egység nemcsak vállalatot, intézményt hanem egyéni vállalkozót, gazdát vagy más önálló személyt is jelent. Az SNA külön kitér az eltitkolt és földalatti gazdaságra. Bizonyos tevékenységek produktívak és legálisak lehetnek gazdasági értelemben akkor is eltitkolják bizonyos okokból a hatóságok elől. Ezen tevékenységek ha valódi termelési folyamathoz kapcsolódnak a termelés határain belül kezelendők.

- A kérdező biztosok véleménye az életmód vizsgálatban kapott válaszok megbízhatóságáról című kutatásban – Sterk Péter szociológus vezetésével – a mintába került háztartások által adott válaszok őszinteségét és realitását vizsgálták.
- A számlanélküli vásárlások és a magánszektorba tartozó eladóktól történő vásárlások gyakoriságáról Ékes Ildikó közgazdász-szociológus 1000 háztartás körében végzett kérdőíves felvételt.
- Az APEH keretében Nagy János közgazdász vezetésével alakult kutatócsoport az egyéni és társas magánvállalkozók valós teljesítményeiről készített közelítő becslést. Ennek során 200 adózási szakértő tapasztalatait foglalták össze.
- Az előzőhöz hasonlóan cégnyilvántartó, könyvvizsgáló, könyvvezető és adótanácsadó cégek tapasztalatait – összesen mintegy 50 céget – keresett meg személyesen Nyitrai Ferencné és Molnár László közgazdászok vezetésével létrehozott csoportok.
- A magánvállalkozásokról első lépésben a bankoktól igyekezett információkat gyűjteni a Barta Judit által vezetett team, objektív nehézségek miatt azonban kevés sikerrel. Ezért kevésbé informatív megközelítéssel banki értékelések és hitelezési szakemberekkel folytatott interjúk alapján készítettek becsléseket a hitelezési adatok alapján a feltételezhető rejtett jövedelmek nagyságáról.
- A vállalatok, vállalkozások mérlegbeszámolóit alapján Galasi Péter közgazdász készített becslést ez egy olyan módszert jelentett, amely a kibocsátás (termelési érték), a munkaráfordítás (bér), és az anyagráfordítás közötti függvény szerű összefüggésekre támaszkodva vizsgálta a magánvállalkozások valós teljesítményeinek feltételezhető nagyságát. A vizsgálat két részminta külön-külön számított eredményeinek összehasonlításából vont le következtetéseket. A KSH adatbázisából mintegy 3600 különböző vállalkozás került a reprezentatív mintába. Az eredetileg tervbe vett három célmutató közül azonban csak a bruttó termelési értékre és a bérköltségre kaptak értelmezhető eredményeket.
- A rejtett gazdaság nagyságának számszerűsítéséhez más kutatások és vizsgálatok eredményeit is figyelembe vették. Az APEH által készített hivatalos összegzést nyugta- és számlaadási kötelezettség teljesítéséről. Az Országos Munkaerőpiaci Központ ellenőrzéseit a regisztrált és ellátmányban részesülő munkanélküliek kereső foglalkozásáról. A nem regisztrált magánszemélyek láthatatlan jövedelmeiről, amelyet Ékes Ildikó 2000 háztartást felölelő vizsgálata során becsült meg. Az illegális gazdaság életének monetáris modell segítségével elvégzett, 1971-88 közötti évekre vonatkozó becslés, amelyet két különböző időszakot felölelő készpénzkeresleti függvény alapján Lackó Mária készített, és amely szerint a GDP-nek több mint 34 százalékát tette ki a hivatalos adatokban fel nem ölelt gazdaság már 1990-ben. A tulajdonosi funkciókat ellátó minisztériumok és a PM által végzett Pénzügyi-gazdasági ellenőrzések, amely során feltárták azokat a szabálytalanságokat amelyek mint a rejtett jövedelmek kiáramlásának technikáiként fogalmazhatók meg. A Kopint-Datorg konjunktúra jelentéseiből levont becslések a feketemunkából származó lakossági jövedelmekre, a feketemunkát végzettek számára és az illegális gazdaság feltételezett mértékére vonatkozóan.

A kutatások lényeges megállapítása, hogy a hivatalos GDP-ben a KSH számba vesz bizonyos rejtett jövedelmeket közvetlen vagy közvetett becslési módszerek

alkalmazásával. Így az egyéni vállalkozókra vonatkozóan nem az adóbevallásokból származó adatokat, hanem annál magasabb értékeket becsül a GDP-be. Beleszámít olyan jövedelmeket is amelyek nem regisztrált személyek jövedelmének tekinthetők így az orvosok magánpraxisa, a magánoktatás, egyes fuszási tevékenység stb. A hivatalos GDP-ben vannak számba nem vett rejtett jövedelmek amelyeket a hivatalos GDP-hez pótlólagosan kell hozzáadni, hogy megkapjuk a gazdaság egészének és azon belül a fő tulajdonosi szektoroknak a valós teljesítményét. Ily módon a rejtett gazdaság két fogalom közötti különbséggént is meghatározható. Azaz a nyílt vagy dokumentált gazdaság mentes bármiféle rejtett gazdaságtól, vagyis úgy kaphatjuk meg, hogy a hivatalosan mért gazdaságból levonjuk azokat a rejtett tevékenységeket amelyeket a hivatalos GDP felölel. A kiterjesztett gazdaság pedig a nyílt gazdaságon túl felöleli az összes rejtett gazdasági tevékenységet is, vagyis az ebből származó teljesítmény úgy kapható meg hogy a hivatalos GDP-hez hozzáadjuk az abban még számba nem vett rejtett gazdaság teljesítményének értékét.

A rejtett gazdasággal kapcsolatos kutatások és ezen keresztül e szektort befolyásolni képes politikai, gazdasági, jogi feladatok koordinátora volt több éven keresztül a Miniszterelnöki Hivatal Gazdaságvédelmi Koordinációs Bizottsága. Több jelentős kutatást finanszírozott, és rendszeres ülésein hozott állásfoglalásaival a rejtett gazdaság által okozott társadalmi-gazdasági problémák megoldását segítette elő.²⁶

A rejtett gazdaság sajátos területe a háztartások fogyasztásához valamint a munkaerőpiachoz kapcsolódó informális ügyletek. A TÁRKI-ban ezekkel kapcsolatban több alkalommal is végeztek felméréseket, amelyeket Tóth István János vezetett. A háztartások 1995 és 1997-ben egy felvétel keretében számot adtak fogyasztásukról és ezen belül vizsgálták a nem regisztrált kiadások arányát, mégpedig a főbb kiadási csoportok és az összes kiadás szerint is. Ennek során nem regisztrált kiadások azon tételek amelyeknél a vevő nem kap számlát, illetve garancia jegyet. Feltételezhető ugyanis e tranzakció nem jelennek meg a statisztikai kimutatásokban vagy az adóhatóságok felé történő adóbevallásokban. A hivatalos statisztikákban nem jelennek meg a vállalkozók által feketén foglalkoztatottaknak kifizetett bérek sem. Ez a háztartások fogyasztásán keresztüli becslés a külföldi gyakorlatokban is ismert.²⁷ A Kopint-Datorg szakértői a háztartások teljes fogyasztásán belül a nem regisztrált kiadások arányát 11-14% között határozták meg. A Miniszterelnöki Hivatal megbízásából készült felvétel során 1000-1000 háztartást kérdeztek meg 1995-ben és 1996-ban. Érdekes eredményeket hozott azon kutatás amelynek során a rejtett gazdaság ellenőreit kérdezték meg hogyan látják a feketekereskedelem és feketemunka helyzetét Magyarországon.²⁸

Az ENSZ fejlesztési programja keretében a KSH szakértői a rejtett gazdaságba sorolt jelenségeket több területen és módszerrel vizsgálták 1997 folyamán. Az 1997 évi

²⁶ „Informális gazdaság és biztonság” című tudományos konferenciáján 1997. március 28-29-én az úgynevezett „Húsvéti konferencián” az informális gazdaság különböző, alapvetően a végrehajtó szervek szemszögéből látott vetületeit mutatták meg.

²⁷ A TÁRKI által lebonyolított empirikus felvételekre alapozva Tóth István János vezette a Kopint-Datorg kutatásait 1996 és 1997 években.

²⁸ A felvételt Sik Endre vezetésével végezték 1997-ben, és sok korlátja ellenére érdekes eredményeket hozott.

háztartási költségvetési felvételhez kapcsolódóan vizsgálták a lakossági szolgáltatások és az áruk piacán folyó fekete (számlanélküli) tranzakciók számbavételét. Ily módon a rejtett gazdaságot a háztartások, mint igénybe vevők oldaláról közelítették. A szolgáltatások és vásárlások mellett sikerült képet kapni a borraivaló- és hálapénz adás elterjedtségéről és gyakoriságáról. Különösen érdekesnek bizonyult ezen felvétel kiegészítő része amely a lakosság véleményét gyűjtöttek össze a rejtett gazdasággal összefüggő jelenségekről.²⁹ A felvétel mintegy 2700 háztartást ölelt fel és ezek megfelelő biztonsággal, regionálisan is jól reprezentálták a 3,8 millió háztartást. A felvétel során sikerült valamennyi előnyét kihasználni annak, hogy a rejtett gazdaságra vonatkozó kérdéseket tartalmazó kiegészítő felvételt a „Háztartási költségvetési felvétel” részmintáján hajtották végre.

Az ECOSTAT Gazdaságelemző Intézet az elmúlt évtizedben több alkalommal is vizsgálta a rejtett gazdaság egy-egy aspektusát, a lehetőségekhez alkalmazkodva általában közvetett eszközökkel, speciális vállalati és lakossági felvételekkel³⁰. A vállalkozások körében végzett 2000, majd 2005. évi felmérések **célja az volt, hogy feltérképezze a hivatalos gazdasági kapcsolatokon kívüli működési szférákat, adókönyvítő-elkerülő lehetőségeket és megoldásokat.** A vizsgálat során különösen fontosnak tekintettünk minden olyan nem legális tevékenység felderítését és számszerűsítését, amely a szabályosan gazdálkodó szervezetek működését zavarja, illetve rontja azok versenyképességét. A törvényesen gazdálkodó szervezetek szempontjából is lényeges megismerni a rejtett gazdaság természetét, a káros jelenségeket és a rossz irányba mutató tendenciákat, hogy kormányzati és társadalmi eszközökkel változtatni lehessen az egyre nehezebben kezelhető jelenségeken.

X X X X X

²⁹ „A rejtett gazdaság Magyarországon 1998”, című kutatást Lakatos Judit, Keszthelyiné Rédei Mária, Szabó Zsuzsanna, Havasi Éva, Schumann Róbert és Sik Endre végezték.

³⁰ Belyó (2002, 2007.): A lakosság és a rejtett gazdaság ISBN 963 215 563 7 Ecostat, Időszaki Közleménye XVIII. sz., Budapest, 2002. december, 86 p és A rejtett gazdaság a lakosság és a vállalkozások körében ISBN 978-963-235-110-0 ISSN 1419-4309 Ecostat, Időszaki Közleménye XXVI. sz., Budapest, 2007. május 92 p

Felhasznált irodalom

- OECD Statistics Brief - June 2014 - No. 18
- Árva János - Vértés András: A rejtett gazdaság Magyarországon (The hidden economy in Hungary), Budapest, 1993. Kék-Szalag Bizottság.
- Belev, B. (2003): The informal economy in the EU accession countries – Size, scope, trends and challenges to the process of EU enlargement, Center for the Study of Democracy, ISBN 954-477-105-0, 2003, Sofia, Bulgaria.
- Belyó (2002.): „A lakosság és a rejtett gazdaság” ISBN 963 215 563 7 Ecostat, Időszaki Közleménye XVIII. sz., Budapest, 2002. december, 86 p
- Belyó (2007.): „A rejtett gazdaság a lakosság és a vállalkozások körében” ISBN 978-963-235-110-0 ISSN 1419-4309 Ecostat, Időszaki Közleménye XXVI. sz., Budapest, 2007. május 92 p
- Dallago, B. (2002): The irregular economy in systemic transformation and statistical measurement, Russian-European Centre for Economic Policy, Research Paper Series. Moscow, Russia.
- EUROSTAT (2005): EUROSTAT’s tabular approach to exhaustiveness – Guidelines. 5th Meeting of the GNI committee, 506 July 2005, EUROSTAT/C1/GNIC/050 EN.
- Feige, E. L. (1994): The underground economy and the currency enigma, Supplement to Public Finance/Finances Publiques, 49, pp. 119-136.
- Fleming, M., Roman, J. and Farrel, G. (2000): The Shadow Economy, Journal of International Affairs, Spring 2000, no. 53/2, p.64-89
- Grabner, A. (2000) The Informal Economy - A Report by Lord Grabner QC, The Public Enquiry Unit, HM Treasury, The Stationery Office Limited, UK. also <http://www.hm-treasury.gov.uk> (last accessed: 9/15/2007)
- Hanousek, J. and Palda, F. (2004) Mission Impossible III: Measuring the Informal Sector in a Transition Economy using Macro Methods. William Davidson Institute Working Papers Series 2004-683, University of Michigan
- Friedrich Schneider: Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries around the World (2002) ¹Világbank,
- Schneider, F. and Enste D. (2002a): Hiding in the Shadows: The Growth of the Underground Economy, IMF, also <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/index.htm> (last accessed: 10/28/2007)
- Schneider, F. and Enste D. (2002b): The Shadow Economy: Theoretical Approaches, Empirical Studies, and Political Implications, Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Schneider, F. and Klinglmaier, R. (2004): Shadow Economies around the World: What do we know?, *Discussion Paper Series, Institute for Study of Labor*, IZA DP No. 1043, Bonn, Germany
- Tanzi, V. (1998): Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures, *IMF - Working Paper*, 63, p. 1-39.

ADAT FORRÁSOK:

KSH Stadat
MNB Statisztika adatbázis
NAV Évkönyv

K É R D Ő Í V E K

A vállalkozások és a rejtett gazdaság

A lakosság részvétele a rejtett gazdaságban